

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN DIŞ TİCARET HACMI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: BRICS-TM ÜLKELERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
KAMİL ÖZGÜR KOÇALAR**

GAZİANTEP – 2019

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN DIŞ TİCARET HACMİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: BRICS-TM ÜLKELERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
KAMİL ÖZGÜR KOÇALAR**

**TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM ÇÜTCÜ**

GAZİANTEP – 2019

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU**

İktisat Anabilim Dalı **İktisat** Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Kamil Özgür KOCALAR** tarafından hazırlanan “**Makroekonomik Göstergelerin Dış Ticaret Hacmi Üzerindeki Etkisi;BRICS-TM Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz**” başlıklı tez, 16/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTCÜ

Tez Danışmanı

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Vahit EREN

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KÖSE

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

**Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü**

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Makroekonomik Göstergelerin Dış Ticaret Hacmi Üzerindeki Etkisi: BRICS-TM Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz**” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

KAMİL ÖZGÜR KOCALAR

ÖNSÖZ

Makroekonomik Göstergelerin Dış Ticaret Hacmi Üzerindeki Etkisi: BRICS-TM Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz adlı tez çalışmamda BRICS-TM ülkelerinin dış ticaretini etkileyen değişkenlerin etkisi ekonometrik yöntemler ışığında araştırılmış ve geniş bir literatür incelemesi yapılmıştır.

Tez çalışmamda beni yönlendiren, akademik bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, katkıları ve yorumları ile büyük emeği olan tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTCÜ'ye, hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gaziantep, 2019

Kamil Özgür Kocalar

ÖZET

Dış ticaret kavramı yüzyıllar boyunca iktisatçıların ilgilendikleri ve araştırdıkları, günümüzde ise ülkeler tarafından öneminin kavranması ile ağırlık verilen bir olgu haline gelmiştir. Günümüz ekonomilerine bakıldığında zenginliğin kaynağının dış ticaretten geçtiği açık bir şekilde görülmektedir. Yüksek büyüme oranları ve dış ticaret rakamları ile dikkat çeken BRICS-TM ülkeleri ise araştırılması gereken ülkelerin başında gelmektedir. Bu kapsamda, çalışmada dış ticaret hacmi ile enflasyon, ekonomik büyüme ve reel faiz oranları arasındaki ilişki, 1991 – 2017 dönemini kapsayan yıllık veriler, ekonometrik yöntemler kullanılarak test edilmiştir. Yapılan analizlerde dış ticaret hacmi verisi olarak, ihracat ve ithalat hacmi toplamı kullanılmıştır. Analizlerde hipotez testi için LMadj testi, CIPS durağanlık testi, Delta testi, Durbin-Hausman eşbütünleşme testi, CCE ile AMG tahmincisi ve Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testleri kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre; dış ticaret hacmi ile enflasyon oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken, büyüme oranından dış ticaret hacmine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi görülmektedir. Diğer değişkenler arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: BRICS-TM, Dış Ticaret, Enflasyon Oranı, Büyüme Oranı, Reel Faiz Oranı

ABSTRACT

The concept of foreign trade has been interesting issue for economists for centuries and nowadays, it has become a phenomenon that is given weight by the countries. In today's economies, it is a well-known fact that the source of wealth passes through foreign trade. BRICS-TM countries, which should be investigated with their high growth rates and foreign trade figures, are the leading countries of the World considering foreign trade. In this context, the relationship between foreign trade volume, inflation, growth and real interest rates has been tested by using econometric methods with annual data covering the periods of 1991 - 2017. The total volume of export and import volume was used as the data of foreign trade volume in these analyses. LMadj test, CIPS test, Delta test, Durbin-Hausman cointegration test, CCE and AMG estimator and Dumitrescu-Hurlin panel causality tests were applied to perform the hypothesis test. According to the test results; while the bi-directional causality relationship between the foreign trade volume and inflation rate is determined, there is a one-way causality relationship between the growth rate and foreign trade volume. There is not any causality relationship was discovered between the other parameters.

Keywords: BRICS-TM, Foreign Trade, Inflation Rate, Growth Rate, Real Interest Rate

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi	3
1.2. Araştırmanın Hipotezi	3
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.5. Araştırmanın Varsayımları.....	4

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Seçili Makro Ekonomik Göstergeler	5
2.1.1. Enflasyon	5
2.1.1.1. Fiyat Endeksleri	6
2.1.1.2. Enflasyonun Sınıflandırılması.....	8
2.1.1.3. Enflasyonla Mücadele Politikaları	10
2.1.1.4. Enflasyon – Dış Ticaret İlişkisi.....	13
2.1.2. Reel Faiz Oranı	13
2.1.2.1. Faiz Teorisi	15
2.1.2.2. Faiz Oranı – Dış Ticaret İlişkisi.....	19
2.1.3. Ekonomik Büyüme Oranı	20
2.1.3.1. Büyüme Kavramı	20

2.1.3.2. Büyümenin Kaynakları	21
2.1.3.3. Büyüme Teorileri.....	24
2.1.3.4. Büyüme Etkileyen Faktörler.....	29
2.1.3.5. Büyüme – Dış Ticaret İlişkisi	29
2.2. Dış Ticaret.....	31
2.2.1. Dış Ticaretin Tanımı	31
2.2.1.1. Dış Ticaretin Nedenleri.....	32
2.2.1.2. Dış Ticaretin Tarihi.....	33
2.2.1.3. Dış Ticaret Çeşitleri.....	36
2.2.2. Dış Ticaret Politikaları.....	37
2.2.2.1. Dış Ticaret Politikası Amaçları	38
2.2.2.2. Dış Ticaret Politikası Araçları	39
2.2.3. Dış Ticaret Teorileri	40
2.2.3.1. Merkantilizm.....	40
2.2.3.2. Mutlak Üstünlükler Teorisi	41
2.2.3.3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	42
2.2.3.4. Faktör Donatımı Teorisi	42
2.2.3.5. Yeni Ticaret Teorileri.....	43
2.3. BRICS – TM Ülkeleri Ve Dış Ticaret Yapısı.....	50
2.3.1. BRICS – TM Ülkeleri Kavramı	50
2.3.2. BRICS – TM Ülkeleri Dış Ticaret Yapıları.....	52
2.3.2.1. Brezilya Federal Cumhuriyeti	52
2.3.2.2. Rusya Federasyonu	56
2.3.2.3. Hindistan Cumhuriyeti	59
2.3.2.4. Çin Halk Cumhuriyeti	62
2.3.2.5. Güney Afrika Cumhuriyeti	65
2.3.2.6. Türkiye Cumhuriyeti	68
2.3.2.7. Meksika Birleşik Devletleri.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM.....	76
3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Ekonometrik Analiz	76
3.1.1. Veri Seti ve Model	76
3.2. Literatür Özeti.....	78
3.3. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji	84
3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	85
3.3.2. Birim Kök Testi	86
3.3.4. Panel Eş Bütünleşme Testi	88
3.3.5. Nedensellik Testi	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM.....	92
4.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	92
4.2. Ekonometrik Analiz Bulguları.....	97
4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	97
4.2.2. Panel Birim Kök Testi	98
4.2.3. Homojenite Testi	99
4.2.4. Panel Eş Bütünleşme Testi	99
4.2.5. Panel Nedensellik Testi	100

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	102
5.1. Sonuçve Öneriler	102
KAYNAKÇA	106

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: BRICS-TM Ülkeleri Dış Ticaret Verileri.....	51
Tablo 2: Brezilya Dış Ticaret Verileri.....	53
Tablo 3: Rusya Dış Ticaret Verileri.....	57
Tablo 4: Hindistan Dış Ticaret Verileri.....	60
Tablo 5: Çin Dış Ticaret Verileri.....	63
Tablo 6: Güney Afrika Dış Ticaret Verileri.....	66
Tablo 7: Türkiye Dış Ticaret Verileri.....	69
Tablo 8: Meksika Dış Ticaret Verileri.....	73
Tablo 9: Veri Seti.....	77
Tablo 10: Literatür Özeti.....	78
Tablo 11: Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	96
Tablo 12: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları.....	97
Tablo13: CIPS Birim Kök Testi Sonuçları.....	98
Tablo 14: Homojenite Testi Sonuçları.....	99
Tablo 15: Durbin-Hausman Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	100
Tablo 16: Panel Eşbütünleşme Katsayıları Tahmin Sonuçları.....	100
Tablo 17: Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi Sonuçları.....	101

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Fiyat Endeksleri.....	6
Şekil 2: Enflasyonun Sınıflandırılması.....	8
Şekil 3: Klasik Faiz Teorisi.....	15
Şekil 4: Ödünç Verilebilir Fon Teorisi.....	16
Şekil 5: Keynesyen Faiz Teorisi.....	17
Şekil 6: IS-LM Modeli.....	18
Şekil 7: Üretim İmkânları Eğrisi.....	20
Şekil 8: Hâsıladaki Büyüme.....	22
Şekil 9: BRICS-TM Ülkeleri Dış Ticaret Grafiği.....	52
Şekil 10: Brezilya Dış Ticaret Grafiği.....	55
Şekil 11: Rusya Dış Ticaret Grafiği.....	58
Şekil 12: Hindistan Dış Ticaret Grafiği.....	61
Şekil 13: Çin Dış Ticaret Grafiği.....	64
Şekil 14: Güney Afrika Dış Ticaret Grafiği.....	67
Şekil 15: Türkiye Dış Ticaret Grafiği.....	71
Şekil 16: Meksika Dış Ticaret Grafiği.....	75
Şekil 17: Dış Ticaret Hacmi Değişimi.....	92
Şekil 18: Büyüme Oranı Değişimi.....	93
Şekil 19: Enflasyon Oranı Değişimi.....	94
Şekil 20: Reel Faiz Oranı Değişimi.....	95

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BO	:	Büyüme Oranı
DTH	:	Dış Ticaret Hacmi
ENF	:	Enflasyon Oranı
GSYH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
NAFTA	:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
RFAİZ	:	Reel Faiz Oranı
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TÜFE	:	Tüketici Fiyatları Endeksi
ÜFE	:	Üretici Fiyatları Endeksi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin birbirlerine oldukça benzer yönleri bulunmaktadır. İktisatçılar ülkeleri sınıflara ayırırken benzer özellikleri fazla olan ülkeleri aynı grupta değerlendirmektedir. MINT, Asya Kaplanları gibi BRICS-TM de bu iktisadi birliklerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. BRICS-TM; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın yer aldığı ülkelerin oluşturduğu, sonradan Türkiye ve Meksika'nın da aralarına katıldığı gelişmekte olan ülkeler grubudur. BRICS-TM kelimesi ise bu ülkelerin İngilizce isimlerinin baş harflerinin bileşiminden oluşmaktadır.

BRICS-TM ülkelerinin dünya ticaretindeki ağırlığı her geçen gün artmaktadır. Ayrıca birçok gelişmiş ülkeye hammadde, montaj sanayi, mamul ve yarı mamul sağladıkları için küresel ticarete önemli birer oyuncu olarak karşımıza çıkmaktadır. BRICS-TM ülkelerinin öneminin artması, bu ülkelerin hangi yöntemler ile ekonomilerini büyüttüklerine olan ilgiyi de arttırmaktadır.

Günümüzde küreselleşme ile dış ticaretin önemi oldukça artmış, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin de önem verdiği bir olgu haline almıştır. Gelişmiş ülkeler yaptıkları büyük miktarda üretimi satabilecekleri pazarlar ararken, gelişmekte olan ülkeler ise pastadan pay kapabilmek ve gelirlerini arttırmak için dış ticarete büyük önem vermektedirler.

Dış ticaretin bu kadar önem kazandığı bir dönemde ülkeler en çok da dış ticaretlerini nasıl arttıracakları konusunda araştırmalar yapmaktadırlar. Bununla ilgili literatüre birçok araştırma ve makale eklenmiş ve eklenmeye devam etmektedir. Yapılan araştırma ve çalışmalarda genellikle tek bir makro ekonomik değişkenin dış ticarete etkisi ölçülmüştür. Bu çalışmada ise dış ticarete etki eden seçili üç makro ekonomik değişkenlerin etkisi ölçülerek yeni bir yön çizilmesi amaçlanmıştır. Analiz aşamasında uygulanacak yeni nesil testler sayesinde literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca literatürde dış ticaret hacmi ile reel faiz oranı arasındaki ilişkinin açıklanması yetersiz kalmıştır. Bu nedenle modele dâhil edilerek etkilerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın temel çıkış noktası makro ekonomik değişkenler ile dış ticaret arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. İlişkinin tespit edilmesi durumunda ise yönü ve düzeyinin belirlenmesi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple dış ticaret alanında öncü olan BRICS-TM ülkeleri seçilmiştir. BRICS-TM ülkelerinin seçilmesindeki bir diğer

neden ise gelişmekte olan ülkeleri kapsamasıdır. Belirtilen problemin tespiti için 1991 – 2017 dönemleri arasındaki yıllık veriler kullanılarak test edilmiştir. Yapılan çalışmanın temel hipotezi ise “BRICS-TM lkelerinde seçili makro ekonomik değişkenler ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemli ilişki vardır” şeklinde kurgulanmıştır.

Bu bölümde araştırmaya ait problem durumuna, araştırmanın hipotezine, araştırmanın amaç ve önemine, araştırmanın sınırlılıklarına ve araştırmanın varsayımlarına yer verilmiştir.

Çalışmada BRICS-TM lkelerinin elde edilen veriler ve kaynaklar doğrultusunda dış ticaret hacimlerini hangi makro ekonomik değişkenlerin, ne yönde değiştirdiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın problemi, hipotezi amaı, önemi, sınırlılıkları ve varsayımları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde seçilmiş olan enflasyon oranı, büyüme oranı, reel faiz oranı ve dış ticaret hacmi hakkında detaylı olarak açıklandıktan sonra, BRICS-TM lkelerinin sosyoekonomik yapısından bahsedilmiştir.

Yöntem ve konuya ilişkin literatürün verildiği ve yapılacak analizlerin teorilerinin anlatıldığı üçüncü bölümde yer almaktadır. Dördüncü bölüme gelindiğinde ise analizde kullanılan değişkenlerin yatay kesit bağımlılığının varlığının analizi için Pesaran vd (2008)’ın LM_{adj} testi, modele dâhil edilen değişkenlerin birim kök içerip içermediği Pesaran (2007)’ın CIPS durağanlık testi, eğim katsayılarının birimler arasında değişip değişmediğinin tespiti için Pesaran ve Yagamata (2008) nın geliştirdiği Delta testi, modele dâhil edilen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespiti için Westerlund (2008)’un geliştirdiği Durbin-Hausman eşbütünleşme testi, eşbütünleşme testlerinin sonuçlarının ardından eşbütünleşme katsayılarının tahmininde CCE ile AMG tahmincisi ve son olarak ise nedensellik testi için ise Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Son bölüme gelindiğinde ise analiz bulguları literatür ile karşılaştırılmış ve ulaşılan bulgular çerçevesinde ülkelere, politika yapıcılara ve yeni araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

1.1. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi “BRICS-TM ülkelerinde seçili makro ekonomik değişkenlerin (büyüme oranı, enflasyon ve reel faiz oranı) dış ticarete etkileri” olarak belirlenmiştir. Ülkeler için büyük önem taşıyan ve gelir kaynağı olarak görülen dış ticaretin gelişmesi ve hangi değişkenin nasıl etki ettiğinin belirlenmesi oldukça önemlidir.

Bu tez çalışması kapsamında, dış ticaret performansının büyük önem teşkil ettiği ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin başında bulunan BRICS-TM ülkelere odaklanılmıştır. BRICS-TM ülkelerinin dış ticaret performanslarının ekonomik büyüme, enflasyon ve reel faiz oranından nasıl ve ne şekillerde etkilendiğinin incelenmesi, sadece bu ülkeler ile sınırlı kalmamakta, diğer gelişmekte olan ülkeler için de yeni stratejilerin geliştirilmesi sürecinde yol gösterici olacağı değerlendirilmektedir.

1.2. Araştırmanın Hipotezi

Bu tez çalışması kapsamında BRICS-TM ülkelerinin dış ticaret performansını etkileyen seçili makro ekonomik değişkenlerin etkisi test edilecektir. Bu kapsam dâhilinde araştırmanın temel hipotezi “BRICS-TM ülkelerinde seçili makro ekonomik değişkenler ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemli ilişki vardır” şeklinde kurgulanmıştır. Analizlerde hipotezi test etmek için yeni nesil güncel testlerden olan LM_{adj} yatay kesit bağımlılığı testi, CIPS durağanlık testi, Delta testi, Durbin-Hausman eşbütünleşme testi, CCE ile AMG tahmincisi ve son olarak ise Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testleri kullanılacaktır. Araştırmanın sonunda ise yapılan testler neticesinde elde edilen bulgular incelenecek ve hipotezi destekleyip desteklemediği mevcut literatür ile karşılaştırılarak yorumlanacaktır.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ülkelerin, politik ve ekonomik anlamda, küresel piyasalardaki hâkimiyeti daha çok dış ticaret hacimleriyle alakalıdır. Dış ticaretin en önemli iki değişkeni olan ihracat ve ithalat, ülkelerin kalkınması, refah düzeyindeki artışı ve ekonomik büyümeyi belirleyebilmektedir.

Ülkelerin ihracat ve ithalatlarının yıllar boyunca artmış olmasından ziyade, hangi sektörlerdeki ve mal gruplarındaki ihracat ve ithalatların artış gösterdiği daha mühim bir gelişmişlik göstergesi olarak tanımlanmaktadır. İhracat ve İthalatı etkileyen birçok makro ekonomik gösterge vardır.

Bu bağlamda, çalışmada, ülkelerin ihracat ve ithalat rakamları ortaya koyulurken sadece seçilen makro ekonomik göstergelerin dikkate alınması, seçilmiş olan makro ekonomik göstergelerin dış ticaret üzerinde etkilerinin ölçülmesini amaçlamıştır. Bununla birlikte, BRICS-TM ülkelerinde dış ticareti seçili makro ekonomik göstergelerin hangi oranda ve ne yönde etkilediği belirlenip ona göre önlemler alması gerektiği vurgulanmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın temel sınırlılıkları şu şekilde sıralanabilir;

- Çalışma BRICS-TM ülkelerinin dış ticaret, büyüme oranı, enflasyon ve reel faiz oranı verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.
- Gerçekleştirilen analiz, veri kısıtı ve ortak veri oluşturma sorunlarından ötürü 1991-2017 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.
- Çalışmada kullanılan seçili makro ekonomik değişkenler (büyüme oranı, enflasyon ve reel faiz oranı) öncelikle dış ticarete etkisinin olduğu literatür ile sabit olup ülkeler arası ortak veri oluşturma sorunundan ötürü seçilmiştir. Dış ticareti etkileyen diğer makro ekonomik değişkenler ise veri kısıtı nedeni ile araştırmaya dâhil edilememiştir.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmada kullanılan varsayımlar şu şekilde sıralanabilir;

- Veri aralığında büyük kriz ve dalgalanmaların yapısal değişimlere yol açmadığı varsayılmıştır.
- Enflasyon, büyüme oranı ve reel faiz oranlarının makro ekonomik değişkenleri temsil ettiği varsayılmıştır.
- Verilerin güvenilir olduğu varsayılmıştır.
- BRICS-TM ülkelerinin tüm gelişmekte olan ülkeleri kapsadığı varsayılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde seçilmiş makro ekonomik değişkenlerin teori ve kavramsal çerçevesinden bahsedildikten sonra, BRICS-TM ülkelerinin sosyoekonomik yapısından bahsedilecektir.

2.1. Seçili Makro Ekonomik Göstergeler

Bu kısımda çalışmada yapılan analizin daha kolay yapılabilmesi için seçilmiş olan makro ekonomik göstergeler ile ilgili teori ve kavramsal çerçeveye yer verilmektedir.

2.1.1. Enflasyon

Enflasyon; belirli bir mal ya da hizmetin tek başına fiyatının artması şeklinde değil, fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Fakat çok küçük ve tek bir malın fiyatının artması enflasyon olarak sayılmamaktadır. Diğer bir deyişle, piyasada bazı ürünlerin fiyatlarının tek seferlik artması ya da bazı malların fiyatlarının sürekli bir şekilde artması enflasyon olarak değerlendirilmemektedir. Enflasyon fiyat artışının hızını ifade etmektedir. Fiyatların yüksek seviyede seyretmesi ise enflasyon olarak değerlendirilmemektedir. (Mankiw, 2017: 114 – 115).

Enflasyon rakamsal olarak değil, oransal olarak hesaplanmaktadır. Örneğin; enflasyon oranının yıllık %1 olduğu durumda, geçen yıldan bu yana fiyatlar genel seviyesinin yüzde 1 arttığına işaret eder. Enflasyon oranı yıllık, üç aylık ve aylık olarak da belirlenebilmektedir. Enflasyon oranının yıllık %25 olduğu durumda geçen yıl 1000 TL'ye alınan bir mal sepetinin, bu yıl 1250 TL'ye alınabileceğini ifade etmektedir.

Enflasyon oranı, merkez bankasının uygulayacağı para politikasını doğrudan etkilemektedir. Para politikasının uygulanmasına doğrudan etki eden enflasyon oranı, aslında ülkedeki bütün makro ekonomik göstergelere de etki etmiş demektir. Enflasyon oranı döviz kuruna, faiz oranlarına, ihracat ve ithalat gibi birçok gösterge üzerinde doğrudan etki göstermektedir (Göçer ve Gerede, 2016: 27 – 28).

Enflasyonun tanımında da bahsi geçen fiyatlar genel düzeyi (veya seviyesi) ise ekonomide var olan binlerce mal ve hizmetlerin değerini, ortak değer ölçüsü kullanılarak fiyata çevrildikten sonra ortaya çıkan fiyat topluluğuna, fiyatlar genel düzeyi denilmektedir. Basit tanımı ise piyasada alım satımda konu olan mal ve hizmetlerin belli bir dönemdeki

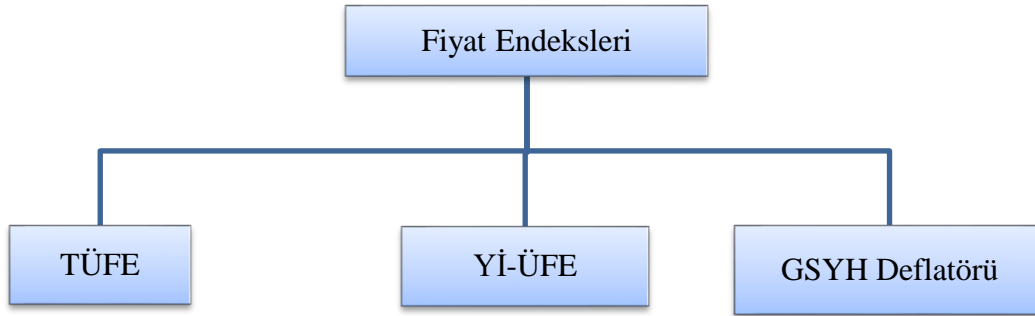
ortalama fiyatları şeklinde tanımlanabilir. Enflasyon oranı veya fiyatlar genel düzeyindeki artış oranının ne olduğuna fiyat endeksleri aracılığı ile karar verilmektedir. (Chowdhury, 2002: 21-22)

TÜİK'in fiyat endeksi tanımı ise, "belirli bir olaya ait değerlerin zaman içinde ortaya çıkan değişimini ölçmeye yarayan ve 100'den başlayan bir sayıdır. Endeks temel dönemde 100'e eşittir ve sonra gelen dönemlerin 100'e göre değişimini göstermektedir" şeklindedir. (TÜİK, 2008).

2.1.1.1. Fiyat Endeksleri

Fiyat endekslerinin saptanmasında kullanılan iki temel yöntem Paasche Endeksi ve Laspeyres Endeksidir. Paasche Endeksinde, fiyat endeksi değişken mal sepetinden oluşur. GSYH Deflâtörü hesaplanmasında mal sepeti yerine, bahsi geçen ülkede son bir yılda üretilmiş bütün nihai mal ve hizmetler dikkate alınır. Bunun temel nedeni ülkede üretilen mal ve hizmetler yıldan yıla değişiklik gösterebilmesidir. Laspeyres Endeksinde ise fiyat endeksi hesaplanırken, sabit bir mal sepeti bulunmaktadır. Tüketici fiyatları endeksinde sepete alınan mallar her yıl değiştirilmemektedir. Bu durumun nedeni ise fiyat değişimlerinin daha net görülmesidir (Kehoe ve Ruhl, 2005: 760-765).

Fiyat endeksleri ise üçe ayrılır. Bunlar; Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) Deflâtörü şeklindedir.

Şekil 1: Fiyat Endeksleri

Kaynak: TÜİK, 2008

TÜFE; Tüketici Fiyatları Endeksi çoğu ürünün nihai kullanıcısı olan hane halkının tüketim harcamalarında satın aldıkları mal ve hizmetlerin belirli dönemler dahilinde fiyatlarında gerçekleşen değişimleri göstermektedir. TÜFE hesaplanırken belirli bir mal sepeti oluşturulur. Bu mal sepetinin oluşturulmasındaki temel sebep; piyasada bulunan tüm mal ve

hizmetlerin fiyatlarının izlenmesinin hesaplamayı zorlaştıracığından ve ortalama bir hane halkının tüketeceği ürünler ve bunların harcamadaki ağırlıkları belirlenerek toplumdaki bütün hane halkını kapsayabilmek amaçlanmaktadır. Tüketim harcamaları ise kendi içinde amaçlarına göre sınıflandırılmakta ve herhangi bir harcama grubunun değerlendirme dışında kalmaması sağlanmaktadır. Hesaplanma yapılırken her bir gruba ait mal ve hizmetler hane halkı tarafından tüketilme sıklığına göre büyükten küçüğe sıralanmaktadır. Belirli bir ağırlıktan yukarıda tüketilme sıklığına sahip olan mal ve hizmetler endeks kapsamına dâhil edilerek hesaplanmaya katılmış olmaktadır (TÜİK, 2008).

ÜFE; Üretici Fiyatları Endeksi ise madencilik, imalat sanayi, tarım, enerji sektörü gibi ülkede üretimi gerçekleştirilen mal gruplarının üretici tarafından yurtiçi peşin satış fiyatlarındaki değişimlerin gösterilmesini sağlayan fiyat endeksidir. TÜFE’de olduğu gibi ÜFE’de de ekonomide üretilen bütün malların fiyatlarının takip edilebilmesi imkânsıza yakındır. Bu sebeple ürünün toplam satış bedelinin, toplam satış gelirinden aldığı paya göre bir tercihte bulunmaktadır. Ürün seçimi sektörel ve alt sektörler ayrımında yapılmaktadır. Bunun temel nedeni ise hiçbir üretim faaliyetinin kapsam dışında kalmamasını ve doğru sonuçlara ulaşılmasını sağlamak için yapılmaktadır. Hizmetler ise ÜFE kapsamında yer almamaktadır (Seyidoğlu, 2009: 508).

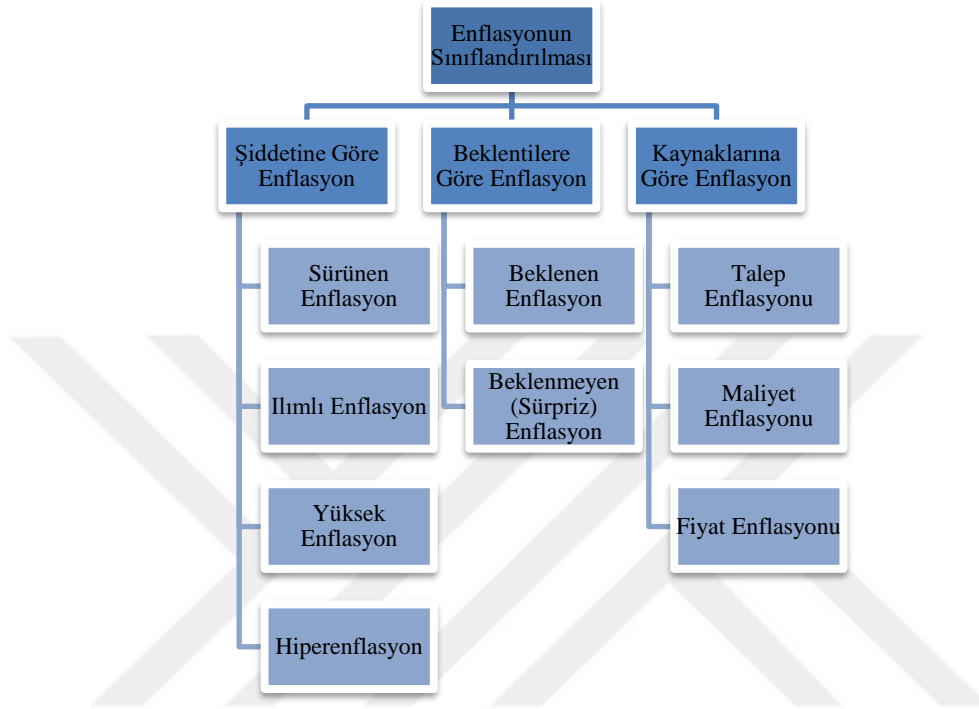
GSYH Deflâtörü ise; bir ülkede, son bir yılda üretilmiş bütün nihai mal ve hizmetlerin değerinin para birimi cinsinden toplam bedeli şeklinde ifade edilmektedir. Daha teknik ifade ile nominal GSYH’yı, reel GSYH’ya çevirerek, enflasyon gibi etkenlerden arındıran ve üretimdeki değişmelerin daha net görülmesini sağlayan bir katsayıdır. Baz alınan cari yılın fiyat endeks değerini 100 olarak kabul edilmektedir. Sonrasında gelen yıllarda hesaplanan GSYH deflâtörü 120 çıkmış ise, fiyatların baz alınan yıla oranla %20 arttığını ifade etmede kullanılmaktadır. GSYH’nin formülü (Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir, 2014: 372-373);

$$\text{GSYH Deflâtörü} = (\text{Nominal GSYH} / \text{Reel GSYH}) * 100 \text{ şeklindedir.}$$

GSYH Deflâtörünün TÜFE ve ÜFE’den en büyük farkı ise; TÜFE ve ÜFE’de belirli bir mal sepeti bulunur ve bu mal sepetindeki fiyat değişimleri gözlemlenirken, GSYH Deflâtöründe o ekonomide üretilmiş bütün mal ve hizmetler yer almaktadır. Böylelikle ekonomide üretilen bütün mal ve hizmetler hesaplanırken aynı zamanda tüketicilerin yıllar itibari ile değişen mal ve hizmet tercihleri de hesaplamaya dâhil edilmiş olur (Göçer ve Gerede, 2016: 27 – 28).

2.1.1.2. Enflasyonun Sınıflandırılması

Enflasyonu inceleyebilmek ve anlayabilmek için çeşitli şekillerde sınıflandırma yapmak mümkündür. Çalışmanın bu kısmında enflasyonun çeşitli sınıflandırılma yöntemlerinden bahsedilmektedir.

Şekil 2: Enflasyonun Sınıflandırılması.

Kaynak: Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir, 2014: 372-373.

Enflasyonu şiddetine göre sınıflandırabilir. Bu durumda enflasyonu 4 çeşit altında inceleme fırsatına erişmiş oluruz. Bunlar; sürünen, ılımlı, yüksek (ya da dötrnala) ve hiperenflasyondur (Yılmaz, 2006: 36).

Sürünen enflasyon; enflasyon beklentilerinin oluşmadığı ve fiyatlardaki artışın görece düşük kaldığı sürece denilmektedir. Sürünen enflasyon için kesin bir oran verilememekle birlikte zamana ve ülkeye bağlı olarak oranı değişse de, ekonomide zararlı etkiler oluşturmayan enflasyon türüdür. Hatta bu türden bir enflasyonun olumlu sonuçlarından dahi bahsedilmektedir (Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir, 2014: 372-373).

İlımlı enflasyon; Her ne şart altında olursa olsun enflasyon oranının çift haneli rakamlara ulaşmadığı, fakat hane halkının enflasyonist beklentilerinin oluştuğu ve etkilerini net bir şekilde hissettiği süreci ifade etmektedir. İlımlı enflasyonda fiyat artışları vardır fakat oldukça düşük bir seviyede ve tahmin edilebilirdir. İlımlı enflasyonda faydalı olduğunu

belirten birçok ekonomist vardır. Bu faydaların başında ise yatırımları teşvik ettiği düşüncesi gelmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 125).

Yüksek enflasyon; ekonomiye zarara veren, piyasa mekanizmasının işleyişini aksatan, gelecek hakkındaki belirsizliği arttıran ve paranın temel fonksiyonları olan değer ölçüsü olma ve tasarruf aracı olma özelliklerini zayıflatan enflasyon türüdür (Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir, 2014: 372-373). Yüksek enflasyon durumunda enflasyon oranı genel olarak yıllık %10 ile %100 aralığındadır. Yüksek enflasyon durumunda bireylerin ve firmaların milli paraya olan güvenleri sarsılmış olur ve sadece günlük işlemlerin yapılması amaçlı milli para kullanılır. Halkın büyük bir kısmı yüksek enflasyon durumunda tasarruflarını likiditesi yüksek varlıklara (yatırım fonları, döviz, altın v.b.) çevirirler. Fiyatlarda ve talepte meydana gelen dengesizlikten ötürü mal ve hizmet piyasaları, mali piyasalar, para ve döviz piyasalarında bozulmalar ve dengesizlikler meydana gelir (Seyidoğlu, 2009: 527).

Hiperenflasyon ise; yıllık %1000'i aşan ve paranın bütün fonksiyonlarını yitirdiği çok yüksek enflasyon türüdür. Hiperenflasyon durumunda toplum üzerine çok büyük bir yük binmiş olur. Enflasyonun maliyeti ise yüksek enflasyona oranla daha net görünür hale gelmektedir. Elde para tutmanın maliyeti artacağı için bireyler ayakkabı maliyeti olarak adlandırılan, işlemlerini yapabilmek için sürekli mali kurumlara gitmeleri gerektiği bir maliyetle baş başa kalmış olurlar. Firmalar nakit yönetimini yapabilmek için fazladan mesai yapmak zorunda kalırlar. Menü maliyetleri olarak adlandırılan firmaların fiyatlarını sürekli güncellemek zorunda oldukları, tüketicilerin ise karar verme aşamasında zorlanmaları hiperenflasyonun diğer bir maliyetidir. Vergi sistemi de hiperenflasyon tarafından tahrip edilir. Verginin uygulamaya konulması ile verginin tahsil edilmesi arasında geçen süre sürünen ve ılımlı enflasyon dönemlerinde aşırı öneme sahip değilken özellikle hiperenflasyon dönemlerinde devletin reel vergi gelirini olumsuz olarak etkiler. Hiperenflasyon dönemlerinde paranın değer saklama, ölçü birimi olma ve değişim aracı olma rolü ortadan kalkar. Bu durumda bireyler ticaret yaparken döviz veya takas yöntemini kullanarak milli para biriminden tamamen kaçmış olurlar (Mankiw, 2017: 114 – 115).

Enflasyonun sınıflandırılmasında beklenti kriteri de kullanılabilir. Bu durumda beklenen enflasyon ve beklenmeyen (sürpriz) enflasyon kavramlarına ulaşabiliriz. Bu ayrımın yapılması ise enflasyonun etkilerinin belirlenmesi açısından mutlak bir öneme sahiptir. Beklenen enflasyon; fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan sürekli artışa, fiili gerçekleşen enflasyon denir. Beklenen enflasyon devlet, piyasa ve hane halkı tarafından bilindiği için

büyük sorunlar oluşturmaz. Beklenmeyen enflasyon ise; devletin, firmaların ve hane halkının fiyatlar genel düzeyindeki artışı doğru tahmin edemeyip uygun pozisyon alamadığı ve bu ekonomik birimlerin büyük zararlara uğramasına neden olan enflasyon türüne denir (Eren, 2006: 202).

Enflasyon kaynaklarına göre de üçe ayrılır. Talep enflasyonu; bir ekonomide mal ve hizmet talebinin arz tarafından karşılanamaması durumudur. Arzı artan bir talep olması durumunda fiyatlar genel seviyesi yükselir ve enflasyon meydana gelmiş olur. Talep enflasyonunun en büyük nedenleri; para arzındaki artış, kamu harcamalarındaki artış, dış ödemeler bilançosundaki fazlıktan kaynaklanan gelir artışı, özel tüketim harcamalarındaki artış, stok yetersizliği, kapasite yetersizliği ve ekonominin yaşadığı dar boğazlardır (Tunca, 2005: 108-109).

Maliyet enflasyonu ise; üretimde kullanılan girdilerin maliyetlerinin yükselmesi sonucu fiyatlar genel seviyesinin de artması sonucu ortaya çıkan enflasyon türüdür. Maliyet enflasyonu olduğunda toplam arz eğrisinde sola doğru kayma söz konusudur. Özellikle petrol gibi üretimde kullanılan hammaddelerin fiyatlarının artması veya ücretlerin yükselmesi gibi arz şokları enflasyona yol açabilir (Paya, 2007: 387-388).

Fiyat enflasyonu ise; bazı grupların üretmiş oldukları malları gerçek piyasa bedelinin üzerinde satmasıyla gelirlerini arttırması ve bunun neticesinde talebin yükselerek enflasyona neden olması şeklinde tanımlanabilir. Yukarıda anlatılan üç enflasyon türü birbirinden tamamen bağımsız değildir. Ekonomi enflasyonist sürece girdikten sonra her üç kanaldan beslenerek fiyat düzeyi yükselbilmektedir. (Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir, 2014: 372-373).

2.1.1.3. Enflasyonla Mücadele Politikaları

Enflasyonun önlenmesi için teorik olarak, toplam arz – toplam talep dengesinin sağlanması gerekmektedir. Bunun için ya toplam arzı, toplam talep seviyesine çıkartmak ya da toplam talebi toplam arz seviyesine indirmek gerekmektedir. Söylemesi oldukça kolay olan bu yöntemin uygulanması ise hükümetler, politika uygulayıcılar ve halk için bazı durumlarda içinden çıkılmaz bir karmaşaya neden olmaktadır.

Enflasyon ile mücadele edilirken iki temel yöntem vardır. Bu yöntemlerden ilki tedrici strateji olarak adlandırılan; enflasyonu yavaş ve kademeli bir şekilde azaltmaktır. Tedrici stratejide; politikalar zamana yayılmış ve düşük oranda değişiklikler içermektedir. Topluma

ve ekonomiye zarar vermeden enflasyon düşürülmeye çalışılır. Ancak enflasyonun çok yüksek olduğu ülkelerde bu yöntem ile enflasyonu düşürmek uzun yıllar almaktadır (Mankiw, 2017: 125).

Enflasyon ile mücadelede ikinci yöntem ise şok yöntemidir. Bu yöntem enflasyonun bir anda ve hızlı bir şekilde düşürülmesi amaçlanmaktadır. Uygulanacak politikalar zamana yayılmadan bir anda uygulanır ve enflasyona etki etmesi beklenir. Çok yüksek enflasyona sahip ülkelerde bu yöntem kullanılmaktadır. Ancak şok yöntemi uygulandığında ekonomide de şok etkisi yapar ve planlanmayan yan etkilerde ortaya çıkarabilir (Hasanov, 2008: 204).

Enflasyonu düşürebilmek için toplam arz veya toplam talepte değişiklik yapılmalıdır. Toplam arzı arttırabilmek için çeşitli politikalar uygulanabilmektedir. Toplam arzı arttırıcı politikaların bazıları ise (Eğilmez, 2009:128):

- İthalatın arttırılması,
- Yatırımların teşvik edilmesi,
- Verimliliğin arttırılması,
- İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi,
- Piyasada rekabetin arttırılması,
- İthal girdi maliyetlerinin düşürülmesi,
- İflas etmekte olan kritik firmaların devlet tarafından kurtarılması şeklinde sıralanabilir.

Bu politikalar ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, hükümetin uygulamak istediği sosyal politikalar ve hane halkının hükümetten beklentileri ile değişiklik gösterebilmektedir.

Toplam talebi azaltmak için ise politika uygulayıcılar tarafından para ve maliye politikaları uygulanabilmektedir. Para ve maliye politikaları ise daraltıcı ve genişletici şekilde uygulanabilmektedir. Daraltıcı para ve maliye politikasının uygulanmasında temel amaç; hanehalkının elindeki harcanabilir geliri azaltarak, daha az mal ve hizmet satın almasını engelleyerek toplam talebin düşürülmesini hedeflemektedir. Enflasyon ile mücadele için daraltıcı para ve maliye politikası uygulanmaktadır. Para ve maliye politikaları aynı anda uygulanabileceği gibi ayrı ayrıda uygulanabilmektedir. Örneğin; enflasyonu düşürmek için sadece daraltıcı para politikası uygulanabileceği gibi gerekli görüldüğü takdirde daraltıcı para ve maliye politikaları birlikte de uygulanabilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 536).

Daraltıcı para politikası; genellikle ülkenin merkez bankası tarafından uygulanır. Daraltıcı para politikası ile parasal tabana etki edilerek piyasada dolaşan para miktarını azaltmak hedeflenmektedir. Piyasa dolaşımında olan para miktarı azaldığında ise paranın değeri artacak ve enflasyonun düşürülmesi sağlanacaktır. Daraltıcı para politikası uygulandığında; (Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir, 2014: 372-373).

- Mevduat faiz oranları yükselir,
- Reeskont oranları yükselir,
- Zorunlu karşılık oranları yükselir,
- Açık piyasa işlemleri ile piyasaya tahvil satılır,
- Kredi kontrolleri yapılır,
- Karşılıksız para basımı durdurulur,
- Uzun vadeli yatırımlar kısıılır.

Mevduat faizlerinin yükselmesi hane halkı ve firmaları paralarını faize yatırmaya teşvik edeceğinden dolaşımdaki para miktarını azaltıcı bir tedbir olarak öne çıkmaktadır.

Reeskont oranı; merkez bankasının, ticari bankalara borç verirken uyguladığı faiz oranıdır. Merkez Bankası, diğer bankalara vereceği borcun faiz oranını yükseltirse diğer bankalar merkez bankasından borç para alımlarını kısırlar. Ticari bankalar merkez bankasından daha az borç alarak piyasaya daha az kredi sağlarlar, böylelikle parasal taban daralmış olacaktır (TÜİK, 2008).

Zorunlu karşılık oranı; diğer bankaların toplamış oldukları mevduatın bir kısmının merkez bankası kasasında tutulması olarak açıklanabilir. Bunun temel nedeni ise diğer bankaların topladığı mevduatların tamamını borç vermede kullanmasını engellemektir. Zorunlu karşılık oranlarının artması diğer bankaların daha fazla parayı kredi vermede kullanamaması anlamına gelmektedir. Bu durumda diğer bankalar kredi veremez ve parasal taban daralmış olur (TÜİK, 2008).

Açık piyasa işlemleri ile devlet tahvil satar. Tahvil devletin borçlanma kâğıdı olarak da adlandırılabilir. Piyasa bu tahvilleri alarak devlete para vermiş olur ve parasal taban daralır. Vadesi geldiğinde ise devlet tahvil sahibine ödeme yapar. Merkez bankası diğer bankaların verecekleri kredilere belirli kısıtlama ve limitler belirleyerek bankaların kredi vermelerini engelleyebilir. Ayrıca kredi vermeyi çeşitli kurallara bağlayarak kredi verilmesini engelleyebilir. Böylelikle parasal taban daraltılmış olur (Paya, 2007: 392).

Daraltıcı maliye politikası ise; hükümet tarafından uygulanır. Daraltıcı maliye politikasında ise vergi gelirlerinde artış, kamu harcamalarında ise azalma olarak açıklanabilir. Daraltıcı maliye politikasında örnek olarak gelir vergisi ve kurumlar vergisini arttırarak bireyler ve firmaların daha az harcanabilir gelir elde etmesini amaçlayabilir. Kamu harcamalarını kısarak ise birey ve firmaların gelirlerini azaltmayı amaçlar. Daraltıcı maliye politikası uygulandığında uzun vadeli ve pahalı yatırımlar (otoyol, baraj, köprü v.b.) durdurulur veya minimum seviyeye indirilir. Uzun vadeli yatırımların kısılmasındaki temel sebep toplam arzda o anda bir katkıda bulunmaması fakat toplam talebi arttırmasıdır (Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir, 2014: 372-373).

Enflasyonun düşürülmesinde bazı kesimler uygulanan politikalar karşısında oldukça ezilebilir. Ancak hane halkı enflasyonun düşeceğine inanırsa bu zorluklara katlanabilir. Bu nedenle halk genellikle enflasyonun yavaşça indirilmesini değil, şok politikaların uygulanmasını isteyebilirler. Hane halkının enflasyonun düşürülmesi için yapabileceği özverinin de bir sınırı vardır. Buna özveri oranı adı verilir ve enflasyonun düşürülmesinin maliyeti olarak kabul edilir. Özveri oranı enflasyonu %1 aşağı indirebilmek için reel GSYH yüzde kaç özveride bulunulduğunu gösteren orandır. Formülü ise (TÜİK, 2008);

$$\text{Özveri Oranı} = \frac{\text{GSYH Azalış Oranı}}{\text{Enflasyon Düşüş Oranı}}$$

şeklindedir.

2.1.1.4. Enflasyon – Dış Ticaret İlişkisi

Enflasyonun dış ticaret hacmini nasıl etkilediği araştırılırken ithalat ve ihracat tanımının ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Buna göre ihracat enflasyon ilişkisi incelendiğinde; enflasyonun artması, milli paranın değerini düşüreceğinden ülkede üretilen mal ve hizmetler yabancılara nispi olarak daha ucuz gelecek ve ihracat artacaktır. Ancak milli paranın enflasyon ile değerinin azalması, dışarıdan alınan mal, hizmet ve hammaddeleri daha pahalı hale getirecektir. Bu durumda ise ithalat azalacaktır (Göçer ve Gerede, 2016: 27 – 28).

2.1.2. Reel Faiz Oranı

Faiz oranı veya nominal faiz oranı aynı anlama gelmektedir. Nominal olarak isimlendirilmesindeki sebep enflasyondan arındırılmamış olduğunu belirtmek için kullanılır. Günlük yaşantımızda duyduğumuz ve kullandığımız faiz oranı da nominal faiz oranı yani

enflasyonun etkilerinden arındırılmamış faiz oranıdır. Nominal faiz oranı başka bir şekilde ise borç alanın borç verene ödemeyi taahhüt ettiği nominal getiri oranı anlamına gelmektedir. Nominal faiz oranı, borç alanın borç verene parasını kiralamak için ödemesi gereken fiyat şeklinde tanımlanabilir. Bir diğer deyişle ise borç alanın, borç verene tüketimden vazgeçmesini sağlamak için ödediği getiri ücreti olarak tanımlanabilir (Ünsal, 2003: 215). Nominal faiz oranı belirtilen anlamların dışında, ikinci bir anlamda da üretim amaçlı girdi olarak kullanılan sermayenin getiri oranına karşılık gelmektedir (Alkın, Yıldırım ve Özer, 2005: 118).

Reel faiz oranı basitçe nominal faiz oranından, enflasyon oranının çıkartılmasıyla bulunan ve enflasyondan arındırılmış faiz oranıdır. Başka bir deyişle borç olarak verilen paranın mal cinsi üzerinden, değerinde meydana gelen yüzdellik değişme olarak tanımlanabilir. Reel faiz oranı, ülkelerin sahip oldukları enflasyonun şişirici etkisinden ve deflasyonun küçültücü etkisinden arındırılarak gerçek faiz seviyesinin tanımlanmasını sağlamaktadır (Ünsal, 2003: 215).

Reel faiz oranı ise ikiye ayrılır. Bunlar; ex-ante reel faiz oranı ve ex-post reel faiz oranıdır. Ex-ante reel faiz oranı = nominal faiz oranı – beklenen enflasyon oranı olarak formülize edilirken, ex-post reel faiz oranı = nominal faiz oranı – gerçekleşen enflasyon oranı olarak formülize edilmektedir. Aralarındaki temel fark ise birisinde beklenen enflasyon oranı hesaba katılırken diğerinde gerçekleşen enflasyon oranı hesaba katılır (Alkın, Yıldırım ve Özer, 2005: 119).

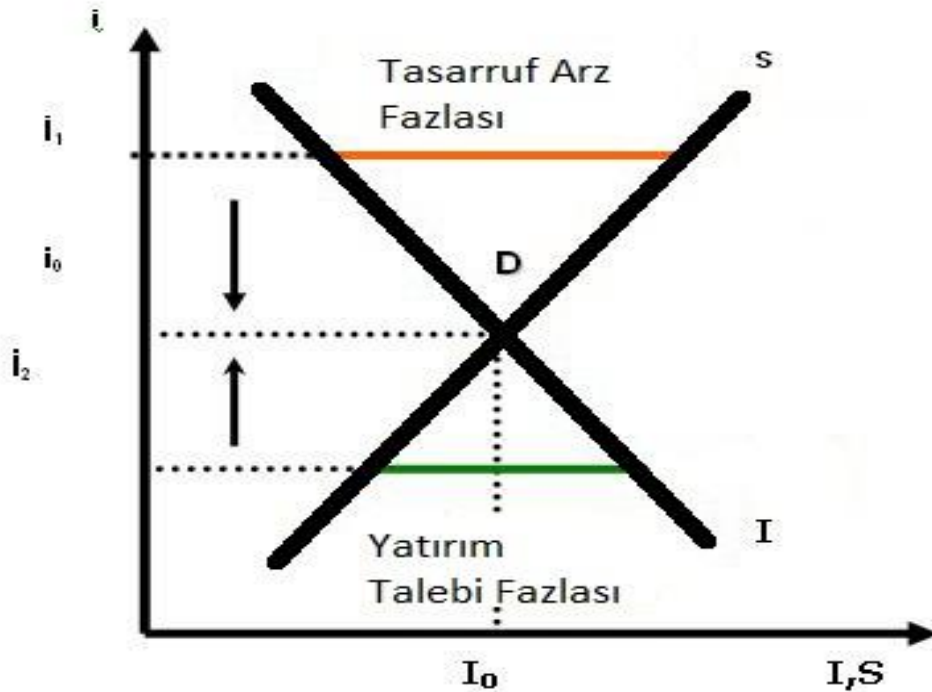
Ekonomik birimler karar verirken genellikle geleceğe yönelik planlamalar uyguladıkları için beklenen enflasyon oranının hesaba katıldığı ex-ante reel faiz oranını kullanırlar. Fakat ex-ante reel faiz oranlarının hesaplanmasında kullanılan enflasyon beklentileri doğrudan gözlemlenemediği için çeşitli enflasyon beklentilerini ölçen anket yöntemleri kullanılmakta ve veri sağlanmaktadır. Anketlerde bazı durumlarda sağlıklı sonuçlar verememektedir (Tunca, 2005: 108-109).

Anket yönteminin yetersiz kaldığı durumlarda ise günümüzde çeşitli ekonometrik tahmin yöntemleri kullanılmaktadır. Fakat ekonometrik modellere de enflasyon beklentilerinin belirlenmesinde kullanılan bütün bilgileri veri olarak aktarmak mümkün olmadığından yeterli başarı gösterilememektedir. Beklenen enflasyonun belirlenmesinde kullanılan diğer bir yöntem ise gerçekleşen enflasyon oranlarının enflasyon beklentileri için vekil olarak kullanılmasıdır. Ekonominin işleyişi ve karar alma süreçleri üzerindeki rolü

dolayısıyla birçok araştırmanın konusunu oluşturan reel faiz oranı serisinin hesaplanması belirtildiği üzere bazı ön kabullere dayanmakta ve çeşitli zorluklar içermektedir (Gökmenoğlu, 2012: 39-40).

2.1.2.1. Faiz Teorisi

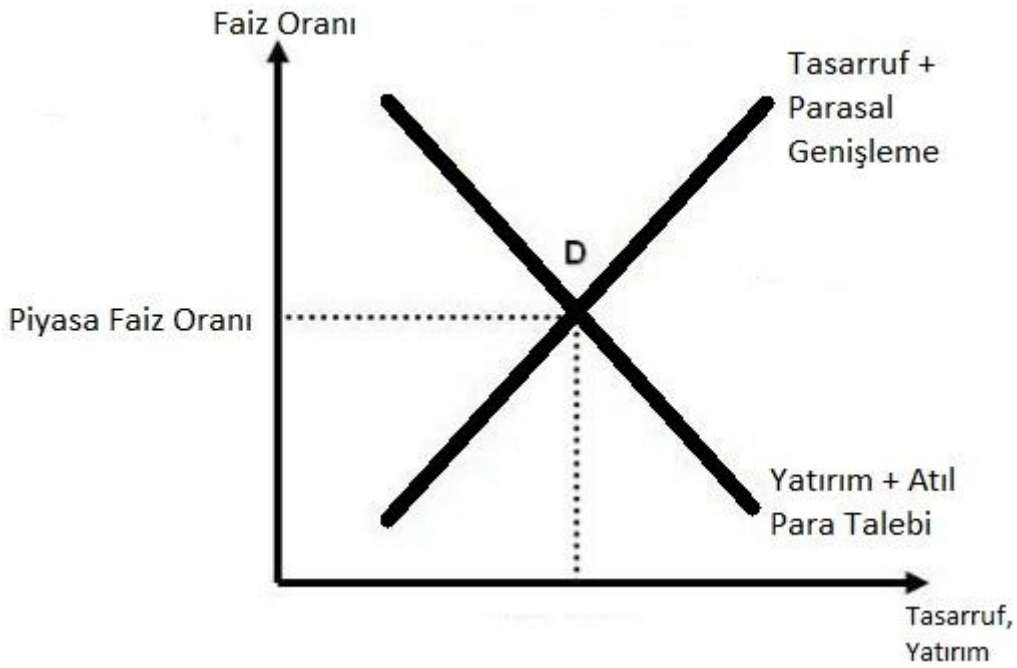
Faiz olgusunun açıklanabilmesi için tarih boyunca çeşitli teoriler oluşturulmuştur. Bu teorilerin ortak noktaları ise genel olarak tek faktöre bağlanıyor olmalarıdır. Geleneksel faiz teorileri, faiz kavramını çeşitli nedene dayandırmıştır. Bu nedenlerden ilki verimliliktir. Bu argümana göre, borç alınan sermaye, faydalı ve verimli amaçlar için kullanıldığı ve borç alan kişiye getiri sağladığı için, borç veren kişi bu getiriden bir miktar pay elde etme hakkı olduğunu savunur. Bu hakka ise faiz denir. İkinci argüman ise gelirini harcamayıp tasarruf yapan bireylerin ödüllendirilmesi fikrine dayanmaktadır. Buna göre, sermaye için yapılan tasarruf gelecekteki tüketimden daha fazla değer içerdiği için tasarruf yapma fedakârlığı faiz gibi bir ek gelirle ödüllendirilmeli düşüncesidir. Buna fedakârlık argümanı da denir. Üçüncü ve sonuncu argüman ise likit değer argümanıdır. Bu argümana göre ise faiz likiditeden vazgeçmenin karşılığı olarak belirtilmiştir (Keyder, 2012: 368-369).

Şekil 3: Klasik Faiz Teorisi.

Kaynak: Gündal, 2006: 50

Klasik faiz teorisine göre; faiz reel bir değişken olmakla beraber denge faiz düzeyini belirleyen faktörler tasarruf arzı ve tasarruf talebidir. Faiz ise tasarruf arzının bedeli olarak düşünülmektedir. Klasik görüşe göre tasarruf, faiz oranının artan fonksiyonudur. Yani; faiz tasarruf etmenin veya tüketmemenin ödülüdür. Klasik görüşte tüketim harcamaları faizin azalan fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Buna göre faiz oranı arttığında tüketim harcamaları azalırken, tasarruflar ise artmaktadır. Faiz oranındaki artış ise yatırım harcamalarının azalmasına sebebiyet verdiği için, yatırım, faiz oranının azalan fonksiyonudur şeklinde tanımlanmaktadır. Klasik görüşe göre faizin diğer bir faydası ise kişilerin tasarruflarını yastık altından alıp ekonomi içerisinde dolaşımını sağlamasıdır (Seyrek ve Mızırak, 2009: 388-389).

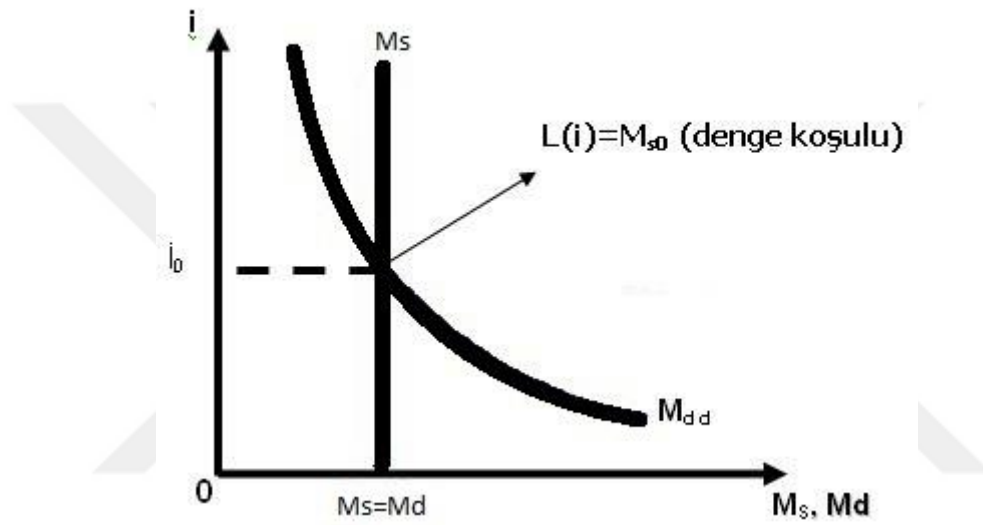

Şekil 4: Ödünç Verilebilir Fon Teorisi.

Kaynak: Gündal, 2006: 47

Wicksell'in ödünç verilebilir fon teorisi ise, klasik görüşün geliştirilmiş hali denilebilir. Şöyle ki; klasik görüş faiz oranlarını açıklarken reel unsurları ele almışlardır. Neoklasik görüş ise parasal yani nominal unsurları da açıklamalarına dahil etmişlerdir. Neoklasik faiz teorisinin bir diğer ismi ise ödünç verilebilir fonlar teorisidir. Bu teoriye göre para arzı, faiz oranından etkilenmektedir. Dolayısı ile faiz oranı, ödünç verilebilir fon arzı ile fon talebinin eşitlendiği noktada denge durumuna gelmektedir. Bu durumda fon talebinde ve fon arzındaki değişimlerde faiz oranının da değişmesine sebebiyet verecektir. Benzer şekilde faiz oranlarındaki bir değişim ise fon arz ve talebini doğrudan etkileyecektir. Wicksell, klasik

görüşün faiz teorisine parasal unsurları da ekleyerek, faiz teorisini genişletmiş ve daha gerçekçi bir temele dayandırmıştır. Wicksell'e göre iki tür faiz oranı vardır. Bunlar; doğal faiz oranı ve piyasa faiz oranıdır. Doğal faiz oranı; tasarruf talebi ve arzı tarafından oluşturulurken, piyasa faizini ise ticari bankaların özel ve tüzel kişilere verdiği borçlara uygulanan faiz oranı olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle piyasa faiz oranı, fon arz ve talebi tarafından meydana getirilir. Wicksell'e göre istikrarlı bir ekonomide doğal faiz oranı ile piyasa faiz oranı birbirine eşittir. Bu eşitlik bozulduğunda ise ekonomide istikrarın ve dengenin bozulduğuna işaret edilir (Seyrek ve Mızırak, 2009: 388-389).

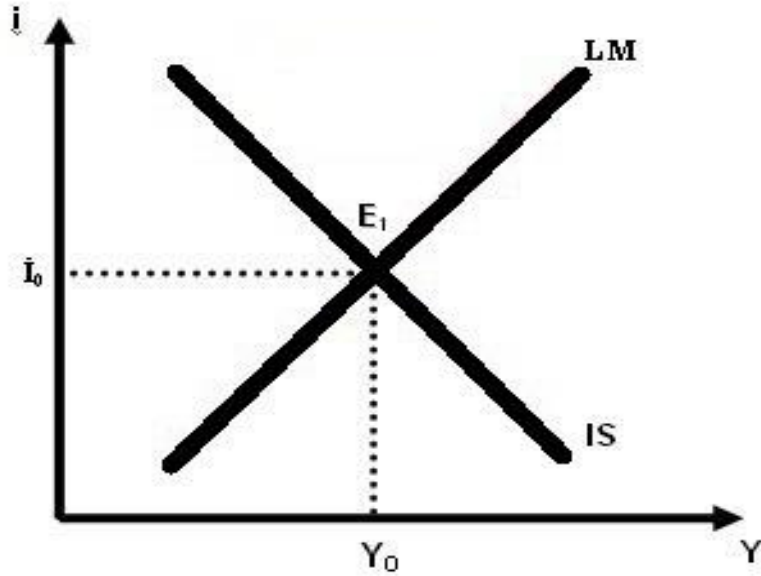
Şekil 5: Keynesyen Faiz Teorisi.

Kaynak: Keyder, 2012: 368

Keynes, klasik yaklaşımdan farklı olarak spekülasyon güdüye dayalı para talebini de analize ekleyerek faiz oranlarını parasal unsurlar ile açıklamıştır. Keynes önceki görüşlerden farklı olarak faiz haddinin para talebi ve para arzı tarafından belirleneceğini belirtmiştir. Buna göre Keynes; faizi cari tüketimin ertelenmesinin ödülü olduğu görüşünü reddetmektedir. Bu durumun temel nedeni Keynes'e göre faiz, parayı likit olarak el altında tutmaktan vazgeçmenin bir mükafatıdır. Keynes'e göre bireyler parayı üç sebeple ellerinde tutmak isterler. Bunlar; işlem amaçlı, ihtiyat amaçlı ve spekülasyon amaçlı para talepleridir (Ertek, 2016: 244).

İşlem amaçlı para talebi; günlük işlemlerin yapılması için tutulan parayı belirtirken, ihtiyat amaçlı para talebi; tahmin edilemeyen veya beklenmeyen harcamaları karşılaması için elde tutulan para miktarını ifade eder. Spekülasyon amaçlı para talebi ise; tasarrufların en iyi şekilde

değerlendirilmesi amaçlı para talebi olarak karşımıza çıkar. İşlem amaçlı para talebi faiz oranına hiç duyarlı değilken, ihtiyat amaçlı para talebi çok yüksek faiz oranlarına bir miktar duyarlı durumdadır. Spekülatif para talebi ise faiz oranından doğrudan etkilenir. Keynes'e göre faiz oranı, likiditeden vazgeçmenin mükâfatı olarak görülmektedir. Faiz oranının ayrıca bir işlevi ise para piyasası ile reel piyasa arasında ilişki kurmaktır. Keynes'e göre sermayenin marjinal etkinliğini ifade eden iç verim oranı ile piyasa faiz oranı arasındaki ilişki yatırım talebini doğrudan etkilemektedir. Böylece parasal kesimde belirlenen faiz oranı yatırım talebi yolu ile reel sektörü etkilemektedir. Keynes'in faiz teorisinin önemi ise faiz haddinin yatırımlarla tasarrufu eşitleyen ve tam istihdamı sağladığı düşüncesini yıkmasıdır ve paranın ekonomideki esas rolünü de ortaya koymasındadır (Mankiw, 2017: 130).

Şekil 6: IS-LM Modeli.

Kaynak: Keyder, 2012:365

Keynes'in faiz teorisinde, klasiklerin faiz teorisi gibi belirsizlikler içermektedir. Hicks-Hansen bu belirsizlikleri ortadan kaldırabilmek amacı ile IS-LM analizini geliştirmiştir. Hicks-Hansen'in geliştirdiği faiz kuramı, keynezyen ve klasik esintiler taşımaktadır. IS-LM analizi olarak isimlendirilen bu yaklaşıma göre, her gelir düzeyi için yatırımı tasarrufa eşitleyen tek bir faiz oranı ve yine her gelir düzeyi için para talebini sabit para arzına uyarlayan tek bir faiz oranı bulunmaktadır. IS eğrisi, mal piyasasını dengeye getiren bütün faiz oranı ve gelir birleşmelerini, LM eğrisi para piyasasında para talebini para arzına eşit kılan faiz oranı ve gelir bileşimlerini vermektedir. IS ve LM eğrilerinin kesiştiği noktada her iki piyasa dengeye

gelmektedir. Bu denge noktasında ise denge faiz oranı ve denge gelir düzeyi bileşimi elde edilir (Ertek, 2016: 244).

James Tobin, Keynesyen görüşün likidite tercihi teorisini temel alan, portföy teorisini oluşturmuştur. Tobin, Keynes'in spekülative para talebi ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi ileri taşıyarak, insanların neden parayı nakit olarak el altında ve başka aktiflerde bulduklarını araştırmıştır. Tobin'in teorisi insanların aktifler arasında yaptığı tercihleri araştırmaktadır. Tobin'e göre insanlar, parasal, finansal ve reel yatırım araçlarından oluşan portföylerini, bu değerlerin görece fiyat getirileri ışığında yeniden düzenlediğini savunmuştur. Ayrıca Tobin, portföy dengesi alternatif yatırım araçlarının getiri oranları eşitlendiğinde yeniden kurulmakta olduğunu belirtmiştir. Keynes spekülative para talebinde; tahvilin beklenen getirisi paranıkinden daha az olduğunda insanlar sadece para tutar demektir. Ancak bu gerçek hayatta geçerli değildir. Çünkü portföy tercihi ile farklılaştırma vardır. Tobin'e göre; insanlar portföylerinde neyi tutacaklarına karar verirken sadece beklenen getiriye değil, içerdikleri risklere de bakmaktadırlar. Dolayısıyla insanlar getirisi sıfır ancak riski de sıfır olan parayı tutmayı daha çok istediklerini savunmuştur. İnsanlar portföy farklılaştırması yaparak beklenen riski azaltabilirler demıştır (Gündal, 2006: 50). Tobin'in yaklaşımının literatüre en önemli katkısı; para talebi fonksiyonunun belirlenmesinde risk faktörüne de yer vermiş olmasıdır.

Faiz teorisi hakkındaki görüşleri özetlemek istersek, Klasik görüşe göre faiz, reel bir değişkendir ve denge faiz oranını tasarruf arz ve talebi tarafından belirlenmektedir. Wicksell ise klasik görüşe ek olarak parasal unsurları dâhil etmiştir. Wicksell'e göre faiz ödünç verilebilir fon arz ve talebi tarafından belirlenmektedir. Keynes'e göre ise faiz oranı para arz ve talebi tarafından belirlendiğini ve klasiklerin söylemlerinin aksine faiz oranının tasarruf ve yatırım harcamalarından bağımsız olduğunu belirtmiştir. Hicks-Hansen ise reel ve parasal kesimi beraber ele almıştır. Hicks-Hansen'in faiz teorisine göre farklı gelir düzeyleri için para talebini para arzına uyarlayan tek bir faiz oranının bulunmadığını belirtmiştir. Tobin ise Keynes'in aksine faiz oranı belirlenirken sadece para arz ve talebi değil, diğer yatırım araçlarının arzının da faiz oranına etki ettiğini belirtmiştir.

2.1.2.2. Faiz Oranı – Dış Ticaret İlişkisi

Faiz oranları ile dış ticaret arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Faiz oranlarının düşmesi sıcak paranın yurt dışından gelişini yavaşlatacaktır. Döviz arzında oluşan azalışlar sonucunda döviz fiyatlarında artışlar yaşanmaktadır. Artan döviz fiyatları nedeni ile ülkede üretilen mal ve hizmetler diğer ülkelerin mal ve hizmetlerine göre nispi olarak daha ucuz

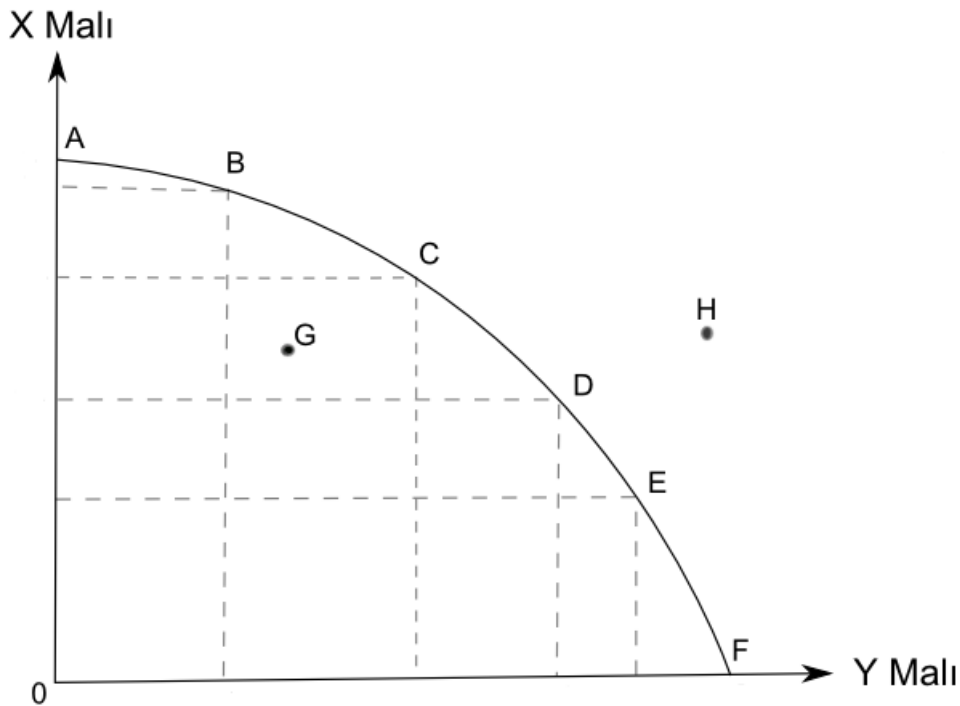
olacaktır. Bu durum ise ihracatı uyaracak ve dış ticaret hacminde bir artış yaşanacaktır (Karluk, 2005: 365).

2.1.3. Ekonomik Büyüme Oranı

Büyüme kavramının tanımları çeşitli şekillerdedir. Ekonomik büyüme, mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişleme şeklinde tanımlanabildiği gibi reel GSYH bir önceki yıla göre meydana gelen net artış şeklinde de tanımlanabilmektedir (Parasız, 1997: 4). Bu bölümde ekonomik büyümenin ne demek olduğuna detaylı olarak değinilecek, büyüme teorilerinden bahsedilecek ve büyüme etkileyen faktörler açıklanacaktır.

2.1.3.1. Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme, bir ekonomide üretimi gerçekleştirilen mal ve hizmetlerin toplam hacminde meydana gelen net artış şeklinde basitçe tanımlanabilir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise büyüme kavramı belirli bir dönemdeki gelir ve üretim artışını ifade etmektedir. Buna göre ekonomik büyüme, bir ülkede kişi başına düşen GSYH'nın artması olarak da ifade edilebilir (Özel, 2012: 64).

Şekil 7: Üretim İmkânları Eğrisi

Kaynak: Eğilmez ve Kumcu, 2004: 125

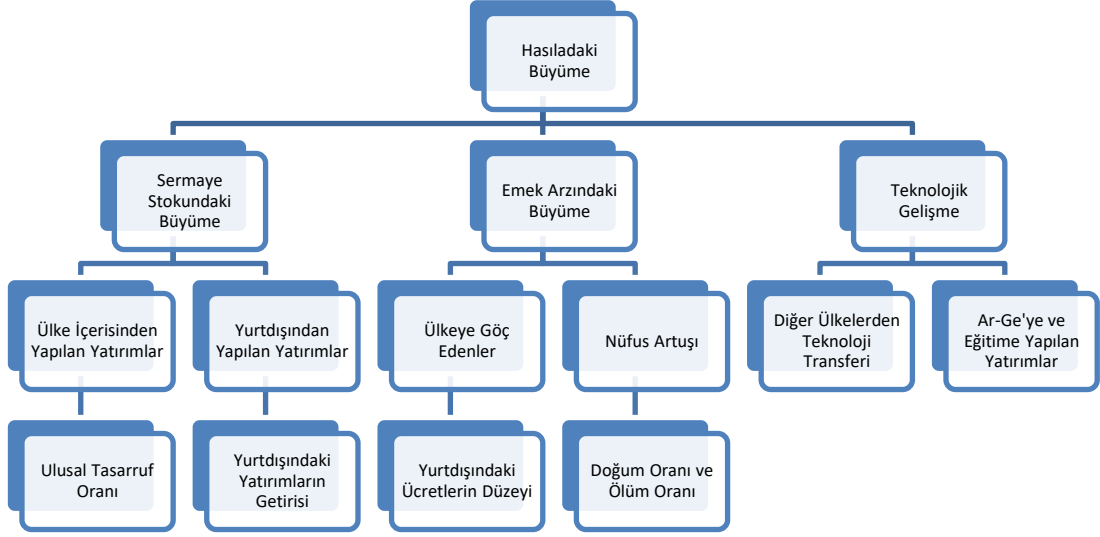
Ekonomik büyümenin hızı ölçülürken başvuru kaynakların başında üretim imkânları eğrisi gelmektedir. Üretim imkânları eğrisi incelendiğinde, eğrinin ya da uzun dönem toplam arz eğrisinin dışa doğru kayması, ekonomideki büyümeyi göstermektedir. Üretim imkânları eğrisinde oluşan dışa doğru kayma, ekonominin büyüdüğünü belirtirken, aynı zamanda üretimde kullanılan girdilerin verimlerinin de arttığı anlamını taşımaktadır. Ekonomik büyümenin kalıcı ve süreklilik arz etmesi için, üretilen mal ve hizmetlere olan iç ve dış talebin de süreklilik arz etmesi gerekmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 125).

Ekonomik büyüme kavramı uzun vadede ülke ekonomisinde belirli bir istikrar, ülkenin toplam tasarruf oranı ve nüfus artış hızı tarafından doğrudan etkilenmektedir. Bir ülkede ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ya tam istihdam koşulları altında ekonomik kaynakların daha verimli kullanılması ile ya da kullanılan ekonomik kaynaklara yenilerinin eklenmesi ile sağlanmaktadır (Gözegir, 2010: 40).

Büyüme kavramı ile genellikle karıştırılan diğer bir kavram ise kalkınmadır. Bu iki kavram zaman zaman aynı anlamda kullanılsa da birbirinden oldukça farklıdır. Basitçe büyüme; GSYH’da meydana gelen net artışlar şeklinde tanımlanabilirken, ülkedeki refah düzeyinin artması, yaşam standartlarının yükselmesi, hane halkının eğitim ve gelir düzeyinin artması kalkınma kavramıyla tanımlanmaktadır (Karakayalı, 2005: 379).

2.1.3.2. Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyümeye birçok faktör etki etmektedir. Büyümenin temel kaynakları; sermaye, işgücü, teknolojik gelişim ve doğal kaynaklar olarak sıralanabilir. Doğal kaynak miktarı sabit olduğu ve tükenemediği için sermaye, işgücü ve teknolojik gelişme son iki asırdır dünya üretiminde görülen büyük artışın başlıca kaynağı olmaktadır (Üzümcü, 2002: 6). Büyümenin kaynakları Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8: Hâsıladaki Büyüme

Kaynak: Armstrong ve Taylor, 2000: 72

Sermayenin türleri üçe ayrılmaktadır. Birincisi olan fiziki sermaye; işgücünün verimliliğini arttıran fabrika, araç, gereç, tesis, yol gibi insanlar tarafından üretilmiş üretim araçlarıdır. Doğal kaynağın, fiziki sermayeden farkı ise, fiziki sermaye insanlar tarafından üretilmişken, fiziki sermaye doğadan hazır olarak bulunmasıdır. Sermayenin ikinci türü ise beşeri sermayedir. Beşeri sermaye, bir toplumda insanların sahip olduğu bilgi, tecrübe, beceri, dinamizm gibi değerlerin toplamıdır. Kişilerin aldıkları eğitim, sahip oldukları kültür seviyesi, edindikleri bilgi ve tecrübe miktarı beşeri sermayeyi oluşturmaktadır. Son sermaye türü olan sosyal sermaye ise, insanlar ve kurumlar arasındaki, karşılıklı güvene dayalı iletişimin sağlayacağı pozitif etkiler olarak tanımlanabilir (Dinler, 2010: 17).

Sermaye türlerinden en çok ilgi gören kavram beşeri ve fiziki sermaye kavramlarıdır. Bu kavramlar temelde birbirine çok benzemekle birlikte bazı noktalarda birbirinden oldukça farklı özellik taşımaktadırlar. Beşeri sermayeye yapılan katkılar sadece üretimi etkilememekte, aynı zamanda ferdin yaşam kalitesini artırması ve sosyal ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca beşeri sermayenin, fiziki sermaye gibi stoklanması ve daha sonra kullanılması da söz konusu değildir. Son olarak ise beşeri sermayenin nerede, ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıkacağına doğrudan etki edilememektedir (Karagül, 2003: 82).

Üretime yönelen beden veya fikri güce dayalı çalışmaların tamamına işgücü faktörü denilir. Bir ülkede işgücü faktörünün miktarı doğrudan nüfus ile ilişkilidir ancak nüfusun

tümü işgücü içine dâhil edilememektedir. Toplam işgücü nüfusun 15-64 yaş arasında olan ve askerlik, yükümlülük, hastalık v.b. nedenler ile çalışmayanların çıkartılması ile elde edilmektedir (Pekin, 1995: 19).

Emek faktörü eskiden nüfus artış hızı ile doğrudan bağlantılı varsayılırken, günümüzde işgücünün verimliliğinin keşfedilmesi ile bu yaklaşıma işgücünün verimliliğini de modele dâhil eden beşeri sermaye yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Üzümcü, 2002: 7). Beşeri sermaye işgücünün verimliliğini önemli ölçüde arttırdığından ötürü, beşeri sermaye kavramı, işgücü ve fiziki sermayenin yanında ayrı bir üretim faktörü olarak üretim fonksiyonuna alınması kabul görmektedir.

Teknoloji, üretim sürecinde girdileri çıktıya dönüştürme yöntemi olarak isimlendirilmiştir (Jones, 2001: 72). Teknolojik gelişme ise mevcut teknoloji seviyesinin artmasıdır. Teknolojik gelişme, keşfedilmemiş üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, yeni ve nitelikli ürünlerin üretilmesi veya yönetim tekniğinde yaşanan gelişme ve yenilikler olarak tanımlanabilir (Üzümcü, 2002: 7).

Bir ülkede teknolojik bilgi seviyesi arttıkça, aynı miktarda üretim faktörü kullanılarak daha fazla mal ve hizmet üretilmesi mümkün olmaktadır. Buna Solow tarzı teknolojik gelişme adı verilmektedir. Daha az üretim faktörü kullanıp aynı miktarda mal ve hizmet üretme yöntemine ise Salter tarzı teknolojik gelişme denmektedir. Teknolojik gelişme, büyümeye olan katkısı bakımından içerilmiş teknolojik gelişme ve içerilmemiş teknolojik gelişme olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. İçerilmiş teknolojik gelişme; yatırımlara bağlı olarak ortaya çıkan ve tüm üretim faktörleri üzerinde aynı etkiye sahip olmayan teknolojik gelişmelerdir. İçerilmiş teknolojik gelişme ise yatırım ve sermayeden bağımsız olarak meydana gelen ve belirli bir maliyeti bulunmayan, tüm üretim faktörleri üzerinde aynı etkiyi gösteren kaynağı belirsizlik gösteren teknolojik gelişmeler olarak isimlendirilebilir (Thirlwall, 2003: 158).

Teknolojik gelişme, bölüşüme olan etkisi bakımından ise ikiye ayrılır. İlki olan nötr teknolojik gelişme; bölüşüm üzerinde herhangi bir etkisi olmayan teknolojik gelişmelerdir. Nötr olmayan teknolojik gelişme ise, bölüşümü doğrudan etkileyen teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmenin ekonomiye etkisinin ölçülmesi için üretim fonksiyonları ya da üretim fonksiyonlarına dayanan verimlilik indeksleri kullanılmaktadır.

2.1.3.3. Büyüme Teorileri

Büyüme teorilerinin hangi dönemde ortaya çıktığı konusunda iktisatçılar arasında kesin bir ortak görüş bulunmamaktadır. Robert J. Barro, Philippe Aghion, Peter Howitt gibi iktisatçılara göre büyüme teorilerinin miladı klasik iktisatçılar tarafından oluşturulmuşken, Robert Solow gibi Keynesyen görüşteki iktisatçılar ise Post Keynesyen büyüme teorisini kabul etmektedir. Stanley Fisher ve Charles Jones gibi iktisatçılar ise Neoklasik büyüme teorisini büyüme teorilerinin temeli olarak görmektedirler (Artan, 2000: 6).

Klasik Büyüme Teorisi: Sanayi devrimi öncesinde Avrupa Kıtasında 15.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar Merkantilist doktrine göre zenginliğin temel kaynağı dış ticaret fazlası vasıtası ile sağlanan değerli maden kaynaklarıdır. Bu sebepten ötürü ülkeler ihracatı mümkün olduğunca arttırıp, ithalatı ise kısıtlayarak büyüme sağlamayı amaçlamışlardır. Merkantilist doktrine tepki olarak ortaya çıkan Fizyokratlar ise tarıma ve üretime büyük önem vermiş ve büyümenin temel kaynağı olarak görmüşlerdir (Takım, 2010: 316).

Klasik iktisadın temellerini ise yazdığı Milletlerin Zenginliği eseriyle Adam Smith atmıştır. Klasik iktisadın ortaya koymaya çalıştığı görüş ise uzun dönemli büyüme modelidir. Adam Smith'den sonra gelen klasik iktisatçılar ise bu görüşü desteklemiş ve geliştirmiştir. Bu iktisatçıların başında ise Ricardo ve Malthus gelmektedir. Klasik iktisadın görüşleri temel olarak, “rekabetçi davranışın temel yaklaşımlarını ve denge dinamiklerini ortaya koymak, azalan getirilerin rolü ve bunun fiziki ve beşeri sermaye ile ilişkisini belirlemek, kişi başına düşen milli gelir ile nüfusun büyüme oranı arasındaki ilişki, teknolojik gelişmenin etkisi ile emeğin artan getirisini ve yeni ürünler ile yeni üretim tekniklerinin bulunmasını, teknolojik ilerleme için bir teşvik olarak tekel gücünün rolünün belirlenmesi” şeklindedir (Barro ve Martin, 2004: 16).

Klasik teori daha çok gelir dağılımı üzerinde ve buna bağlı olarak yatırım ve tasarrufların belirlenmesi üzerinde durmakta, işbölümü ile verimliliğin arttırılmasından bahsetmektedir. Smith'e göre iktisadi büyümenin bir sonu bulunmaktadır. Kar haddi düştüğü zaman ekonomik büyümenin de sınırına gelmiş ve durgunluğun başlayacağına vurgu yapmıştır. Durgunluk döneminde ise yeni yatırımların yapılmadığını bu nedenle rant sahiplerinin yüksek kazanç elde edeceklerini belirtmiştir. Bu durumun nedenini ise Ricardo açıklamıştır. Ricardo'nun modeli azalan getiri ile çalışmaktadır. Smith'in modeli ise artan getiri ile çalışmaktadır. Ricardo'ya göre kapitalistler yüksek kar elde ettiklerinde bu karları tasarrufa yönlendireceklerini belirtir. Bu durum gerçekleşirken ücret haddi tabii seviyesinde

ise tasarrufların artması ücret fonunu büyütür. Bu durumda ücret hadlerinin tabii seviyesinin üzerine çıkması ile sonuçlanır. Ücret hadlerinde yaşanan bu artış nüfus artışını, doğal olarak da gıda fiyatlarının artması ile sonuçlanır. Yükselen ücretler ve fiyatlar ise bir süre sonra ekonominin durgunluğa girmesine sebebiyet verir şeklinde modelini oluşturmuştur. (Thirlwall, 2003: 160).

Malthus ise nüfus artışı ile üretimi karşılaştırmıştır. Malthus'a göre "nüfus geometrik diziyle, gıda maddeleri ise aritmetik diziyle artmaktadır" demiştir. Bu durumda gıda maddelerinin nüfustan daha yavaş artacağını iddia etmiş ve azalan verim kanununun geçerli olduğunu ifade etmiştir. Malthus'un nüfus teorisi ise ilerleyen dönemlerde geçerliliğini yitirmiştir. Bunun nedeni tarım sektöründeki teknik ilerlemeler nedeni ile tarım ürünlerinin nüfus artışından daha hızlı olarak arttığı görülmüştür. Ayrıca reel gelirleri arttıkça insanların nüfusu arttırmak yerine daha az çocuk sahibi oldukları gözlemlenmiştir (Acar, 2002: 63).

Ricardo klasik teoriye en büyük katkıyı yaptığı için klasik büyüme olarak da bilinen modelinde; yatırımlar büyümenin temel nedeni olmakta, diğer yanda ise emeğin ve toprağın verimi arttırarak üretimin büyümesine yol açmaktadır. Klasik büyüme modelinin günümüzde gelişmiş ülkelerin gelişim sürecini ise açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu durumun temel nedeni modelin dayanmış olduğu varsayımlar gerçeğe ve geçirilen büyüme tecrübelerine uygun düşmemektedir. Örneğin; ülkelerin sürekli olarak tam istihdam ve tam rekabet şartlarında bulunması mümkün değildir. Öte taraftan teknoloji ve yaşanan yenilikler klasik teori tarafından modele dâhil edilmemiştir. Fakat klasik model kendinden sonra gelen teorilere temel oluşturduğundan ötürü önem taşımaktadır (Parasız, 1997: 31).

Keynesyen Büyüme Teorisi: Büyük buhranda, klasik teorinin ekonomiyi açıklamada yeterli olmaması Keynesyen görüşün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Keynesyen görüşe göre, istihdamda yaşanan azalmalarda devletin ekonomiye müdahale etmesinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Klasik görüş yatırımların artması için tasarrufların artması gerektiği düşüncesini savunurken, Keynes ise bu durumun tam aksini savunur. Keynes'e göre yatırımlar tasarrufları belirlemektedir. Bu düşüncesini ise; "yatırım artığı milli geliri ve milli gelire bağlı olarak da tasarrufları arttırmak suretiyle kendi finansmanını oluşturur" şeklinde açıklamıştır (Taban, 2010: 9).

Keynes, Klasiklerin tam istihdam varsayımına doğrudan karşı çıkmış, istikrarsızlığın giderilmesi ve büyümenin sağlanabilmesi için devletin genişletici para ve maliye politikası uygulaması gerektiğini belirtmiştir. Bu öneriler temelde doğru olmakla birlikte sadece kriz

sonrası dönemlerde işe yaramakta, büyüme dönemindeki ekonomilerde yetersiz kalmaktadır. Keynes'in teorisi aynı zamanda uzun dönem büyüme üzerinde çok durmamıştır. Diğer yandan ise görüşlerinde talep üzerinde durulmuş ve ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olarak tanımlanmıştır. Klasik teoriye ağır eleştiriler getirmiş, işsizliğin nedeninin talep yetersizliği olduğu ileri sürülmüştür (Günsoy ve Erdinç, 2013: 77).

Neoklasik Büyüme Teorisi: Keynesyen görüşün kriz yaşayan ekonomileri hızla düzeltmesi ve geliştirmesi görüşlerinin uzun süre egemen olmasına neden olmuştur. Fakat kriz sonrasında düzelen ekonomileri tam istihdam seviyesine ulaştıramaması yeni teorilerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Keynesyen teoride yatırım düzeyi geri dönüşüm oranı veya ardışık artışlar ile oluşturulan getiriler faiz oranları ve denge faktörlere bağlıdır. Neoklasik görüşte temelde bunu desteklemektedir fakat Keynes sadece gelir düzeyini tasarruf ve tüketimin belirleyici unsuru olarak ele alırken, Neoklasik teori gelir, faiz oranı, tasarruf ve tüketimin belirleyici olarak vurgulamıştır. Ayrıca Keynes'in teorisi kısa dönemde eksik istihdamı gidermeye yönelik olurken uzun dönemden bahsedilmemiştir. Keynes'in modelindeki bu eksiklik daha sonrasında Harrod (1939) ve Domar (1946) tarafından geliştirilen teoriler ile giderilmeye çalışılmıştır. Harrod ve Domar'a göre "ekonominin üretim kapasitesinin arttırılmasından ziyade, tam istihdam seviyesinde üretim yapması için gerekli olan tasarruf – yatırım dengesi" sorgulanmıştır. Harrod-Domar modeli Keynesyen teoriyi geliştirmiş, yatırımların sadece gelir ve talep etkisi yaratmasının ötesinde kapasite arttırıcı etkisi üzerinde durulmuştur. (Aghion ve Howitt, 2009: 151).

Harrod-Domar sonrası Neoklasik büyüme teorisi ortaya çıkmıştır. Bu modelin temel çıkış noktası Solow'un çalışmalarıdır. Solow, Harrod'un modeline karşı çıkarak Neoklasik teorinin dinamiklerini oluşturacak görüşlerini öne sürmüştür. Solow'a göre "görelî fiyatlardaki değişikliklerin ve faktör ikamesinin ekonomiyi tam istihdam ve istikrarlı büyüme sürecine yönlteceğini" savunmuştur. "Üretim faktörlerinde ölçüğe göre azalan getiri, üretim fonksiyonu için sabit getirili üretim teknolojisi, devletin ekonomiye sadece gerekli olduğu durumlarda müdahalesi, beşeri sermayede üretkenlik değişmelerini dikkate almaması ve dışa kapalı ekonomi" gibi varsayımlarda da bulunmuştur. Ekonomik büyümeyi ve kişi başına düşen gelir artışını tasarrufun değil, dışsal olan teknolojik gelişmeye bağlı olduğunu belirtmiştir. Böylelikle ülke ekonomilerinin birbirine yakınsayacağı yaklaşımını öne sürmüştür. Teknolojik gelişme sayesinde sermayenin marjinal ürününde yaşanan azalmanın önüne geçilebilecektir. Bu durumda uzun dönemde devletler arasındaki teknolojik gelişme oranı artacaktır (Jones, 2007: 41). Barro'ya (1998: 4) göre ise "teknolojinin gelişmediği bir

durumda kişi başına düşen büyüme miktarı azalacaktır.” Bu durum Malthus ve Ricardo’nun kullanmış olduğu sermayenin azalan getirisi kavramına oldukça benzemektedir. Birçok ülke için kişi başına düşen büyüme oranları uzun süre pozitif seyredebilir ancak bu oranlarda azalmaya doğru net bir eğilimde söz konusu olacaktır. Neoklasikler büyümeyi dışsal bir faktör olarak görürken, geçen zaman ve bulunan teoriler vasıtası ile içsel faktörler ile büyümenin olduğu belirlenmiştir (Froyen, 2009: 408).

Yeni Büyüme Teorisi: Klasik, Keynesyen ve Neoklasik büyüme teorileri bir süre geçerliliğini sürdürse de uzun dönemde büyümeyi açıklamada yetersiz kalmaları sonucunda yeni teoriler ortaya çıkmıştır. Klasik teoride uzun dönemde büyüme ile ilgili hususlar mevcut değildir. Ancak faktörlerinin uzun dönem denge seviyesini içeren dinamik süreç, büyümenin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Neoklasik teori ise dışsal şokların ve teknolojik değişimin olmadığını varsaydığı durumda tüm ülkelerin ekonomileri sıfır büyümeye doğru yakınsayacağını belirtmiştir. Bu sebepten ötürü; milli gelirdeki artış, teknolojide yaşanan gelişmeler ve ekonominin kısa dönem denge durumundan, uzun dönem denge durumuna yaklaşmasıyla sonuçlanan geçici bir durum olarak düşünülmekteydi. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin düşük emek-sermaye oranları yatırımlarda yüksek geri dönüş oranları vaat etmektedir. Fakat küreselleşme ile ticaret ve iç piyasaların serbestleşmesi süreci yaşanırken yabancı sermaye bulmada başarısızlıklar ve büyüme oranlarında yaşanan düşüşler yeni büyüme teorilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Oluşturulan yeni teoriler Neoklasik görüşün aksine büyümeyi içsel bir olgu olarak tanımlamıştır (Todaro ve Smith, 2011: 150).

Yeni büyüme teorilerini Neoklasik büyüme teorileri ile karşılaştırıldığında büyüme sorunlarının çözülmesinde daha iyi sonuç verdiği görülmüştür. Bu durumun temel nedeni ise; uzun dönemde büyümenin ne şekilde sağlanmasının gerektiğini yeni büyüme teorilerinin temel çıkış noktasında bulundurmasından kaynaklanmaktadır (Aghion ve Howitt, 2009: 151).

Önceki büyüme teorileri verimlilikteki artış oranını sabit kabul etmektedir. Ancak verimlilikteki gelişmelerin bazen hızlı, bazen ise yavaş olması konusunda herhangi bir açıklama getirmemektedir. Yeni büyüme teorileri Solow modeline beşeri sermaye formasyonunu eklemiş ve büyüme süreçlerine etkilerini incelemiştir. Ayrıca verimlilik artışının kaynağı olarak özel sektör tarafından geliştirilen teknolojik yeniliklerin önemini vurgulamıştır (Abel ve Bernanke, 1998: 207).

Yeni büyüme teorilerinin temeli Romer ve Lucas’ın çalışmalarına dayanmaktadır. Lucas’a göre işgücünün eğitim düzeyi olarak da isimlendirilebilen beşeri sermayenin

artmasının, bireyin verimliliğinden ziyade dışsal etkiler nedeni ile meydana geldiğini ve diğer üretim faktörlerinin de verimliliğini arttıracaklarını belirtmiştir. Lucas beşeri ve fiziki sermayenin önemine özellikle vurgu yaparak, her iki faktörün büyümedeki rolünden bahsetmiştir. Ayrıca eğitimin getirmiş olduğu pozitif dışsallıklar nedeni ile azalan verimler kanununun işlemediğini belirtmiştir (Lucas, 1988: 3-42).

Romer ise, teknolojik gelişmenin büyümenin merkezi konumunda olduğunu ve bu alana yapılacak olan yatırımların büyüme hızlandıracağına vurgu yapmıştır. Romer'in vurgu yaptığı öğrenme ve bilginin yayılması argümanına göre, firmaların yapmış oldukları yatırımlar sadece sermaye stokunu genişletmekle kalmaz, aynı zamanda bilgi stokuna da katkı sağlamaktadır. Mal farklılaştırması ve serbest ticaretin sadece servet ve gelir etkisi ile değil, aynı zamanda büyüme etkisi yaratacağını da belirtmiştir (Romer 1990: 250-286).

Yeni büyüme teorileri geleneksel teorilere karşı çıkmamakta, aksine bu teorilerin eksiklerini gidermeye çalışmaktadır. Teknolojiyi bir süreç olarak modele dâhil etmek, teknolojiyi dışsal sayıp teoriye eklemekten daha mantıklı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın iki temel iddiası vardır. Bunlardan ilki yeniliklerin kendi kendine olmadığını, bireylerin tecrübe, öğrenim, başarı gibi süreçlerin sonucunda ortaya çıkan problemler ile başa çıkma yönteminin sonucunda yeni teknolojilerin ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Diğer ise kar elde etme amacı, yeni pazarlara açılma ve bazı durumlarda insanların ilgi duydukları işlerde çalışarak kendilerini geliştirdikleri durumlarda ortaya çıkan sürecin bir sonucudur (Froyen, 2009: 418-419).

İçsel büyüme teorileri, beşeri ve fiziki sermayenin büyümesine de değinmektedir. Beşeri sermayeye yapılan yatırımdaki artış, azalan marjinal getiri yerine artan getiri, büyüme oranındaki artış ve yüksek tasarruf oranı geri dönüş sağlaması içsel büyüme teorilerine geçerlilik kazandırmaktadır. İçsel büyüme teorileri kapsamında dış ticaretin etkileri şu şekilde sıralanmaktadır; (Acar, 2002: 129)

- Fazlalık etkisi; bilgi alışverişi sayesinde ortaya çıkmış yenilikler transfer edilebilmekte, böylelikle mevcut ilerleme bütün ülkeler tarafından paylaşılmış olacaktır.
- Teknoloji etkisi; küreselleşme ve dış ticaretin artması ile bütün ülkeler teknolojiye ulaşarak verimlilik artışı yaşayacaklardır.
- Dağılım etkisi; ülkelerin sabit sermaye yatırımları ile beşeri sermayeye ayıracağı payı gerekli gördüğü şekilde dağıtmasına olanak sağlamaktadır.

Son olarak Lucas'a (1988: 3-42) göre dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisi;

- Dış ticaret vasıtası ile bilginin yayılması pozitif dışsallık ile verimliliği arttıracaktır.
- Ülkelerin dış ticarete uzmanlaşması küresel ekonomik sistemin büyümesini hızlandıracaktır.
- Ölçek ekonomileri etkin şekilde kullanılarak ekonomik büyüme hızlanacaktır şeklinde sıralanabilir.

2.1.3.4. Büyüme Etkileyen Faktörler

Büyüme kavramı birçok olgu ve durumdan doğrudan veya dolaylı yollar ile etkilenmektedir. En basitinden ülkenin dışa açıklık durumu çeşitli kazanımlar (teknoloji transferi, rekabet, ölçek ekonomileri v.b.) sağlayarak büyüme etki etmektedir. Dışa açıklığın diğer bir getirisi ise dünya ekonomisine entegre olma ve gerektiği durumlarda borç verme ve borçlanma imkânları da durgunluk veya enflasyon artışı ile sonuçlanabilecek refah düşüşlerinin engellenmesinde ülkelere avantaj sağlamaktadır (Çolak ve Öztürkler, 2012: 2).

Mülki hakların devlet tarafından güvenceye alınmış olması, anayasal ve kurumsal yapı, hukukun üstünlüğünün kabul edilmiş olması da bir ülkede büyüme doğrudan etki eden faktörlerdendir. Bu sayede ülkede yerli ve yabancı yatırımcılar herhangi bir sürpriz ile karşılaşmadan işyeri ve fabrikalar açarak, istihdam ve büyüme katkı sağlamış olacaktırlar (Doğru ve Şiriner, 2005: 166).

Ülkenin içinde bulunduğu coğrafya, sahip olduğu doğal kaynakları, iklim koşulları da büyüme doğrudan etkilemektedir. Bu faktörler turizm, tarım, sanayi, enerji gibi sektörleri doğrudan etkilemektedir. Teknolojinin gelişmesi ve çeşitlenen ihtiyaçlar neticesinde hala keşfedilmemiş veya atıl durumda bulunan doğal kaynakların üretime katılması da büyüme etki etmektedir (Ağayev, 2008: 26).

Finansal altyapı büyüme doğrudan etki etmektedir. Gelişmiş bir finansal altyapı, gelişmiş bir finansal sistem anlamına gelmektedir. Finansal sistemin gelişmesi sermaye verimliliğini arttıracak, böylelikle büyüme oranı pozitif yönde hareket edecektir (Akbaş, 2012: 14).

2.1.3.5. Büyüme – Dış Ticaret İlişkisi

Dış ticaret ülke ekonomisinin büyümesini doğrudan etkilemektedir. Kaynakların etkin kullanılması ile ihracattan sağlanan artış, üretimde genişleme ve işsizlik oranında azalma

sağlayabilmektedir. Dış ticaret sayesinde diğer ülkelerden sermaye malları satın alınarak yeni fırsatlar oluşturulmakta ve ülkede teknolojinin ilerlemesine katkıda bulunmaktadır (Husted ve Melvin, 1995: 274).

Ülkenin dış ticaret ile büyümesi için çeşitli hipotezler vardır. Bunlar; ihracata dayalı büyüme teorisi, ithalata dayalı büyüme teorisi ve doğrudan yabancı yatırımlara dayalı büyüme hipotezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkenin dışa açık olmasının çeşitli avantajları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki ölçek ekonomilerinden yararlanabilmesine olanak sağlamasıdır. Kullanılan yeni üretim tekniklerine ve daha bol hammaddeye ulaşma imkânı sayesinde firmalar ölçek ekonomilerinden faydalanabilmektedirler. İkinci olarak; iktisadi dinamizmin artması sayesinde diğer ülkelerdeki tüketici davranışları, tüketimleri ve ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olma fırsatı sağlamaktadır. Üçüncü ise rekabet avantajıdır. Rekabet avantajı kısaca; ülkelerin ve firmaların rekabet yolu ile daha etkin kapasite kullanımı ve verimliliğin artırılması için katalizör rolü görmekte, dış ticareti ve dolayısı ile büyümeyi arttırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak ise teknoloji gelişimine olanak sağlamaktadır. Dış ticaret sayesinde yeni teknolojilerin geliştirilmesi, bulunan teknolojilerin yaygınlaştırılması ve teknolojinin doğrudan transferine olanak sağlamaktadır (Gossel ve Biekpe, 2014: 816).

Dış ticaretin ülke ekonomisine katkıları dört başlık altında sıralanabilir. Bunlar; (Jenicek ve Kerpl 2009: 56).

- Dönüşüm Fonksiyonu; dış ticaret sayesinde ekonomik denge şekillendirilebilir.
- Büyüme Fonksiyonu; dış ticaret üretim artışına sebep olmakta ve verimliliği arttırmaktadır.
- Ekonomiyi Koruma Fonksiyonu; yurtiçi talep yetersizliği veya arz fazlalığının yaşandığı ve durgunluk ile sonuçlanabilecek durumların dış ticaret sayesinde aşılabilmesine olanak sağlamaktadır.
- Çoklu Etkileşim Fonksiyonu; ihracatın artması büyümeyi, büyümenin artması milli geliri, milli gelirin artması toplam talebi, toplam talebin artması ise ülkenin refah seviyesini doğrudan etkilemektedir.

Bazı durumlarda ise büyüme, dış ticaret dengelerini bozmakta ve refah seviyesinin azalmasına neden olmaktadır. Bu durumlar genellikle şu şekilde sıralanabilir (Pugel ve Lindert, 2000: 89-90);

- Büyüme vasıtası ile artış gösteren ihracat hacmi, küresel fiyatları etkileyebilecek güçte olmalıdır.
- Dış talebin fiyat esnekliğinin düşük olması ile ihracat arzındaki artış, ihracata konu olan ürünün uluslar arası fiyatında düşüğe yol açabilmektedir.
- Ekonomik büyüme öncesinde ticaret hacminin artması gerekmektedir. Ticaret hadlerindeki artışın sebep olduğu refah kaybı, üretim artışından kaynaklanan refah artışından yüksek olmaktadır.

2.2. Dış Ticaret

Bu bölümde dış ticaretin tanımı, kapsamı, tarihi, çeşitleri, politikaları, amaçları, araçları ve dış ticaret teorilerinden bahsedilecektir.

2.2.1. Dış Ticaretin Tanımı

“Dış ticaret en genel kapsamıyla mal ve hizmetlerin ülke sınırları dışında belli bir tutar karşılığında alım ya da satımı işlemidir. Bir ülke için hem gelişmişlik göstergesi hem de ciddi anlamda gelir kaynağı olan dış ticaret temel ihtiyaçların etkin bir şekilde karşılanmasında ve ülkelerin refah düzeylerini artırmada önem arz eden bir olgudur” şeklinde tanımlanmıştır (Kara, 2012: 33).

Dış ticaret yapmanın çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bu faydalar kısaca şu şekilde açıklanabilir; (Dinler, 2012: 550 - 551).

- Üretim ve kaynak açığını karşılama: Gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarını devam ettirmek için gerekli olan, ancak kendilerinin üretemedikleri mal ve hizmetleri yurt dışından satın alarak ihtiyaçlarını karşılamış olurlar.
- İç piyasadaki ürün fazlasına pazar sağlama: Ülkede üretilmiş ürünlerin iç talep yetersizliği veya üretim fazlası olduğu durumlarda yurtdışındaki pazarların talepleri ile fazla olan kaynakların satılması ve gelir elde edilmesine olanak verir.
- Geniş piyasa hacmi: Üretim miktarındaki net artışlar, dış ticaret alanındaki maliyetleri düşürecek şekilde etkide bulunur.
- Rekabet: Dış ticaret yerli ve yabancı üreticileri karşı karşıya getirerek üretimde etkinliğin artmasına olanak sağlarken, teknolojinin de gelişmesine fayda sağlar.

Ülkeler dış ticaret politikalarını belirlerken, içinde buldukları ekonomik vaziyet ve beklentilere göre uygulamalarda bulunurlar. Ülkelerin dikkat ettikleri hususların başında, dış

ödemeler dengesizlikleri, ekonomik istikrarın sağlanması ve rekabete hazır olmayan yeni girişim ve endüstrilerin korunması ve geliştirilmesi gelmektedir (Çevik, 2013: 32-34)

Ülkeler dış ticarete ise çeşitli yollarla müdahalede bulunabilirler. Bu müdahale araçlarının bir kısmı şunlardır:

- **Kotalar:** “bir malın ithalatında söz konusu yıl için belirlenen limit” şeklinde tanımlanmıştır. Limit dolduğunda malın ithalatına devam edilmesi bir sonraki sene belki gerçekleşebilir. Kotalar, Dünya Ticaret Örgütü tarafından ülkelerin ilan etmelerini istemedikleri ilk uygulamalardandır. En katı dış ticaret uygulaması sayılabilir (Antell ve Harris, 2005: 408).
- **Tarifeler:** ithalat yapılan malların uluslar arası sınırdan ülke içerisine geçişinde alınan vergidir. Bu uygulama devletlerin elinde bulundurduğu en önemli politika araçlarının başında gelmektedir. Hükümetler, tarifeler vasıtası ile sektörel yatırımları ayarlayabilir ve hazineye gelir elde edebilmektedirler (Dinler, 2012: 556).
- **Tarife Benzeri ve Görünmeyen Engeller:** Dolaylı vergiler, tarife kotaları, ithalat teminatları gibi yöntemlerin bütünüdür. Bu önlem ve engellerin en temel amacı ithal ürünlerin maliyetlerini arttırarak iç piyasada yerli ürünlerin kullanılmasını teşvik etmektedir (Çevik, 2013: 36).

2.2.1.1. Dış Ticaretin Nedenleri

Ülkelerin dış ticaret yapmalarının iki temel nedeni şu şekilde sıralanabilir: (Dinler, 2012: 554- 557).

- **Otarşi:** Her ülke için coğrafi ve fiziki koşullar eşit olmadığından ötürü üretim miktarları da eşit olmamaktadır. Bu durumu ülkeler dış ticaret yaparak aşmaya çalışmaktadırlar.
- **Üretimde Yakalanan Fiyat ve Teknolojik Avantajlar:** Ülkeler uzmanlaşmanın getirmiş olduğu düşük maliyetli üretim, teknoloji sahipliği ve yüksek kalite gibi ürünün niteliğini ve rekabet gücünü arttıracak niteliklere sahip olabilmek için başka alanlarda kullanabilecekleri kaynaklarını uzmanlaştıkları sektöre kaydırabilirler. Bu durumu da ürettikleri yüksek nitelikli ürünü ihraç edip, ihtiyaç duydukları diğer ürünleri ithal ederek aşabilmektedirler. Elde edilen üretim avantajı kısa dönemde oldukça önemli iken, uzun dönemde bu avantajlar kaybedilebilmektedir

Dış ticaretin yapılmasındaki diğer nedenler ise; (Antell ve Harris, 2005: 408).

- Ülke içi üretimin yetersizliği: Her ülke doğal kaynak bakımından farklı özellikler taşıdığından bir ürünün üretilmesi için gerekli olan hammadde veya teknoloji yoksunluğu ülkeleri dış ticaret yapmak zorunda bırakabilir. Bazı durumlarda ise yurtiçi üretim ülkenin iç talebini karşılayamayacak kadar az olduğunda da dış ticaret yapılması zorunlu hale gelmektedir.
- Kalifiye işgücü yetersizliği: İşgücünün maliyeti ve kalifiyeliği üretimi doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple üretimi yapabilecek kalifiye işgücü bulunmadığı durumlarda ülkeler dış ticaret yapmaktadır.
- Ülkeler arası maliyet farklılıkları: Ülkeler arası teknoloji ve üretim faktörleri farkından ötürü bazı ülkeler maliyet avantajına sahip olurken, bazı ülkeler ise aynı ürünü üretebilmek için daha büyük bir maliyete katlanmak zorunda kalabilirler.
- İhtiyaç fazlası ürünlerin değerlendirilmesi: Yurtiçinde üretilen bazı ürünler, yurtiçi talebinden fazla miktarda üretilmiş ise ülkeler dış ticaret yaparak bu sorunun üstesinden gelebilirler.
- Farklılaşmış mallar: Farklı ülkelerde üretilen ancak aynı amaca hizmet eden ürünler, kalite, fiyat, dayanıklılık, şekil gibi farklılıklardan ötürü farklı ülkelerde, farklı tüketici sınıfları tarafından tercih edilebilir.
- Tüketici tercihleri: Tüketicilerin ihtiyaç ve zevklerini karşılayacak ürünler ülke dışında üretilmekte olabilir. Bu durum dış ticaret yapılmasını gerektirmektedir.

Dış ticaret ülkelerin makroekonomik dengeleri, işsizlik, enflasyon, piyasa yapıları gibi birçok önemli göstergeye de etki etmektedir.

2.2.1.2. Dış Ticaretin Tarihi

Dış ticaretin tarihi incelendiğinde neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğu görülmektedir. Bu eski ve köklü tarihi dört farklı döneme ayırarak incelemek işleri daha çok kolaylaştırmaktadır.

Ticaret Dönemi: Bireylerin başka ülkelerde ürettikleri ürünleri ve yabancı ülkelere aldıkları ürünleri Avrupa'ya göndererek yüksek karlar sağladıkları bu dönemde Doğu Ülkelerinden Avrupa'ya baharat, ipek, altın, porselen başta olmak üzere değerli madenlerin ticareti yapılmıştır. Bu dönemde uluslar arası ticaretin daha rahat yapılabilmesi için İpek Yolu ve Baharat Yolu gibi kısıtlı ticari ağlar oluşturulmuştur. Ayrıca Akdeniz limanları da önemli

ticaret rotaları içerisinde olduğundan büyük öneme sahiptir. Coğrafi keşiflerin yapılacağı 15. Ve 16. Yüzyıllara kadar devam eden bu dönem, keşif hareketlerinin yanında getirdiği sömürgecilik olgusu ile yeni bir döneme evrilmiştir (Özalp, 2011: 8).

Sömürgecilik Dönemi: İspanya ve Portekiz'in öncüsü olduğu coğrafi keşifler ile ticaret yolları farklılaşmış ve genişlemiştir. Ticaret yolları aracılığıyla taşınan malların en önemlilerinden biri olan ve Doğu'dan alınmak zorunda kalınan baharata ve hububata sahip olma isteği ve Floransa, Ceneviz ve Venedik gibi ülkelerin tedavüldeki paralarını altına çevirmeleri sonucu ticaret ve finans sektöründe artan altın ihtiyacı gibi sebepler, coğrafi keşiflerin amaçları arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Bu keşiflerin etkisi ile Afrika, Asya ve Amerika'da bulunan hammadde kaynaklarını kendi ülkelerine getirme isteğinde olan devletler, sömürgecilik hareketlerinin de ilk adımlarını atmış oldular. Bu gelişmeler ışığında ticaret yolları değişmiş ve gelişmiş, İpek ve Baharat yolları eski önemini yitirmiştir (Arnold, 1995: 9).

Sömürgecilik döneminde uygulanan Altın Standardı para sistemi, genel itibariyle, uluslararası ticarete taraf olan ülkeler arasındaki ödemeler dengesizliklerini gidermek ve ülkelerin paralarının bağlı olduğu bir değer ölçüsü yaratmak amacıyla bu dönemde uygulamaya konmuştur. 18. yüzyılda İngiltere'de başlayıp tüm dünyaya yayılan sanayi devrimi ise yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Batı toplumları sömürgecilik hareketlerinden ticari fayda sağlamış, teknoloji ile ilgilenmeye başlayarak yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Sömürgecilik dönemi 1.Dünya Savaşı'nın yaşanacağı döneme kadar devam etmiştir (Özalp, 2011: 8).

Ayrıcalıklar Dönemi: Ayrıcalıklar dönemi 1.Dünya Savaşı'nın başladığı tarih ile 2.Dünya Savaşı'nın bitişi arasındaki süreci kapsamaktadır. Ülkeler savaşlar ile oldukça kötüleşen ekonomilerini düzeltmek amacıyla ulusla sanayilerini güçlendirmeye çalıştıkları, sadece kendi ülkelerini düşündükleri ve bu yönde hamleler yaptıkları bir dönemdir.

1914 yılından itibaren yerel şirketlerin uluslar arası piyasalara yatırım yaptıkları ve çok uluslu şirketlerin ortaya çıktığı tarih olarak bilinmektedir. Bu yatırımlar sayesinde üretimde ciddi gelişme ve artışlar yaşanmıştır. Fakat bu süreç 1929 Büyük Buhranı'nın ortaya çıkması ile tersine dönmüştür. Yaşanan kriz sonrası tüketim, üretim ve yatırım harcamaları yavaşlamıştır. Yaşanan buhranın ve çeşitli siyasi ve sosyal olguların tetikleme ile 2.Dünya savaşı çıkmış ve kendisini toparlayamamış ekonomiler yeniden savaşın yükünü çekmek zorunda kalmıştır. (Arnold, 1995: 10).

1944 yılına gelindiğinde Bretton Woods sistemi, ortak bir parasal düzenin kurulması amacı ile BM Para ve Finans Konferansı'nda uygulanmaya konulmuştur. Belirtilen sistem ile tüm para birimleri dolara, dolar ise altına endekslenerek uluslar arası ticaretin daha kolay yapılması amaçlanmıştır (Balcı ve Göcen, 2016: 12).

Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri, küreselleşme ile uluslararası ticaret ve üretimin gelişmesine katkı sağlayacak olan çok uluslu şirketlerin varlık göstermeleridir. Aslında ortaya çıkışları 1950'lerden hatta 1970'lerden itibaren kabul görse de, üretim ve dağıtım tesislerini ülke dışında kuran Hollandalı Margarine Union şirketi ile İngiliz Lever Brothers'ın birleşmesi ile 1930'da kurulan Unilever, ilk modern uluslararası işletme olarak kabul edilmektedir (Özalp, 2011: 9).

Uluslararası Dönem: 2.Dünya Savaşı'nın bittiği 1945 yılından günümüze kadar olan süreyi kapsamaktadır. Dünya çapında gerçekleşen iki büyük savaşın olması, ülkeleri başta ekonomik ve sosyal olmak üzere birçok açıdan olukça yıpratmıştır.

1945-1970 yılları arası çok uluslu şirketler güç kazanmaya, üretimin artması ile pazarların genişlediği bir dönemdir. Ülkeler bu dönemde, içinde oldukları sistemde etkileşim halinde oldukları ülkeleri denetlemek ve kurulan dengeleri koruyabilmek amacıyla dış ticarete çeşitli sınırlandırmalar getirmişlerdir. 1947 yılında faaliyetlerine başlayan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB), 1960 yılında faaliyete geçen Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi kuruluşlar ülkeler arası etkileşimde, ticaret ve üretimin geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu yıllarda ülkelerin birbirleri ile olan etkileşimlerinin ve uluslararası örgütlerin sayılarının artması, bölgeselleşme faaliyetleri ile yakın coğrafyaya sahip ülkelerin bir araya gelerek serbest ticaret anlaşmalarıyla aralarındaki ticaretin önünün açılması, ekonomik ve siyasi anlamda ülkeleri birbirlerine yaklaştırmış, bütünleşme ve işbirliği konusunda adım atmaya sevk etmiştir (Muzhdabayeva, 2006: 29).

1970-1990 yıllarında neoliberal politikalar ve dışa açılmanın etkisi ile ülkeler arası ilişkiler genişlemiş, bu durumun bir getirisi olarak da ülkeler arası rekabet artmıştır. Aynı zamanda yaşanan bu gelişmeler ülkeler arası bağımlılığında artmasına neden olmuştur. 1980'den itibaren uygulanan politikalar ve teknolojiye yaşanan ilerlemeler ile kapsamı genişleyen küreselleşme ve iki kutuplu dünya düzeninin sona etmesi uluslar arası ticaret ve üretimi farklı bir boyuta taşımıştır (Reitix, 2018).

1990 sonrasında SSCB'nin yıkılması ile soğuk savaş bitmiş, iki kutuplu dünya sistemi yok olmuş, ülkelerin liberal politikalar uygulamaya başladığı yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde özellikle uluslar arası yatırımın önündeki engeller hafifletilmiş, küresel ticaret hız kazanmıştır. 1981'de Körfez İşbirliği Kalkınma Teşkilatı, 1985'de Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, 1995'de Dünya Ticaret Örgütü, 1994'de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) gibi dış ticareti arttıracak kuruluş ve anlaşmalar vasıtası ile küresel ticaretin genişletilmesine katkı sağlanmıştır (Balcı ve Göcen, 2016: 14).

1979 yılında Avrupa Para Sistemi kurulmuş ve AB'nin bütünleşmesi sürecinde parasal birliğin sağlanması için ilk adım atılmıştır. Bu sistem ile birlikte Avrupa Para Birimi (ECU) kullanılmıştır. 1992 yılına kadar devam eden ortak para sistemi, döviz kurunun sabitleştirilmesi bakımından küresel ticareti kolaylaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Maastricht Anlaşması ile Ekonomik ve Parasal Birliğin kurulmasına karar verilmiştir. İmzalanan bu anlaşma ile AB içinde serbest dolaşım hakkı ve ortak para birimi kullanılmaya başlanmıştır. 1999 yılında ortak para birimi 1 ECU = 1 Euro olarak kabul edilmiş ve kullanımına başlanılmıştır (Seyidoğlu, 2009: 760-761).

2000'li yıllardan itibaren bilgi ve teknolojiye dayalı gelişmeler ve bunların bir etkisi olarak küreselleşmenin dördüncü dalgaya ulaşmasıyla ülkeler arası karşılıklı bağımlılık artmıştır. Artan karşılıklı bağımlılık, uluslararası üretimde ülkeler arasındaki arz-talep ilişkisine pozitif yön vermiştir (Balcı ve Göcen, 2016: 14).

2.2.1.3. Dış Ticaret Çeşitleri

Dış ticaret çeşitleri genel itibari ile üç başlık altında toplanır. Bunlar; ithalat, ihracat ve transit ticarettir. Aşağıda ithalat, ihracat ve transit ticaret ile ilgili detaylı bilgiler mevcuttur. Bu üç temel dış ticaret kalemi çeşitli devletler tarafından çıkartılan yasalar ve düzenlemeler ile denetim ve kontrole tabii tutulmaktadır.

İthalat genel anlamıyla, bir ülkenin başka ülkelerde üretilmiş olan mal ve hizmetleri satın almasıdır. İthalat diğer bir kapsamıyla ise, “ülke kanunlarına göre dış ticaretinde yasak olmayan malların gerekli evraklarla beraber gümrük vergilerini ödeyerek yurt içine girmesidir” şeklinde tanımlanmıştır. Bu kapsam dâhilinde yabancı ülkelerde üretilmiş ürünlerin, yurtiçi alıcılar tarafından, yasalar çevresinde satın alınması işlemine ithalat denilmektedir. Ülkeler ithalatı dışa bağımlı hale gelmemek için belirli sınırlar içinde tutmaya

özen gösterirler. İthalatı devlet yapabileceği gibi özel sektör, hatta bireyler de yapabilmektedir (İpek, 2015: 37).

İhracat en genel anlamıyla, bir ülkede kurumlar veya kişilerce üretilen mal ve hizmetlerin dış ülkelere satılmasıdır. Ülke sınırları içinde bulunan veya dış ülkelere alınan mal ve hizmetlerin, yurtiçindeki serbest bölge vasıtası ile satışı sonucunda elde edilen ücretin yasalar gereğince herhangi bir bankada Türk Lirası olarak tahsil edilme süreci olarak da tanımlanabilir (Avcı, 2015: 3).

Transit ticaret; serbest bölge ve ülke dışında faaliyet gösteren firma ya da antrepodan satın alınan ürünün, başka bir serbest bölge ya da ülkede faaliyet gösteren başka bir firma ya da antrepoya ülke üzerinden transit gönderilme işlemi şeklinde tanımlanabilir. Transit ticaret adından da anlaşılacağı gibi bir ticaret şeklidir. Ödeme şekli olarak algılanmaması gerekmektedir. Yapılan bir ithalat ya da ihracat işlemi olmadığından gümrük beyannamesi düzenlenmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Transit ticaret işlemlerinde harç, resim, vergi gibi istisnalar bulunmaktadır (Atabay, 2005: 60).

2.2.2. Dış Ticaret Politikaları

Yerli ve yabancı literatürde uluslar arası ekonomi politikası ve dış ekonomi politikası birbirleri yerine kullanılan eş anlamlı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel ekonomi politikasının bir aracı olan dış ticaret politikası, politika yapıcıların üretim faktörleri ve dış ticaretin yönlendirilmesine, hacmine ve biçimine müdahalede bulunma aracı olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle uluslararası ekonomi politikası dış ticareti, yerli ve yabancı yatırımları düzenlemesi, sınırlaması, teşvik etmesi ya da yol göstermesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Geniş anlamıyla dış ticaret politikası, ülkelerin dış ticaret yaparken geleceğe yönelik hedeflerine göre oluşturdukları stratejileri ve aldıkları önlemlerin toplamıdır. Basit anlamıyla ise devletin dış ticarete koymuş olduğu sınırlamalar, düzenlemeler ve teşviklerin bütünü olarak ifade edilebilir (Saçık, 2009: 163-165).

Ülkelerin dış ticaret yapmasındaki temel amacı, kendi ülkesinde mevcut olmayan veya yüksek maliyet ile üretebileceği ürün ve hizmetleri yabancı ülkeler tarafından karşılaması işlemidir. Ayrıca iç piyasada yerli talebi aşan miktarda üretilen ürün ve hizmetlerin başka ülkelere satılması vasıtası ile gelir elde etme yöntemidir. Dış ticaret vasıtası ile elde edilen gelirler ülkenin refah ve kalkınmışlık seviyesine doğrudan etki ettiğini bilinen bir gerçektir (Hacıoğlu, 2009: 19).

Dış ticaretin genel çerçevesini oluşturan, kapsam ve sınırlılıklarının belirtildiği bütün uygulamalar dış ticaret politikası kapsamına girmektedir. İktisat politikasının önemli araçlarından olan dış ticaret politikası, dış ödemeler bilançosunu, ihracat ve ithalat kalemlerini düzenleyen politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümetler dış ticarete doğrudan veya dolaylı olarak müdahale edebilmektedir. Doğrudan uygulanan dış ticaret politikaları, ülkenin dış ticaretini yasaklamak, sınırlamak veya arttırmak amacı ile uygulayabileceği politikalar bütünüdür. Bu politikalar dış ticarete doğrudan etki edeceği için bu isimi almıştır. Gümrük vergileri, tarifeler, kotalar v.b. doğrudan dış ticarete etki edebilecek politika araçlarındandır. (Ertürk, 2001: 106-107).

Çeşitli dış ticaret politikalarının türleri de bulunmaktadır. Bunları aşağıda maddeler halinde anlatılacaktır (Seyidoğlu, 2009: 799).

- **Koruyucu Ticaret Politikası:** Devletin uluslar arası ticarete müdahalede bulunarak yerli üreticileri dış rekabete karşı koruduğu dış ticaret politikasıdır. Korumacı politikanın avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajlarından bahsedecek olursak; yeni kurulmuş girişimlerin güçlenmesine ve gelişmesine fayda sağlar, yerli üretim desteklenmiş olup dışa bağımlılığın azaltılması sağlanabilir. Dezavantajları ise; rekabeti engellemesi, yaratıcılığı yok etmesi, kaynakların etkin dağılımını bozması, girişimcilik ruhunun oluşmasını engellemesi ve tekel firma yaratmasıdır.
- **Serbest Ticaret Politikası:** Dış ticaretin serbest bırakıldığı liberal sistemdir. Her politikada olduğu gibi avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Avantajları; uluslar arası uzmanlaşmayı teşvik eder, serbest fiyat mekanizmasını güçlendirir ve kaynakların etkin dağılımını sağlar. Dezavantajları ise; ülkenin dışa bağımlılığını artırır, siyasi ve coğrafi nedenlerde başka ülkede yaşanan krizin diğer ülkelere de yayılmasına neden olabilir.

2.2.2.1. Dış Ticaret Politikası Amaçları

Dış ticaret politikasının ulaşmak istediği amaçlar şunlardır (Seyidoğlu, 2003: 120):

- Ülkede yaşayan insanların hayat standartlarını yükseltmek ve ülkenin refah seviyesini arttırmak,
- Ülke sanayisini korumak ve gelişmesini sağlayarak dış piyasa rekabetine katlanmasını sağlamak,
- Ülkenin ve yabancı ülkelerin dış politikalarını yönlendirebilmek,

- Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilerek ülkenin dış gelirlerini arttırmak,
- Üretimde kullanılması gereken ancak ülke sınırları içerisinde mevcut olmayan ya da yeterli miktarda olmayan kaynakların ülkeye ticaret yolu ile getirilmesi,
- İç ekonomide mevcut olan ürün fazlalığına pazar sağlanması,
- Mevcut iç piyasanın dışa açılarak daha yüksek miktarlarda gelir sağlaması,
- Ülkelerin birbiri ile entegrasyonunun sağlanması ile kültür, teknoloji, bilgi transferine imkân sağlanması,
- İç ekonomik istikrarın tahsis edilmesi,
- Piyasadaki aksaklıkların giderilerek firmaların rekabete girmesini sağlamak,
- Vergiler vasıtası ile devlet hazinesine yabancılardan gelir elde edilmesi,
- Otarşi politikasının benimsenmesi ile ülkenin kritik kaynaklarının savaş, ekonomik kriz veya kıtlık durumlarında dış dünyadan yardım beklemezsizin kendi kendine yetebildiği bir ekonomik sistem oluşturulmasını sağlamak olarak sıralanabilir.

Dış ticaret politikası yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmak için çeşitli araç ve yöntemler uygulamaktadır. Bu yöntemlere aşağıda detaylı olarak değinilmektedir.

2.2.2.2. Dış Ticaret Politikası Araçları

Dış ticaret politikasının yürütülmesi neticesinde kullanılan metotlara dış ticaret politikası araçları denilmektedir. Politika yapıcılar dış ticarete müdahale edebilmek için doğrudan veya dolaylı politika araçları kullanmaktadırlar (Seyidoğlu, 2003: 120).

Para ve maliye politikaları dolaylı politikalar olarak sınıflandırılmaktadır. Para politikası vasıtası ile faizlere etki edilip, sermaye hareketleri genişletebilir veya kısıtlanabilir. Para politikasına ülkelerin merkez bankaları karar vermektedir. Para politikası genişletici veya daraltıcı olarak ekonominin konjonktürüne göre uygulanmaktadır. Maliye politikası ise hükümet tarafından uygulanmaktadır. Maliye politikası vasıtası ile vergiler ve kamu harcamaları düzenlenir. Bu düzenlemeler dış ticarete dolaylı yollardan etki etmiş olur. Genişletici maliye politikası ödemeler dengesini olumlu yönde etkilerken, daraltıcı maliye politikası ödemeler dengesini olumsuz etkileyebilir (Ertürk, 2001: 109).

Doğrudan politika araçları incelendiğinde ilk olarak gümrük tarifeleri gelmektedir. Gümrük tarifesi basit tanımı ile ithalatı yapılacak ürünlere uygulanacak olan vergi olarak tanımlanabilir. Gümrük tarifeleri, ithal edilen mallardan değere göre (ad volarem) ya da miktarına göre (spesifik) olarak alınan vergiler bütünüdür. Diğer politika aracı ise, tarife dışı

araçlar olarak isimlendirilen ithalatı yasaklamak, kısıtlamak ya da genişletmek amaçlı uygulanan politikalar bütünüdür. İthalatı kritik önemde olan mallarda gümrük vergileri kaldırılarak ürünün fiyatının iç piyasada düşürülmesi sağlanabilmektedir. Ancak bu durumda devlet o ürünün ithalatından alacağı vergiden mahrum kalmış olur. İthalatı kısıtlayarak veya yasaklayarak yerli üreticinin desteklenmesi de sağlanabilmektedir (Kurt, 2011: 17).

Tarife dışı araçlar ise şöyledir (Bayrakdar, 2007: 8):

- Yerli üretimi desteklemeye veya karlı hale getirmeyi sağlayan sübvansiyonlar veya ithal mallara uygulanacak ek maliyetler ile yerli üretimin özendirilmesi,
- İthalatı sınırlandırmaya yönelik yapılan yasak, kota, döviz kontrolleri ve miktar kısıtlamaları,
- Hükümetlerin benimsedikleri sosyal politikalar kapsamında halkın sağlığı veya güvenliğini sağlamak amacıyla koymuş olduğu görünmez engeller olarak sıralanabilir

Özetlemek gerekirse dış ticaret politikasının temel amacı, yukarıda anlatılan araçlar ile dengeli bir ekonomik büyümeyi sağlamak, üretim faktörlerinin en etkin şekilde kullanılmasını sağlamak, düşük maliyetli üretimi gerçekleştirmek ve dış ticaretteki olumsuzlukları gidermek için uygulamaktır.

2.2.3. Dış Ticaret Teorileri

Devletler tarih boyunca kısıtlı da olsa birbirleri ile ticaret yaparak etkileşim içinde olmuşlardır. Devletlerarasında yapılan bu ticareti ilk defa bilimsel yöntemle inceleyen kişi Adam Smith olmuştur. Fakat Adam Smith'den öncede devletler dış ticaret yapmıştır. Bu bölümde dış ticaret teorilerinin neler olduğundan bahsedilecektir.

2.2.3.1. Merkantilizm

Adam Smith mutlak üstünlükler teorisini oluşturmadan önce bütün dünyada geçerli olan merkantilizm, özünde bir teori değil ekonomik ve siyasi düşünce akımıdır. Bu akım 16. Yüzyıldan 17. Yüzyıl sonlarına kadar bütün dünyada etkili olmuştur. Merkantilizm gerçek anlamda bir doktrin veya ekol sayılmamaktadır (Seyidoğlu, 2009: 24).

Merkantilist felsefeye göre dış ticaretin en temel amacı devlet hazinesinin sahip olduğu stoku arttırmak hedeflenmiştir. Bunun içinde ödemeler dengesinde fazlalıklar oluşturmak zorunludur. Merkantilistlere göre bir devletin gücünü belirleyen en büyük faktör elinde bulunan altın ve değerli madenlerdir. Bu düşüncenin temel nedeni uzun süren

savaşların finanse edilebilmesini sağlamak için altın ve değerli maden gerekmesidir (Aydemir ve Güneş, 2006: 144-157).

Merkantilist düşünce aynı zamanda yoğun devlet müdahaleciliğine dayanır. Ödemeler dengesi fazlalığı verilmesi vasıtasıyla iç ve dış ekonomik faaliyetler üzerinde sıkı ve kapsamlı devlet müdahaleciliğini öngörür. İhracatın artırılması birinci derecede önem teşkil eder. İthalat tarafına bakıldığında ise sadece hammaddeye izin verilmektedir. Bu yöntem sayesinde ülke sadece hammadde ithal edecek, ülke içerisinde işleyip dışarıya mal veya mamul olarak satışını gerçekleştirmek amaçlanmıştır (Aydemir ve Güneş, 2006: 144-157).

Merkantilist düşünce sistemine göre dünyada bulunan altın ve değerli maden miktarı sabittir. Bu sebeple birbiriyle ticaret ilişkisinde bulunan devletlerin çıkarları arasında daima çatışma vardır. Ticaret yapıldığında bir ülke kazanırken diğer ülke aynı ölçüde zarar görmektedir. Merkantilistler aynı zamanda sömürgecilik faaliyetleri ile de uğraştıkları için sömürgelerdeki hammadde ve değerli kaynakların ülkeye getirilmesi ve ülkede üretilen malların sömürgelere satışının gerçekleştirebilmek için gelişmiş bir deniz filosu ve güçlü bir orduya sahip olmaları da gerekmektedir (Seyidoğlu, 2009: 24).

Sanayi devriminin gerçekleşmesinden sonra liberal politikalar önem kazanmaya başlamıştır. Yüksek miktarlara üretim gerçekleştirmeyi sağlayan buharlı makineler sayesinde artık sorun üretmek değil, üretilen malların satılacağı pazarları bulmaktır. Bu sebeple merkantilist düşünceler artık önemini yitirmiş, ülkeler ekonomilerinin devamlılığını sağlayabilmek için ithalat yapmaya başlamışlardır. 18. Yüzyılda Adam Smith'in yazdığı *Ulusların Zenginliği* kitabı ile de merkantilizm yerini liberalizme bırakmıştır. (Neary, 2009: 218).

2.2.3.2. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith'in geliştirmiş olduğu, dış ticareti açıklamaya çalışan teorisi olan mutlak üstünlükler teorisine göre; bir ülke diğer ülkeye karşı hangi malları daha düşük maliyet ile üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve ihraç etmelidir. Maliyetlerinden dolayı üretiminden vazgeçtiği malları ise diğer ülkelere ithal etmelidir şeklindedir. Adam Smith'e göre; bir ülke bir malın üretimini diğer ülkelerin aynı malı üretirken kullandığından daha az kaynak kullanarak üretebiliyor ise o ülke diğer ülkelere göre mutlak üstünlüğe sahip olduğunu belirtmiştir (Subasat, 2003: 148).

Mutlak üstünlük teorisinin uluslar arası ticaretin nedenini bilimsel olarak açıklamada önemli büyüktür. Fakat Adam Smith'in oluşturduğu model uluslar arası ticaretin tamamını açıklayabilecek yetkinlikte değildir. Yukarıdaki örnekte bir ülkenin bütün mallarda diğer ülkeye göre üstünlüğü var ise üstünlüğü olmayan ülkenin üretimde bulunmaması gerektiği gibi absürt bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle mutlak üstünlük teorisi dış ticareti açıklaması bakımından önemli bir kilometre taşıdır fakat günümüzde kabul görmeyen ve yeterli olmayan bir teoridir (Seyidoğlu, 2009: 29).

2.2.3.3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Uluslararası ticaretin ilk teorisi sayılan mutlak üstünlükler teorisinin D. Ricardo tarafından geliştirilmiş hali olan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi; ülkelerin kendi ürettiği ürün veya hizmete göre nispi anlamdaki fiyat farklılıklarını baz alarak dış ticaret yapmaları gerektiğini belirtmiştir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi bir ülkenin neden belli bir mal veya hizmetin ihracatında uzmanlaşması, diğerlerini ithal etmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Neary, 2009: 218).

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bir ülke ticaret ortaklarına göre görece olarak daha ucuza üretebildiği malları ihraç etmeli, nispi olarak daha pahalıya ürettiği malları ise ithal etmelidir. Bu durum sağlandığı takdirde dış ticaretten sağlanan kazanç ülke refahını arttıracak, uluslar arası ticaret yapıldığından ötürü dünya refahının artmasına da sebep olacaktır (Sharma, 2004: 3).

Uluslar arası ticaretin belirleyici olan karşılaştırmalı üstünlükler teorini oluşturan Ricardo, teorisinde daha çok doğal ve fiziksel etkileri vurgularken, kendisinden sonra gelen iktisatçılar ağırlıklı olarak faktör donatımı, insan faktörü ve teknolojik gelişim üzerinde durmuşlardır. Bu dönemde iktisatçılar serbest ticaret anlayışının ülkelerin refah seviyelerini arttıracak olduğunu belirtirken, ekonomik büyümenin ise karşılaştırmalı üstünlükler dikkate alındığında gerçekleşebileceğini belirtmişlerdir (Bernhofen, 2005: 208).

2.2.3.4. Faktör Donatımı Teorisi

Heckscher ve Ohlin'in çalışmaları neticesinde oluşturulan faktör donatımı teorisi, Ricardo tarafından açıklanamayan iki soruya yanıt niteliği taşımaktadır. İlk sorun, karşılaştırmalı üstünlüğün sebebi diğeri ise üretim faktörleri kazanımında uluslar arası ticaretin etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Heckscher-Ohlin teorisine göre faktör donatımı,

ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün temelini oluşturduğunu vurgulamışlardır (Karluk, 1998: 34-35).

Heckscher-Ohlin'in faktör donatımı teorisi, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisinin eksiklerini gidermesi ve teorinin ayakları yere sağlam basmasını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Faktör donatımı teorisi dış ticareti üretim fonksiyonlarının farklılığı yerine ülkedeki nispi üretim faktöründeki artış ile açıklamaya çalışmışlardır (İyibozkurt, 1995: 33).

Faktör donatımı teorisinin temel amacı karşılaştırmalı üstünlüğü bir ulusun üretim şartlarındaki farklılığa göre açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin; Çin'de işgücü fazla olduğu için emek yoğun ürünlerin ihracatçısı olurken, Japonya yeni teknolojilerin geliştirildiği bir ülke olduğu için teknolojik ürünlerin ihracatçısı olur (Ciuriak, 2013: 7).

Faktör donatımı teorisine göre emeğin yanı sıra ikinci bir üretim faktörü olan sermayeyi de teorisinin kapsamına eklemektedir. Karşılaştırmalı üstünlük teorisinde ise yalnızca emek faktörü dikkate alınmaktadır. Ayrıca faktör donatımı teorisine göre sermaye dış ticareti de etkilemektedir (Aslan ve Terzi, 2006: 2).

2.2.3.5. Yeni Ticaret Teorileri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından değişen ve gelişen yenedünya düzeni ülkelerin yapmış oldukları dış ticareti de etkilemiştir. Bu gelişmeler ışığında dış ticareti açıklamaya çalışan yeni teoriler ortaya atılmıştır. Bu başlık altında yeni ticaret teorilerinin neler olduğu kısaca incelenecektir.

Nitelikli İşgücü Teorisi; Donald B. Keasing tarafından oluşturulan nitelikli işgücü teorisi, endüstri ülkeleri arasındaki dış ticaretin büyük bir kısmını oluşturan sanayi malları ticaretini açıklamaya çalışmıştır. Teoriye göre mesleki veya nitelikli işgücüne sahip ülkeler işgücü yoğun mallarda uzmanlaşıp ihraç ederken, nitelikli işgücüne sahip olmayan ülkeler ise nitelikli olmayan malların üretiminde uzmanlaşarak ihracatını yapacaklardır (Dura, 2000: 8).

Faktör donatımı teorisi ile nitelikli işgücü teorisi arasında büyük benzerlikler vardır. İşgücünün eğitilip nitelikli hale getirilmesi için tasarruf gerekmektedir. Bu sebeple emek yoğun mallar ile sermaye yoğun malların genellikle birbirinin aynı olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle de bazı iktisatçılar bahsi geçen iki mal çeşidini türetilmiş

kaynaklar kapsamında birleştirilmesini uygun görmüşlerdir. Heckcher-Ohlin teorisinin değiştirilmiş bu haline Neo-Faktör Donatımı teorisi adı verilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 82).

Keesing yaptığı çalışmalarda beşeri sermayenin uluslar arası ticareti etkileme gücünü bulmaya çalışmıştır. Keesing'e göre nitelikli işgücünün ayrı bir üretim faktörü olarak sayılmasında iki temel neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, nitelikli işgücünün endüstrileri ve ticareti etkileyebilmeleridir. İkincisi ise ekonomik büyümeyi açıklamada önemli bir role sahip olmasıdır. Bu nedenle ekonomik büyüme ile dış ticaret birbirleriyle yakından etkileşim halinde olup, nitelikli iş gücü hem ekonomik büyümeyi hem dış ticareti etkileyebilecektir (Husted ve Melvin, 1992: 129).

Keesing analizini yaparken Faktör Donatımı Teorisi'nin bazı varsayımlarını kullanmaktadır. Bu varsayımlar; tam rekabetin geçerli olması, ölçek ekonomilerinin olması, taşıma giderlerinin sıfır olması ve tercihlerin tüm ülkelerde benzer olması şeklinde sıralanabilir. Faktör donatımı teorisinden farkı olan varsayımlar ise; sermaye, doğal kaynaklar ve nitelikli işgücü ile niteliksiz işgücü gibi faktörlerin mobilitesine ilişkin farklılıklardır. Faktör donatımı teorisinde ülkeler arası faktör hareketliliği sıfır iken, nitelikli işgücü teorisinde doğal kaynaklar dışındaki bütün üretim faktörlerinin hareketli olduğu varsayılmaktadır. Keesing'e göre uluslar arası alanda doğal kaynaklar hareketsiz, sermaye hareketli ve maliyeti düşük, nitelikli ve niteliksiz işgücü hareketli ve yüksek maliyetli olarak sınıflandırılmıştır. Bu durumda ekonomik faaliyetler, üretim faktörlerine yakın yerlere kurulmuş birincil faaliyetler ve üretim kaynaklardan uzakta kurulan ikincil faaliyetler olarak ikiye ayrılır. Sermayenin hareketi emeğin hareketine göre daha düşük maliyetle gerçekleştiği için ikincil faaliyetler yönünden kuruluş yerinin belirlenmesinde niteliksiz ve nitelikli işgücünün önemi temel rol oynamaktadır. Keesing'e göre işgücünün mesleki niteliklerinin dış ticaret üzerindeki etkilerini daha iyi gözlemleyebilmek için işgücünü sekiz gruba ayırmıştır. Bunlar; "bilim adamları ve mühendisler, teknisyenler ve teknik ressam, diğer ustalık gerektiren meslekler, yöneticiler, makinistler ve elektrikçiler, diğer el becerisine sahip nitelikli işçiler, memurlar ve satış – hizmet işçileri ve son olarak yarı nitelikli ve niteliksiz işçilerdir." (Deviren, 2003: 20).

Keesing yaptığı çalışmada; ABD, Almanya, İngiltere, Japonya ve Fransa'nın dâhil olduğu 5 gelişmiş ülkenin, belirlediği sekiz meslek grubunun hepsinde net ihracatçı konumda olduğunu belirlemiştir. Geriye kalan İtalya, İsviçre, Hollanda ve İsveç gibi ülkelerde bazı meslek gruplarında net ihracatçı olduğu sonucunda ulaşmıştır. Araştırmasında ABD, Almanya ve İngiltere'de mühendis ve bilim adamı istihdamının gerektiren endüstrilerde yapılan

ihracatın %95,4'üne sahip olduğunu belirtmiştir. Keesing ayrıca yaptığı araştırma neticesinde endüstri ülkelerinin yaptığı ihracatların nitelikli işgücü yoğun ürünlerden oluştuğu sonucuna ulaşmıştır. Tüm bu bulgular neticesinde Keesing, işgücü faktörünün uluslar arası ticareti açıklamada kullanılan modellere ayrı bir üretim faktörü olarak girmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. (Husted ve Melvin, 1992: 129).

Teknoloji Açığı Teorisi; Faktör donatımı teorisinin aldığı en büyük eleştiri teknolojik değişmeyi sabit kabul etmesidir ve bu nedenle statik bir yapı göstermektedir. 1961 yılında M.N. Posner, küresel ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişmeyi de modeline dâhil etmiş ve teknoloji açığı teorisini ileri sürmüştür.

Posner'e göre teknolojik değişmeyi yeni bir teknolojinin bir ülkedeki mevcut mal veya yeni mala girmesi ve başka bir ülkedeki teknolojinin benimsenmesi (taklit gecikmesi) ile yeni bir malın geliştirilmesi ve diğer ülkelerde bu mala yönelik talebin oluşturulması (talep gecikmesi) arasında geçen zaman gecikmesiyle devam eden bir süreç şeklinde dikkate almaktadır. Posner'a göre, icat ve yenilik sürecinin temelde benzer faktör donatımlarına ve tercihlere sahip ülkeler arasında ticareti arttırdığı varsayımında bulunmuştur. Bu kapsamda teknolojik gelişmelerin ülkeler arasındaki ticareti talep ve taklit gecikmeleri ile etkilediği sonucuna varmıştır. Talep gecikmesinin, taklit gecikmesinden uzun olduğu durumda yerli tüketiciler yeni ürünü talep etmeden önce taklit yapan ülkedeki üreticiler yeni teknolojiyi benimseyecektir. Bu bağlamda teknolojik gelişme ticarete ortam sağlamamış olacaktır. Ancak çoğunlukla tam tersi durum gerçekleşmekte olduğunu belirtmiştir. Bu durumun en temel nedeni yabancı üreticilerin yeni teknolojiyi üretim modellerine entegrasyonunun belirli bir zaman harcaması, patent gibi fikri hakların korunuyor olması sürecin uzamasına sebebiyet vermektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü küresel ticarete genişleme, teknolojik ilerleme vasıtası ile meydana gelmektedir (Sodersten ve Geoffrey, 1994: 83).

Posner'in teorisine göre; endüstrileşmesini tamamlamış ülkeler arasındaki ticaretin çok önemli bir kısmı yeni ürün ve üretim süreçlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Yeni ürün üreten firmalar, üretim sürecinde kaynaklanan gecikmelerden ötürü küresel piyasalarda geçici monopol gücüne sahip olurlar. Bahsi geçen geçici monopol gücü ise, patent ve telif sürelerinin dolmasına kadar devam etmektedir. Dolayısıyla endüstrileşmiş ülkeler başlangıçta o malın ihracatçısı durumundadır. Daha sonra yasal korumaların kalkması ve teknolojinin taklit edilmesi ile bahsi geçen ürün gelişmekte olan ülkelerde daha düşük işgücü maliyeti ile üretilmeye başlar. Böylelikle rekabet gücü gelişmiş olan ülkeden gelişmekte olan ülkeye

geçmiş olur. Bu durumda gelişmiş ülke başta kendi bulduğu malın üretimini durdurur ve ihraç ettiği ürünü ithal etmeye başlar. Teknoloji açığı teorisi, dış ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik gelişmeyi de analize dâhil etmeye çalışmıştır. Ancak teknoloji açığının nedenlerini ve büyüklüğünü açıklamada yetersiz kalan teori, R.Vernon tarafından temel alınarak ürün dönemleri teorisinin çıkış noktasını oluşturmuştur (Türker, 2002: 33-34).

Ürün Dönemleri Teorisi: R. Vernon, 1966 yılında teknoloji açığı teorisini geliştirmiş ve ürün dönemleri teorisini geliştirmiştir. Bu teoriye göre bilgi yoğun ürünler üzerinde karşılaştırmalı üstünlükler teorisini barındırmaktadır. Vernon'a göre yeni ürünlerin geliştirilmesi esnasında birçok farklı süreçten geçtiğini, karşılaştırmalı üstünlüğün ürün dönemleri boyunca farklılaştığını ortaya koymuş ve yeni icatların gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığını öne sürmüştür. (Deviren, 2003: 28).

Teknoloji açığı teorisi, taklit etme süresindeki yasal ve teknolojik nedenlerden kaynaklanan gecikmeyi vurgulamaktayken, ürün dönemleri teorisi standardizasyon sürecine vurgu yapmaktadır. Ürün dönemleri teorisine göre endüstri ülkelerinin ileri teknoloji temsil eden ürünleri ihraç etmeleri, eskimiş ya da daha düşük teknoloji seviyesi ile üretilebilecek ürünleri ithal etmesi beklenmektedir. Bu teoriye göre yeni geliştirilen ürünler beş aşamadan geçmektedir. Bunlar; (Salvatore, 1998: 168).

- 1. Aşama: Ürün gelişmiş bir ülkede üretilmekte ve sadece yurtiçinde talep edilmektedir.
- 2. Aşama: Ürün diğer gelişmiş ülkelere ihraç edilmektedir.
- 3. Aşama: Ürün artık standart bir hale geldiğinden diğer gelişmiş ülkelerde de üretilmekte ve gelişmekte olan ülkelere ihraç edilmektedir.
- 4. Aşama: Ürünün icat edildiği ülkede üretim durmakta ve ürün yurtdışından ihraç edilmektedir.
- 5. Aşama: Üretim gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere kaymış ve ihracatı artık gelişmekte olan ülkeler yapmaktadır.

Ürün dönemleri boyunca karşılaştırmalı üstünlüklerin değişim sürecini geçiren ürünler arasında radyo ve televizyon, petrokimya ürünleri, tekstil, otomobil, elektronik ürünler v.b. yer almaktadır. Örneğin; ABD'de televizyon gibi elektronik ürünler büyük pazar payına sahipken, sonrasında başta Japonya ve Avrupalı devletlerin üretime katılması ile ABD'nin pazar payı hızla azalmıştır. Sonrasında ise Güney Kore ve Asya ülkeleri bu seferde Japonya

ve Avrupalı devletlerin Pazar payını azaltmıştır. Yapılan analiz ve gözlemlerde teknoloji açığı teorisini ve ürün dönemleri teorisini destekleme eğiliminde olmuştur (Türker, 2002: 64-66).

İlerleyen dönemlerde ise teknolojik gelişmelerin hızlanması, akabinde çok uluslu şirketlerin üretimde söz sahibi olması ile küresel piyasaların önem kazanması gibi gelişmeler ışığında ürün dönemleri teorisinin geçerliliğini araştıran birçok araştırma yapılmıştır. Günümüzde ise teknoloji ve üretimin küreselleşmesi ile geçerliğini yitirmeye başlamış bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Tercihlerde benzerlik teorisi S.B.Linder tarafından 1961 yılında ileri sürülmüştür. Linder teorisinde faktör donatımı teorisini eleştirmiştir. Faktör donatımı teorisinde doğal kaynakların küresel ticareti etkilediğini ancak sanayi mallarının ticareti açıklamada yetersiz kaldığı eleştirisini getirmiştir. Tercihlerde benzerlik teorisine göre üretilen kompleks sanayi malları ticaretinin, büyük ölçüde gelir ve tercihleri benzer ülkeler arasında çıktığı görüşünü savunmuştur. (İyibozkurt, 1995: 82).

Linder'in tercihlerde benzerlik teorisine göre bir ürünün ihracata konu olabilmesi için en başta bu ürüne iç piyasada talep olması gerektiğini belirtmiştir. Bahsettiği bu iç talebe ise temsili talep demektir. Yurtiçindeki üreticiler başlangıçta iç piyasada karlı gördükleri ürünleri üretmekte, iç piyasa doyuma ulaştığında ihracat arayışına girmektedirler. Bu aşamada üreticiler pazar araştırması yaparken benzer talep yapılarına sahip ülke piyasalarına bakmaktadırlar. Linder'e göre bir ülkenin ihraç ve ithal ettiği malların en büyük belirleyicisi yurtiçi taleptir. Potansiyel ticaretin gerçekleşen ticarete dönmesini etkileyen faktörler ise (uzaklık, taşıma gideri, gümrük tarifeleri, kotalar, yasaklar v.b.) ticaret düzeyini doğrudan belirlemektedir. Tercihlerde benzerlik teorisinin olayları açıklamada sınırlamalara maruz kaldığı veya yanıldığı durumlarda gözlemlenebilmektedir. Örneğin; Türkiye'de kurbağa ve salyangoz tüketimi olmamasına rağmen üretimi yapıp ihraç edilmektedir. Bu durum tercihlerde benzerlik teorisi ile açıklanamamakta ve teoriye ilişkin sınırlamalar olduğunu gözler önüne sermektedir (Dura, 2000: 9-10).

Tercihlerde benzerlik teorisi, faktör donatımı teorisinin aksine benzer gelir düzeyi ve tercihlere sahip ülkeler arasında ticaretin daha fazla olacağını vurgulamaktadır. Küresel ticarete konu olan malların ise benzer ama birbirinden farklılaştırılmış sanayi malları olacağını belirtmektedir. Bazı konuları teori kendi içinde açıklayamamasından dolayı küçük iç piyasası olan ülkelerde geçerli bir teori niteliği taşıyırken, uluslar arası ticareti açıklamada yetersiz kalmaktadır (Grimwade, 1990: 16).

Ölçek Ekonomileri Teorisi: Faktör donatımı teorisinde temel varsayım iki malın iki ülkede ölçeğe göre sabit getiri koşulu ile üretildiğidir. Bu durumda teori, iki ülkeyi de her yönüyle birbirine benzer olduğu durumda, ölçeğe göre artan getirili ticaretin ortaya çıkmasını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Günümüzde ise endüstrilerin ölçek ekonomilerine sahip olduğu görülmektedir (Krugman ve Obstfeld, 2017: 123).

Ölçek ekonomileri teorisine göre; iç piyasası geniş olan ülkeler, üretim aşamasında ölçek ekonomileri vasıtası ile azalan maliyetlere sahip olmaktadır. Bu ülkeler maliyet avantajı ile birlikte ürettikleri ürünleri ihraç etmekte, ölçek ekonomisine sahip olmayan ürünleri ise ithal etmektedirler. İç piyasası dar olan ülkeler ise ihracat piyasalarına üretimde bulunarak ölçek ekonomisinden faydalanmaya çalışmaktadırlar. Bu yöntem ile ülkeler belirli ürünlerin üretiminde uzmanlaşmakta, üretmediği mallar için ise dış ticaret yapmaktadırlar (Türker, 2002: 94).

Ölçek ekonomilerini incelerken iki gruba ayırmak gerekmektedir. Bunlar içsel ve dışsal olarak sıralanmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri, bir firmanın diğer firmalardan bağımsız olarak sadece kendi ölçeğini genişlettiği durumdur. Ölçeği genişleyen firmanın maliyetleri de azalmaktadır. İçsel ölçek ekonomisi kullanan endüstrilere örnek olarak otomobil endüstrisi verilebilir. İçsel ölçek ekonomisi kullanan firmalarda azalan maliyetlerin dışında, yönetimde etkinliğin artması, kitlesel üretim teknolojilerinin kullanımı ve işgücünün uzmanlaşması gibi etkenlerde oluşmaktadır. Dışsal ölçek ekonomileri ise bir endüstri ya da sektördeki bütün firmaların ortalama maliyetlerinin düştüğü duruma verilen isimdir. Dışsal ölçek ekonomilerine örnek olarak bilgisayar endüstrisi verilebilir. Bir sektörün ya da endüstrinin gelişmesi için girdi ve nitelikli işgücünün sağlanması için uygun ortam yaratılması sektörel bazda bir maliyet düşüşüne neden olacaktır (Seyidoğlu, 2009: 108).

Ölçek ekonomisinin tam dışsal olduğu durumda çok sayıda küçük firmadan oluşan rekabetçi bir endüstriden bahsedilirken, içsel ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu endüstride çok büyük firmaların olduğu, küçük firmaların yüksek maliyetler nedeni ile faaliyet göstermekte zorlandığı eksik rekabet piyasalarına yol açmaktadır. Ölçek ekonomileri teorisi endüstri içi ticareti açıklama amaçlı oluşturulmuş bir teoridir. Ayrıca monopolcü rekabet teorisine çok önemli katkı sağlamış bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır (Krugman ve Obstfeld, 2017: 123).

Monopolcü Rekabet Teorisi: Monopolcü rekabet teorisinde oldukça gerçekçi varsayımlar mevcuttur. Bu sebeple artan getiriler, ürün farklılaştırması, monopolcü rekabet ve teknolojik yenilikler modele dâhil edilmektedir. Ayrıca üretim faktörlerinin ülkeler arasındaki mobilitesi ve taşıma giderleri de modele dâhil edilmiştir. Monopolcü rekabet teorisi, sanayi mallarındaki çift yönlü ticareti ölçek ekonomilerini kullanarak açıklamaya çalışmaktadır. Teoriye göre, sanayi sektöründeki çoğu firma ölçeğe göre artan getiri koşulu altında çalışmalarını sürdürmektedirler. Bu durumun sonucunda ise monopolcü rekabet piyasalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlanmaktadır (Deviren, 2003: 28).

Monopolcü rekabet teorisinin temelinde ürün farklılaştırması ve fiyat rekabeti yatmaktadır. Fiyat rekabetine göre her firma diğer firmaların belirlemiş oldukları fiyatları veri olarak kabul eder ve kendi karlarının maksimize eden bir fiyat belirlerler. Bununla beraber söz konusu firma, rakip firmaların mallarına tam ikame olmayacak şekilde ürünlerinde farklılaştırma yapma yoluna gider. Firma farklılaştırdığı ürün üzerinde monopolcü firma gibi davranabilmektedir. Pek tabii ki ölçeğe göre artan getiriler monopolcü rekabet piyasalarını doğrudan desteklemektedir (Seyidoğlu, 2009: 109).

Ürün farklılaştırması, monopolcü rekabetin ortaya çıkmasında önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürün farklılaştırmasındaki temel amaç; malın tüketicinin gözünde diğer mallardan farklı olduğunu izlenimi yaratarak ürüne ve firmaya bağlı hale getirmektedir. Ürün farklılaştırması ile birbirine yakın ikame malı haline gelen mallar model, kalite, kapsam, marka ve reklam yönünden farklılaşmaktadır. Japonya'nın ürettiği otomobil ile Almanya'nın ürettiği otomobil aynı amaca hizmet etmekte iken, görünüş ve özelliklerine bakıldığında malların farklılaştığı görülmektedir (Dura, 2000: 9-10).

Monopolcü rekabet teorisini açıklayan diğer bir unsur ise ölçek ekonomileridir. Dar bir ürün grubunda uzmanlaşarak içsel ölçek ekonomilerinden faydalanan firmalar, daha düşük ortalama maliyet elde etmektedirler. Günümüzde uluslar arası ticaretin genel yapısı incelendiğinde çoğunlukla gelişmiş ülkelerin kendi arasındaki iç ticaretin her geçen gün önem kazandığı görülmektedir. Bu sebeple monopolcü rekabet teorisinin en temel amacı endüstri içi ticareti açıklama amaçlı geliştirilmiştir (Deviren, 2003: 28).

2.3. BRICS – TM Ülkeleri Ve Dış Ticaret Yapısı

Bu kısımda BRICS-TM ülkelerinin çıkış noktasından, BRICS-TM ülkelerinin sosyal ve ekonomik yapıları üzerinde durulacaktır.

2.3.1. BRICS – TM Ülkeleri Kavramı

2001 Kasımında, Goldman Sachs yatırım bankasının Küresel Ekonomik Araştırma direktörü James O'Neill "Building Better Global Economic BRIC's" başlıklı bir makale yayınladı. "Daha İyi Küresel Ekonomik BRIC'ler İnşa Etme" anlamı taşıyan bu makalede BRIC kısaltması "Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in" İngilizce baş harflerinden oluşmaktaydı. BRIC İngilizcede tuğla anlamına da geldiğinden bir kelime oyunu da içermektedir. O'Neill'in makalesinde bahsi geçen dört ülke küresel ekonomiyi çarpıcı bir şekilde yeniden şekillendirmekte ve piyasayı domine etmeye başlamaktaydı. O'Neill'e göre BRIC ülkeleri yeni sanayileşen ülkeler kapsamında olmanın ötesinde, küresel ticareti ve sermaye akımlarını doğrudan etkileyebilecek potansiyele sahip ülkeler olduklarını belirtmekteydi (Gerber, 2017: 69).

Hindistan Maliye Bakanı Pranab Mukherjee, 2010 yılındaki G20 toplantısında "BRIC ülkelerinin yapacakları toplantılara Güney Afrika'nın da katılabileceğini" belirterek, bu grubun yeni isminin BRICS olduğunu vurgulamıştır. BRICS ülkelerinin önemli özellikleri ise dinamik genç nüfus ve ellerinde bulundurdukları doğal kaynak miktarı ile dünya ekonomisinde önemli birer aktör olmaktadır. Daha sonrasında yüksek ekonomik büyüme hızları ve dinamik genç nüfus sayesinde Türkiye ve Meksika'nın da eklenmesiyle oluşan BRICS-TM ülkeleri, dünya ekonomisinin önemli aktörlerinden sayılmaktadırlar (Gerber, 2017: 69).

Her biri farklı özelliklere sahip olan BRICS-TM ülkeleri, küresel şirketler ile kuracakları ortaklık ve ticaret için yüksek pazarlık gücüne sahiptirler. BRICS-TM grubu ülkelerinin temel hedefleri; dış ticaret politikalarının merkezinde yüksek ihracat yaparak ihracat hacimlerini arttırmak ve ihracat cephesinde yüksek teknoloji ürünlerinin pazar paylarını arttırabilmektedir. BRICS-TM grubu ülkeleri, dış ticaret tarafında dünya ticaretinin önemli aktörleri olarak görülmektedir (Atabay, 2012: 405).

BRICS-TM ülkelerine bakıldığında Brezilya ve Rusya'nın doğal kaynak ihracatçısı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Hindistan ve Çin ise ithal ettikleri doğal kaynakları

işleyip nihai ürünlere dönüştürüp ihraç etmektedirler. Sağlanan bu dayanışmadan ötürü BRIC ülkeleri dünyadaki gelişmiş ülkelere ayırmaktadır (Jayaram vd. 2009: 109).

BRIC ülkelerinden Brezilya, Rusya ve Meksika doğal kaynak ihracatçısı iken, Hindistan ve Çin doğal kaynak ithalatçısıdır. Hindistan, Çin ve Türkiye ithal ettikleri bu doğal kaynakları ara mal ve nihai mallara dönüştürerek ihraç etmektedir. Sağlanan bu dayanışma BRICS-TM ülkelerini diğer gelişmekte olan ülkelere ayıran en temel unsurdur (Jayaram, 2009: 109).

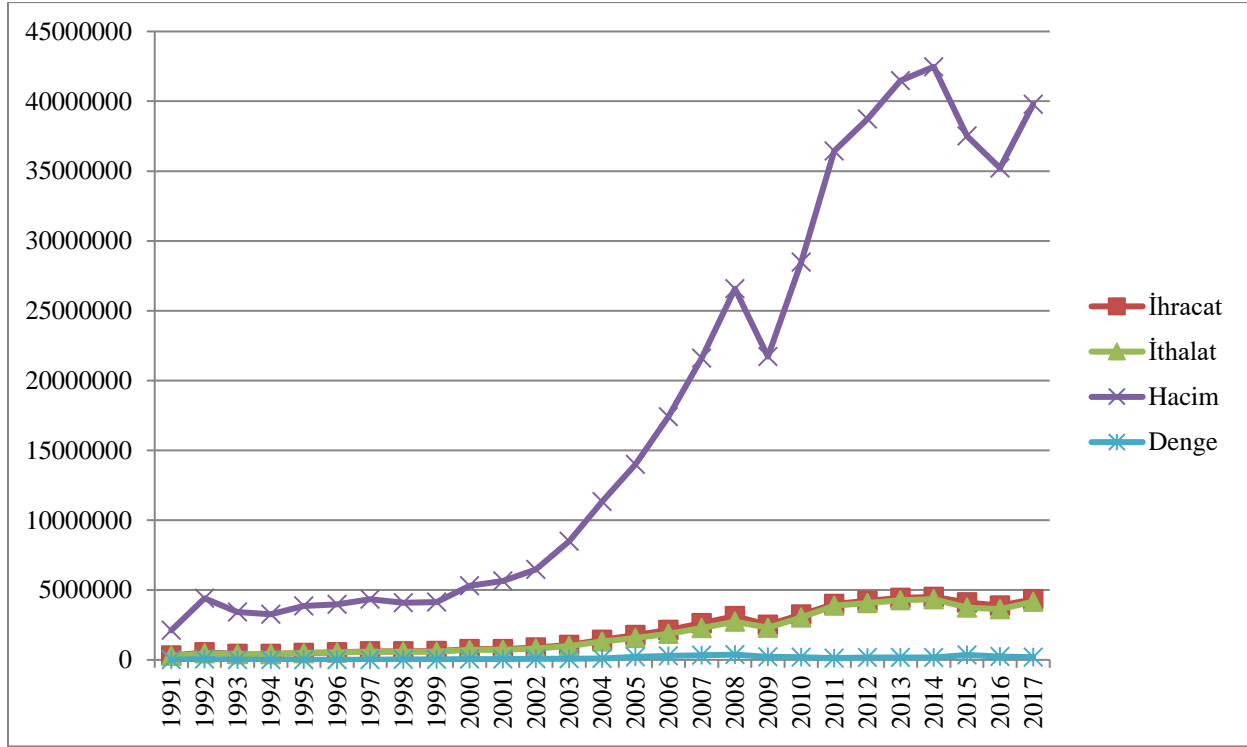
Tablo 1: BRICS-TM Ülkeleri Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	297840	288366	2112495	9474
1992	528725	468898	4417490	59827
1993	429313	421851	3430658	7462
1994	429044	421174	3268223	7870
1995	499657	492767	3855880	6890
1996	536373	528007	3968650	8366
1997	598621	584941	4351026	13680
1998	601018	572264	4094241	28754
1999	622218	583361	4137547	38857
2000	764972	719291	5293172	45681
2001	775623	726764	5640465	48859
2002	869406	800001	6478429	69405
2003	1069125	986401	8490079	82724
2004	1420446	1310126	11343048	110320
2005	1778661	1573826	14003223	204835
2006	2149893	1860596	17403415	289297
2007	2614134	2279859	21594786	334275
2008	3116980	2743528	26585641	373452
2009	2517663	2305484	21719394	212179
2010	3238811	3039325	28469404	199486
2011	4006216	3880383	36438980	125833
2012	4218365	4059287	38738577	159078
2013	4430757	4262620	41474666	168137
2014	4511510	4341037	42472585	170473
2015	4103886	3754574	37509655	349312
2016	3873935	3628088	35219525	245847
2017	4333178	4150398	39781417	182780

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

BRICS-TM ülkelerinin 1991 - 2017 yılındaki ihracatı 14.54 kat artmıştır. Aynı dönemdeki ithalat verileri ise 14.39 kat artmıştır. Dış ticaret hacmi ise 18.83 kat artmıştır. Tablo 1'e bakıldığında BRICS-TM grubu ülkelerinin genel konjonktür bakımından dış ticaret

fazlası verdikleri gözlenmektedir. 2008 yılında ise 373452 milyon dolar ile dış ticaret fazlası rekoru kırılmıştır.

Şekil 9: BRICS-TM Ülkeleri Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Şekil 9'a bakıldığında ise küresel krizlerin ve durgunlukların etkisi daha net görülmektedir. 1991 – 2008 yılları arasında dış ticaret hacmi sürekli artış gösterirken, 2008 küresel ekonomik krizi ile BRICS-TM grubu ülkelerin 2009 yılı dış ticaret hacimlerinde daralma yaşanmış, 2010 yılında ise yeniden yönünü yukarı çevirmeyi başarmıştır. 2011 yılından itibaren dış ticaret hacmindeki artışın ivmesi azalmışta olsa 2014 yılına kadar artış devam etmiş ve zirveyi görmüştür. 2015 ve 2016 yıllarında ivme tersine dönmüş ve BRICS-TM ülkelerinin dış ticaret hacmi daralmaya başlamışsa da, 2017 yılı itibari ile geri toparlanma görülmüş ve dış ticaret hacmi yeniden artmaya başlamıştır.

2.3.2. BRICS – TM Ülkeleri Dış Ticaret Yapıları

Bu bölümde BRICS-TM ülkelerinden ve dış ticaret yapısından bahsedilecektir.

2.3.2.1. Brezilya Federal Cumhuriyeti

Resmi adı Brezilya Federal Cumhuriyeti olan ülke, Latin Amerika bölgesindeki en fazla ürün çeşitliliğine sahip olan ülkedir ve bölgenin sanayi merkezi olarak görülmektedir.

Brezilya; tarım ürünleri, ağaç ürünleri, canlı hayvan ürünleri, giyim ürünleri ve metal ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Başta kahve, kakao, pirinç, pamuk, tütün olmak üzere birçok tarım ürününün dışında kâğıt, demir, çelik ve alüminyum gibi ürünler üretip ihraç etmektedir.(Ağır ve Yıldırım, 2015: 42).

Brezilya, 1990'lı yıllara kadar ithal ikameci politikalardan vazgeçmiş ve dış ticarete önem vermeye başlamıştır. Belirlenen yeni dış ticaret politikası ile dış ticaretin önündeki birçok kota ve tarife dışı engelleri kaldırarak dış ticarete kapılarını açmıştır (Ersungur, Çelebi ve Çınar, 2017: 398).

Tablo 2: Brezilya Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	52310	47710	100020	4600
1992	43538	33590	77128	9948
1993	45983	39822	85805	6161
1994	53941	53957	107898	-16
1995	57920	72742	130662	-14822
1996	57235	75733	132968	-18498
1997	61679	84721	146400	-23042
1998	60724	81259	141983	-20535
1999	57330	68433	125763	-11103
2000	66774	81611	148385	-14837
2001	69203	81470	150673	-12267
2002	72286	68004	140290	4282
2003	84757	72356	157113	12401
2004	110743	87897	198640	22846
2005	135918	105595	241513	30323
2006	159215	129232	288447	29983
2007	186198	167160	353358	19038
2008	229512	232727	462239	-3215
2009	180894	187616	368510	-6722
2010	237193	260187	497380	-22994
2011	299977	320105	620082	-20128
2012	288502	322009	610511	-33507
2013	287591	344503	632094	-56912
2014	270452	335819	606271	-65367
2015	232489	253273	485762	-20784
2016	224152	216707	440859	7445
2017	258327	237455	495782	20872

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

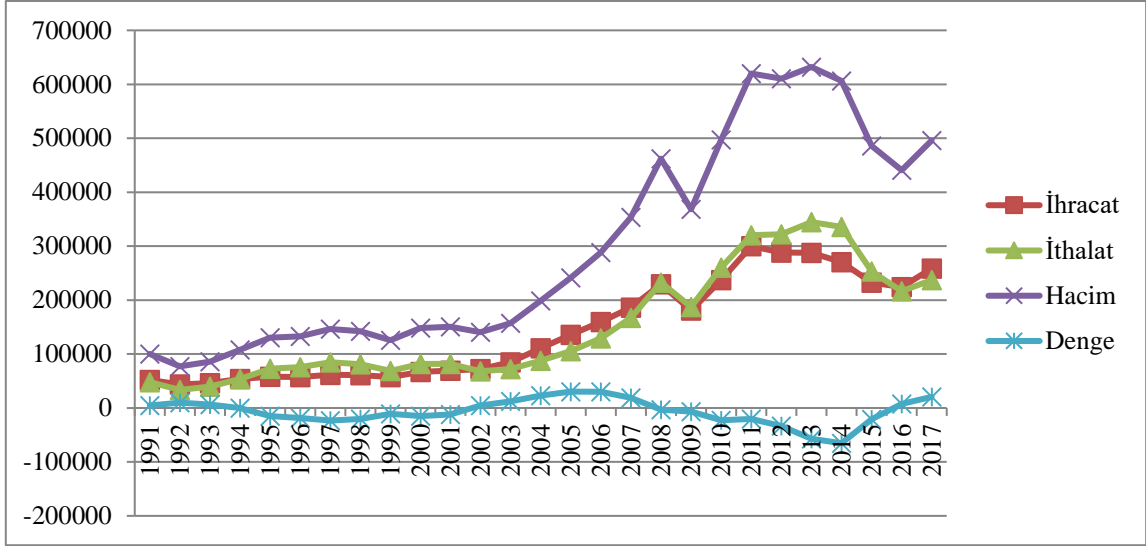
Ticaret hacminin artmasındaki en temel neden ise; Brezilya'nın başta Güney Amerika'daki ülkeler ile sonrasında ise diğer ülkeler ile yapmış olduğu ikili ticaret

anlaşmaları gelmektedir. Özellikle Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR)'a üye olması ile ihracatı büyük oranda artmıştır. Daha sonrasında başta Körfez Ekonomik İşbirliği Konseyi olmak üzere Türkiye, İsrail, Güney Afrika, Ürdün ve Fas gibi ülkeler ile ticaret anlaşmaları imzalanmıştır (Ersungur, Çelebi ve Çınar, 2017: 398).

Dünya bankasından alınan veriler ışığında Brezilya'nın ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi ve ihracat-ithalat dengesi Tablo 2'deki gibidir. Buna göre ihracat ve ithalatı 2003 yılından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. 2008 ve 2009 yıllarında ise küresel ekonomik krizinde etkisi ile ihracatı bir önceki döneme göre gerileme yaşarken ihracatın artış göstermesi ile dış ticaret açığı vermektedir. 2013 yılında yaşanan ve ekonomisini derinden etkileyen hükümete karşı protesto gösterileri, dış ticaret hacminin düşmesine hatta 2014 yılında ticaret açığı vermesi ile sonuçlanmıştır. 2008 de başlayan dış ticaret açığı 2015 yılına dek devam etmiş, 2016 yılında ise ülke yeniden dış ticaret fazlası üretmeye başlamıştır. 2016 yılında dış ticaret hacmi GSYH'deki payı %24,6'dır. Bu artış ile Brezilya'nın küresel ticaret sahnesinde önemli oyuncu olduğunu göstermiştir.

Genel anlamda ise ülke 1991-2017 yıllarında ihracat ve ithalatını dengede tutmayı hedeflemiş ve kısmi olarak bu dengeyi sağlamayı başarmıştır. 2008 krizi ve 2013 yılında hükümet karşıtı protestoların yaşanması dış ticareti olumsuz etkilemiş fakat ülke uygulanan ekonomi politikaları sayesinde yeniden dış ticaretini dengeye getirebilmeyi başarmıştır.

Brezilya, 2016 yılı ihracat performansı ile dünya ihracat listesinde 25. sıradadır. Dünya ihracatındaki payı ise %2 seviyesindedir. 1991-2017 yılları arasında ihracatı ise 4,9 kat artış göstermiştir.

Şekil 10: Brezilya Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Brezilya'nın ihracatı genel itibari ile yukarı yönlü seyir izlemiştir. 2008 krizi ve 2013 protesto gösterilerinin yaşanması ihracatta kırılmalar oluşturmuştur. Brezilya ihracatının %30,25'i Pasifik ve Doğu Asya Bölgesine yapmaktadır. %21,67 Avrupa ve Orta Asya bölgesi, %20,04 Latin Amerika bölgesi takip etmektedir. İhracatının %13,86'sı ise Kuzey Amerika bölgesine yapmaktadır. Brezilya'nın en çok ihracat yaptığı üç ülke ise Çin, Amerika ve Arjantin'dir. (Dünya Bankası, 2018).

Brezilya'nın ihracatı temel olarak iki kategoriden oluşmaktadır. Bunların başında ham ve yarı işlenmiş ürünler olan demir, alüminyum gibi madenler, kahve, şeker, pamuk, tütün, gibi tarım ürünleri ve hayvansal ürünlerden oluşmaktadır. Diğer grupta ise işlenmiş ürünler olan; imal edilmiş uçak, motorlu taşıtlar, gemiler, lokomotifler ve bunlara ait yedek parçalar, kâğıt ve kâğıt ürünleri, ilaçlar, kozmetik ürünleri, tekstil ürünleri, işlenmiş hayvansal ürünlerden oluşmaktadır. (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

Brezilya'nın ihracat yapısı incelendiğinde en büyük kalemi hammadde satışları oluşturmaktadır. Brezilya'nın ihracatındaki ileri teknoloji ürünleri ise BRICS-TM ülkeleri arasında ikinci sıradadır. 2006 yılında ileri teknoloji ürünleri payı %12,1 iken 2016 yılına gelindiğinde %13,4 olmuştur. 2011 – 2013 yıllarında ileri teknoloji ürünlerinde düşüş yaşanmasına rağmen 2014 yılı itibari ile yeniden yükselişe devam etmiştir (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

Brezilya ithalat hacmi bakımından dünya sıralamasında 28. sıradadır. Dünya çapında ithalat potansiyeli ise %0,85’lik bir paya sahip olduğu görülmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2015).1991-2017 yılları arasında ithalatı ise 4,9 kat artış göstermiştir. Brezilya’nın ithalatı genel anlamda artış gösterirken 2008 krizi ile düşüş göstermiştir. 2013 yılında ise 344503 milyon \$ ile zirve yapmıştır. 2013 yılındaki protesto olayının yaşanmasının ardından kademeli olarak düşmüştür (Dünya Bankası, 2018).

Brezilya’nın ithalat yapısına bakıldığında ise %28,90’ı Batı Asya ve Pasifik bölgesinden oluştuğu görülmektedir. %26,51 ile Orta Asya ve Avrupa bölgesi, %18,88 ile Kuzey Amerika bölgesi ve %16,36 ile Latin Amerika bölgesi ile ithalat yaptığı görülmektedir. Brezilya’nın en çok ithalat yaptığı üç ülke ise sırasıyla; Amerika, Çin ve Almanya’dır (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

Brezilya ithalatının temelini hammadde ve imalat sektörü ürünleri oluşturmaktadır. İthalat kalemlerinde ise ülkede bulunmayan hammaddeler, imalat sektörü ürünleri ve otomotiv ürünleri, yedek parçaları ve aksesuarları gelmektedir (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

2.3.2.2.Rusya Federasyonu

Resmi adı Rusya Federasyonu olan ülke Kuzey Avrasya’da bulunmaktadır. 17 Milyon km²’lik yüz ölçümüyle dünyanın en geniş ülkesidir. 1991 yılında SSCB’nin dağılması ile Rusya Federasyonu ismini almıştır. Rusya Federasyonu çeşitli madenlere ve enerji kaynaklarına ev sahipliği etmektedir. Dış ticaretinin büyük bir kısmını petrol, doğal gaz, taş kömürü, alüminyum, elmas ve demir oluştururken kendi geliştirdiği silah, füze ve savaş sistemleri satışları ile de yüksek gelir elde etmektedir (Ersungur, Çelebi ve Çınar, 2017: 398-399).

Rusya’nın son dönemde politikada etkinliğinin artmasının temel nedeni, yaptığı ticari anlaşmalar ve üye olduğu uluslararası örgütlerin katkısı olarak görülmektedir. Rusya’da ticari faaliyetlerin artmasının bir diğer nedeni ise komünizmin çökmesi ile dışa açılan ülke, başta petrol ve doğal gaz ihracatı sayesinde gelir sağlıyor olması ve yapılan ticari anlaşmalar ile Avrupa ülkeleri ile entegrasyon sürecine girilmesi olarak belirtilmektedir (Ağır ve Yıldırım, 2015: 43)

Rusya’nın dış ticaret politikası incelendiğinde 1991 yılına kadar katı korumacı ve devlet tekelinde bir yapı göstermektedir. 1991 yılında SSCB’nin dağılması ile korumacı

politikanın yerini liberal ekonomik politika almıştır. Liberalleşme süreci ile yerli imalatçıların yabancı piyasalara engellerin kalkması ve yabancı sermaye ülke ekonomisine katılması ile sağlanmıştır. 1998 finansal krizinden etkilenen Rusya ekonomisi, 2000 yılında yaşanan petrol fiyatlarındaki artış ile toparlanma sürecinden çıkarak dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. Bu dönemde Ruble değer kazanmış ve iç talebin genişlediği durumda dış ticaret fazlası vermesi güçlü bir ekonomiye geçtiğinin ilk sinyalleridir. Rusya'nın ticari faaliyetlerinin artmasının en temel nedeni ise daha öncesinde çıkartmakta olduğu petrol ve doğal gazı, komünizmin çöküşü ile yurt dışına satması olarak gösterilmektedir (Ersungur, Çelebi ve Çınar, 2017: 398-399).

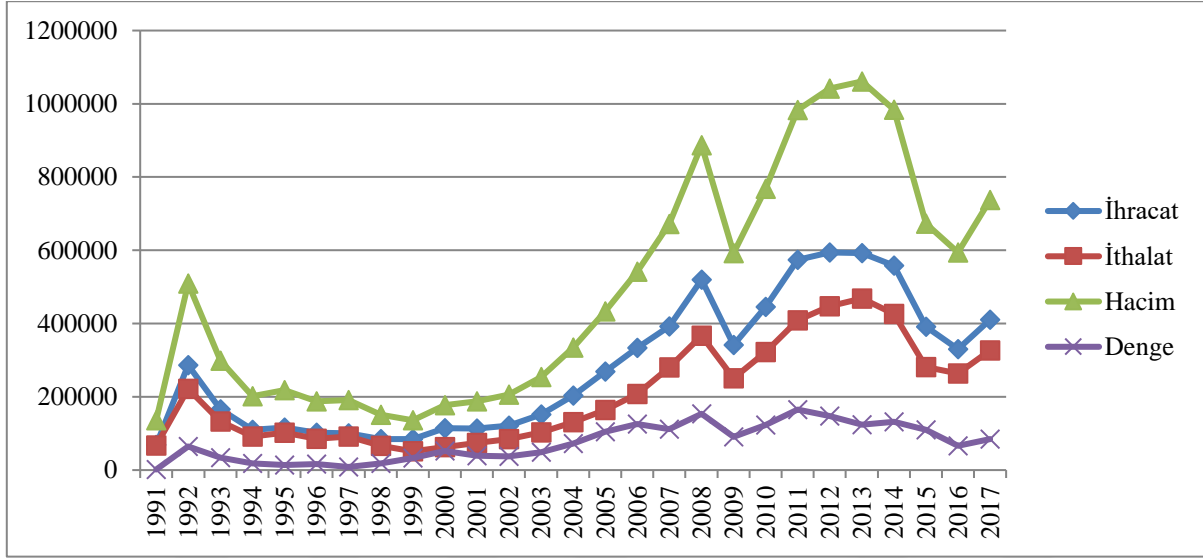
Tablo 3: Rusya Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	68740	67259	135999	1481
1992	286864	222111	508975	64753
1993	166221	132673	298894	33548
1994	109667	91639	201306	18028
1995	115848	102419	218267	13429
1996	102134	85589	187723	16545
1997	100138	91218	191356	8920
1998	84595	66522	151117	18073
1999	84670	51275	135945	33395
2000	114429	62417	176846	52012
2001	113116	74250	187366	38866
2002	121649	84408	206057	37241
2003	151697	102759	254456	48938
2004	203415	130992	334407	72423
2005	268957	164341	433298	104616
2006	333908	207914	541822	125994
2007	392044	279983	672027	112061
2008	520003	366597	886600	153406
2009	341583	250604	592187	90979
2010	445513	322366	767879	123147
2011	573991	408776	982767	165215
2012	594193	447048	1041241	147145
2013	592497	468623	1061120	123874
2014	558283	426062	984345	132221
2015	391450	281490	672940	109960
2016	330161	263708	593869	66453
2017	410780	326365	737145	84415

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

1991 yılında SSCB'nin dağılması ile kurulan Rusya Federasyonu, SSCB'nin uyguladığı dışa kapalı ekonomi modelini terk ederek ithalat ve ihracat yapmaya başlamıştır.

Sadece bir yılda dış ticaret hacmi 3.74 kat artarak 508.975 milyon dolar seviyesine gelmiştir. Yıllar boyunca dış ticareti dengede tutabilmiş olan Rusya Federasyonu 1991-2017 yılları arasında her zaman dış ticaret fazlası vererek milli gelirini arttırmıştır. 2009 yılındaki küresel ekonomik krizinden çok fazla etkilenmeyen Rusya Federasyonu, 2011 yılında ise 165.215 milyon dolar ile en fazla dış ticaret fazlasını verdiği yıl olmuştur. 2013 - 2017 yıllarında ise petrol fiyatlarındaki düşüş nedeni ile dış ticaret hacmi daralma yaşamaya devam etmektedir (DEİK Avrasya Bölge Bülteni, 2018).

Şekil 11: Rusya Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Rusya'nın dış ticaret rakamlarına bakıldığında dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Rusya 2008 küresel krize kadar olan bölümde dış ticaret fazlasını 3,11 kat arttırmıştır. 2008 küresel krizi ile birlikte dış dengede %36,25'lik bir daralma yaşanmışsa da, kriz sonrası hızla toparlanma süreci yaşamış ve 2011 yılında zirveyi görmüştür. Küresel kriz sonrası dış ticaret dengesinde meydana gelen genişleme %73,85 olmuştur. 2011 yılında zirveyi gördükten sonra dış ticaret fazlasında büyük düşüşler gözlemlenmektedir (World Bank, 2018).

Rusya ihracatının %64,87'sini Avrupa ve Orta Asya bölgesine yapmaktadır. Bunun temel nedeni ise komşusu olduğu bu bölgelere petrol ve doğal gaz satıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Avrupa ihtiyaç duyduğu doğal gazın büyük bir kısmını Rusya'dan ithal etmektedir. İhracatının %19,21'i ise Doğu Asya ve Pasifik bölgesine yapmaktadır (DEİK Avrasya Bölge Bülteni, 2018).

Rusya'nın ihracatının büyük bir kısmı enerji hammaddesi üzerine yoğunlaşmıştır. Rus ekonomisinin ana gelir kaynağını oluşturan enerji ihracatı, petrol bazlı ürünler ve doğal gazdan oluşmaktadır. Diğer ihracat kalemleri incelendiğinde çeşitli yeraltı ve yerüstü hammaddelerden oluşmaktadır. Bu durum Rusya'yı dünyada enerji ve hammadde ihracatçısı ülke konumuna getirmiştir (World Bank, 2018).

Rusya'nın ihracatında ileri teknoloji ürünleri oranı, BRICS-TM ülkeleri arasında %10'luk pay ile üçüncü sıraya yerleştirmiştir. 2016 yılı itibariyle bu oran %10,7'dir. 2015 yılında ise en yüksek %13,8 oranına kadar çıkmıştır. 2008 yılında %6,5'e kadar düşmüş ancak sonrasında 2009 (%9,2) ve 2010 (%9,1) yıllarında büyük artışlar yaşamıştır (World Bank, 2018).

Rusya'nın ithalatının %52,38'lik bölümünü Avrupa ve Orta Asya oluşturmaktadır. %32,22'lik pay ile Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri takip etmektedir. Rusya ithalatında temel ürünler, imalat sektörüne aittir. Bunun esas sebebi Rusya imalatında yer alan işletmelerin çok fazla gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açığı özellikle ithalatında ilk üç sırada yer alan ülkelerle (Çin, Almanya, ABD) kapatmaktadır. İthalatın ilk sırasını ilaç sektörünün aldığı, diğer kalemlerin ise elektrikli cihazlar, otomobiller ve sağlık alanında kullanılan aletler olduğu bilinmektedir (DEİK Avrasya Bölge Bülteni, 2018).

2.3.2.3. Hindistan Cumhuriyeti

Güney Asya'da bulunan, resmi adı Hindistan Cumhuriyeti olan ülke dünyanın en büyük yedinci ülkesidir. Hindistan dünyanın en büyük on ikinci ekonomisine sahiptir. 1991 yılından beri uygulanan ekonomi programı sebebiyle dünyanın en hızlı büyüyen ülkeleri arasındadır. Ekonomik büyüme programına rağmen ülkede yoksulluk ve yetersiz beslenme sorunu hala yaşanmakta, okuryazarlık oranı ise çok düşük seviyelerde seyretmektedir. Hindistan 1,1 milyarlık nüfusu ile Çin'den sonra dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi konumundadır. Hindistan dünya ticaretinde fiziksel mallardan ziyade bilginin satıldığı yeni ticaret sisteminde gitgide büyüyen bir güç haline gelmektedir. Özellikle Bangalore Şehri küresel bilgi ve teknoloji üretimindeki rolü ile ün kazanmıştır (Krugman, Obstfeld ve Melitz, 2017: 287).

Hindistan ekonomisi 1991 yılından itibaren dışa açık bir yapıya kavuşmuştur. Geçilen liberal sistem ile yatırımlar artmıştır. Bu sayede küresel piyasalarda güç kazanmaya başlayan

Hindistan önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Ersungur, Çelebi ve Çınar, 2017: 398).

Tablo 4: Hindistan Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

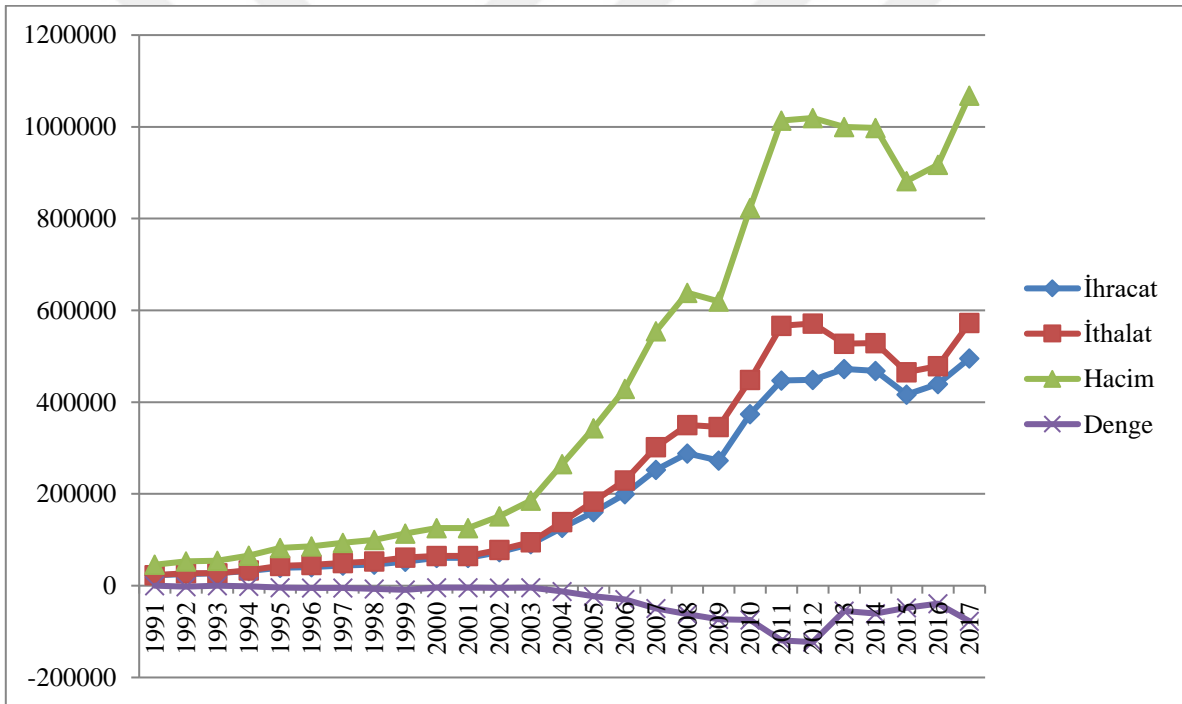
Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	22875	22887	45762	-12
1992	25410	27574	52984	-2164
1993	27384	27354	54738	30
1994	32265	33271	65536	-1006
1995	38952	43216	82168	-4264
1996	40681	45250	85931	-4569
1997	44327	49490	93817	-5163
1998	46288	53306	99594	-7018
1999	52388	61170	113558	-8782
2000	60697	64971	125668	-4274
2001	60782	65065	125847	-4283
2002	73234	78314	151548	-5080
2003	90568	94848	185416	-4280
2004	126271	138982	265253	-12711
2005	160359	183304	343663	-22945
2006	199379	229414	428793	-30035
2007	252324	302092	554416	-49768
2008	288042	350102	638144	-62060
2009	272937	346362	619299	-73425
2010	374237	448917	823154	-74680
2011	447383	566667	1014050	-119284
2012	448400	571306	1019706	-122906
2013	472180	527555	999735	-55375
2014	468346	529239	997585	-60893
2015	416786	465096	881882	-48310
2016	439265	478367	917632	-39102
2017	495335	572830	1068165	-77495

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Hindistan sürekli dış ticaret açığı vererek büyüme gösteren ülkeler arasındadır. 2008 ekonomik krizine kadar ihracatını sürekli arttırırken, yaşanan kriz ile birlikte ihracatında daralma, ithalat kaleminde ise büyük bir genişleme yaşamıştır. 2011 ve 2012 yıllarında ise dış ticaret açığı zirve yapmıştır. Son yıllarda ise ithalatı önemli ölçüde kısmış, ihracatı ise arttırma çabası içine girdiğinden ötürü dış ticaret açığında azalmalar görülmektedir. Son dönemde ise çevrede yaşadığı problemler ve kur artışlarının neden olduğu dış ticarete yaşanan daralma ekonomiyi olumsuz etkilemektedir (Krugman, Obstfeld ve Melitz, 2017: 288).

Hindistan'ın ihracatı 1991-2017 yılları arasında 21,6 kat artmıştır. 2016 yılında ise dünya ihracat sıralamasında 20. Sıradadır. 2008 küresel ekonomik krizi ile Hindistan'ın ihracatı olumsuz etkilenmiştir. Kriz döneminde ihracatı %15,28 azalan Hindistan, sonraki dönemde diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi hızla toparlanmış ve yüksek büyüme rakamları elde etmiştir. 2010 yılında yükselen ihracat 2014 yılında zirveye ulaşmıştır. Bu süreçte Hindistan'ın ihracatı %42,32 oranında artış göstermiştir. 2015 yılından itibaren dış ticaret hacminde %18,19'luk düşüş yaşanmıştır (DEİK Asya Pasifik Bülteni, 2017).

Hindistan'ın ihracat yaptığı bölgelere bakıldığında en büyük pay %22,75 ile Doğu Asya ve Pasifik bölgesine aittir. Sonrasında %20,81 ile Avrupa ve Orta Asya, %19,95 ile Kuzey Afrika ve Orta Doğu son olarak ise %16,89 ile Kuzey Amerika gelmektedir (DEİK Asya Pasifik Bülteni, 2017).

Şekil 12: Hindistan Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Hindistan'ın ihracat yaptığı ürünler incelendiğinde; pamuk, çay, pirinç, Hindistan cevizi, kaju, demir cevheri gibi bazı ürünlerin geleneksel ihracatçısı durumundadır. Ayrıca hazır giyim, otomotiv ve yedek parçaları, makine sektörlerinde de dünyadaki payını arttırmaya devam etmektedir (DEİK Asya Pasifik Bülteni, 2017).

Hindistan 1991-2017 döneminde ithalatını 25 kat arttırırken, en yüksek seviyeyi 2012 ve 2017 yıllarında ulaşmıştır. Şekil 12’de görüldüğü üzere ithalat ve ihracatın birbirine paralel bir yapıda olduğu görülmektedir.

Hindistan ithalatının %38,52’sini Doğu Asya ve Pasifik bölgesinden gerçekleştirmektedir. %20,94 ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi, % 18,05’lik kısmını ise Avrupa ve Orta Asya bölgesinden gerçekleştirmektedir (World Bank, 2018).

Hindistan ithalatında ilk sıralarda Çin, ABD ve BAE gelmektedir. Hindistan ithalatının en büyük kısmını petrol ve enerji kalemleri oluşturmaktayken, altın ve elmas ise ikinci sırada yer almaktadır. Altın ve elmasın ithal edilmesindeki sebep ise nüfusun kalabalık olması ve toplumun günlük yaşamda ve düğünlerde altın ve elması çok fazla kullanmasından kaynaklanmaktadır. Diğer kalemlerde ise kömür, elektronik ve telekomünikasyon cihazları, üretimde kullanılacak makine ve teçhizat gelmektedir. Günümüzde yapılan yorumlarda büyüme oranları göz önünde bulundurularak yakın bir gelecekte dünyanın en büyük ekonomisi olacağı konuşulmaktadır (World Bank, 2018).

2.3.2.4.Çin Halk Cumhuriyeti

Resmi adı Çin Halk Cumhuriyeti olan ülke Doğu Asya’da bulunmaktadır. 1.4 milyar nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesidir. Ülke tek partili rejim ile yönetilmektedir. 1978 yılında oluşturulan ekonomik reformlar ile güç kazanmaya başlayan Çin, günümüz itibari ile dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahiptir.

Dünya tarihindeki en eski medeniyetlerden birisi olan Çin, bürokratik ve güçlü devlet yapısı ile tanınmaktadır. Son yıllarda ise hızla büyüyen ekonomisi ile tanınan Çin, 1970’li yılların sonlarına kadar komünizmden ötürü dışa kapalı bir yapıdaydı. 1978’de gerçekleşen reform hareketleri ile dışa açılan devlet, uyguladığı ekonomik reformlar sayesinde bu günkü gücüne ulaşmıştır (Çeştepe, 2012: 46).

Çin Komünist Partisi 1978 yılında yaptığı toplantı Mao sonrası yapılmış olan ekonomik reform hareketlerinin başlangıcı varsayılmaktadır. Deng Xiaoping’in yönetime gelmesi ile ekonomik reform hareketleri başlamıştır. Öncelikle tarım, dış ticaret ve kamu yönetiminde köklü değişikliklere imza atılmıştır. Yapılan başlıca değişiklikler; kentsel, kırsal ve makro ekonomik reform hareketleri ve açık-kapı politikası olarak sıralandırılmaktadır (Öz, 2006: 3).

Gerçekleşen reform hareketlerinden en fazla gelişim gösteren alan ise dış ticarettir. Reformlar öncesinde dış ticaret rejimi, ihracat gelirleri ile ithalatı finanse etmek amaçlı bir yapı sergilemektedir. Dış ticaretin kontrolü içinse Dış Ticaret Kurumu faaliyet göstermekteydi. Reformlar neticesinde 1979 yılında dışa açılan Çin ekonomisi hızla artış yaşamıştır. 1980’li yıllarda dış ticaret kontrollerinde serbestleşme hareketleri kademeli olarak gerçekleştirilmiştir. 1990’lı yıllarda ise kapsamlı tarife indirimlerinin yaşanması ile dış ticaret hacminde büyük sıçrayışlar yaşanmıştır. İhracatın yanında ithalat da sürekli artış yaşamış ve 2000’li yıllarda küresel ticarete önemli bir oyuncu haline gelmiştir (Gerber, 2017: 418).

1978’de başlayan reform hareketleri kesintisiz olarak uygulanan stratejik sanayileşme politikaları ve dış ticaret ile Çin ekonomisi ihracatı temel alan, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çolakoğlu, 2012: 77).

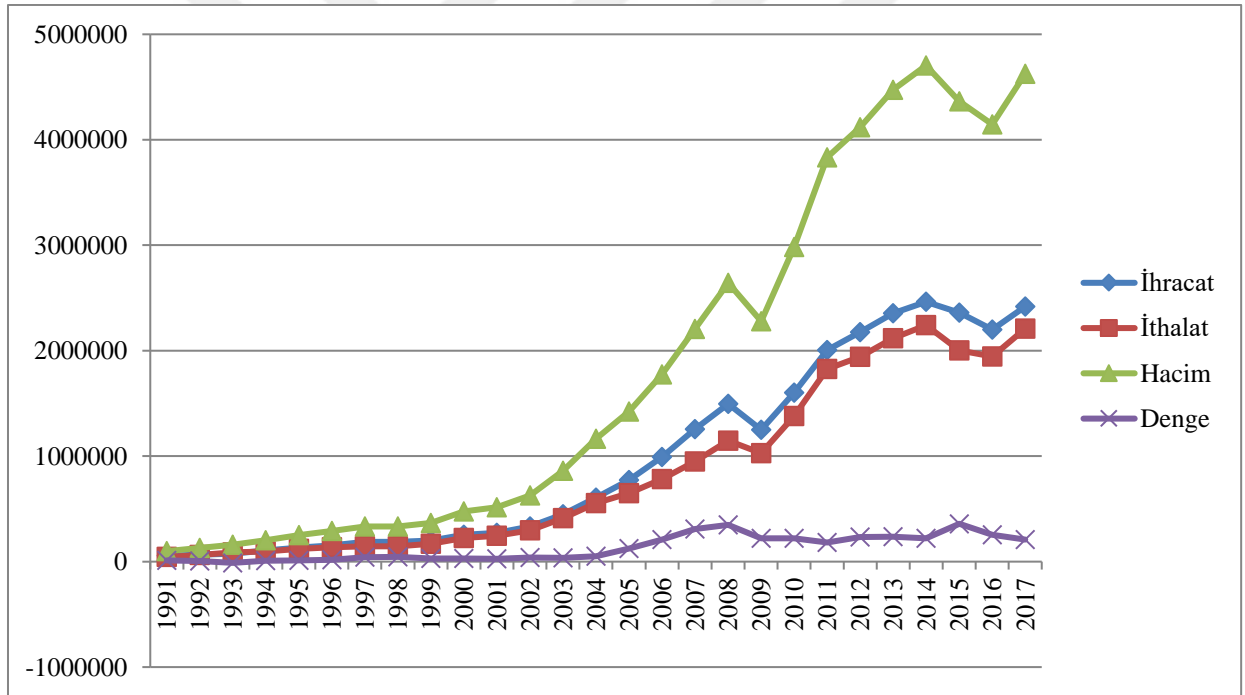
Tablo 5: Çin Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	55542	43941	99483	11601
1992	66847	61849	128696	4998
1993	74280	86072	160352	-11792
1994	104607	97250	201857	7357
1995	131858	119900	251758	11958
1996	154811	137261	292072	17550
1997	187447	144623	332070	42824
1998	188750	144913	333663	43837
1999	198699	168058	366757	30641
2000	253092	224306	477398	28786
2001	272060	243973	516033	28087
2002	333002	295619	628621	37383
2003	447958	412137	860095	35821
2004	607356	556182	1163538	51174
2005	773339	648712	1422051	124627
2006	991731	782812	1774543	208919
2007	1257052	949016	2206068	308036
2008	1495317	1146484	2641801	348833
2009	1249723	1029593	2279316	220130
2010	1602475	1380075	2982550	222400
2011	2006296	1825402	3831698	180894
2012	2175080	1943215	4118295	231865
2013	2354248	2119378	4473626	234870
2014	2462839	2241288	4704127	221551
2015	2362092	2003257	4365349	358835
2016	2199967	1944484	4144451	255483
2017	2417848	2208417	4626265	209431

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Çin ekonomisinin dönüm noktası ise 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıdır. Üyelik sonrasında Çin'in ekonomik performansında gözle görülür iyileşmeler yaşanmıştır. Üye olduktan sadece iki yıl sonrasında dış ticaret hacmini neredeyse ikiye katlamıştır. Çin Dünya Ticaret Örgütüne üye olurken bazı taahhütlerde bulunmuştur. Bu kapsamda Çin pazarına yabancı şirketlerin erişmesinin önündeki engeller kaldırılacak ve güvence altına alınması sağlanacaktır. Ayrıca ithalatta gümrük vergisi önemli ölçüde kalıcı olarak azaltılacak ve yabancı yatırımların yapılabileceği şeffaf ve çekici iş ortamı sağlanması için uygulamalar yapılacaktır (Şimşek, 2005: 79). Ekonomik olarak süper güç olan diğer ülkeler incelendiğinde Çin ile 19.yüzyıl Almanya'sı ve 20.yüzyıl Japonya'sı ile benzerli gösterdiği aşikârdır (Karaca, 2008: 5).

Çin dünyanın en önemli ihracatçı ülkesidir. Dünya Ticaret Örgütü'nün verilere göre 2018 yılında dünya ihracat şampiyonu olmuştur.

Şekil 13: Çin Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Şekil 13'de görüldüğü gibi 2008 yılına kadar dış ticaret hacmini sürekli arttıran Çin, 2008 küresel krizi ile ithalat ve ihracatta büyük kayıplar vermiştir. 2010 yılından itibaren ise dış ticaret hacmini büyütmeye devam eden Çin 2014 yılında ise dış ticaret hacminde zirveyi görmüştür. 2015-2016 yıllarında ise dış ticaret hacminde daralma yaşayan Çin, 2017 ivmeyi

tersine çevirmiş ve dış ticaret hacmini yeniden arttırmaya başlamıştır. Yüksek miktarlarda dış ticaret fazlası veren Çin ekonomik büyümesini desteklemektedir.

Çin ihracatının %39.13'ünü Doğu Asya ve Pasifik bölgelerine yapmaktadır. %20.19 Avrupa ve Orta Asya bölgesine, %19.70 ise Kuzey Amerika bölgelerine ihracat yapmaktadır. Çin'in en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında ise ABD, Hong Kong ve Japonya gelmektedir. Birçok büyük firmanın üretim merkezi olarak kullandığı Çin, telekomünikasyon ve ileri teknoloji ürünleri ihraç etmektedir (DEİK Asya Pasifik Bülteni, 2017).

Çin ihracatta olduğu kadar ithalat konusunda da önemini sürdürmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün verilerine göre 2016 yılında dünyanın en büyük 2. İthalatçısı ülkedir. İthalat genel olarak ihracat ile uyum içinde gitmektedir (World Bank, 2018).

Çin ihracatta olduğu gibi ithalatında da en büyük payı %38,07 ile Doğu Asya ve pasifik bölgesi gerçekleştirmektedir. Diğer bölgelere ise %19,05'lik oranla Orta Asya ve Avrupa, %9,66 ile Kuzey Amerika bölgesi gelmektedir. En çok ithalat yaptığı ülkeler ise Güney Kore, Japonya ve Tayvan'dır (DEİK Asya Pasifik Bülteni, 2017).

Çin'de üretilen ihraç ürünlerin büyük bir kısmında ithal girdilerin bulunmasından ötürü ihracat ile birlikte ithalatta da büyüme yaşanmıştır. Özellikle petrol ve maden cevherleri ithalatında büyük bir artış söz konusudur. Ayrıca Çin'de meydana gelen yatırım patlaması ile çok büyük miktarlarda ara mal ve mamulün ithal edilmesine sebebiyet vermektedir (DEİK Asya Pasifik Bülteni, 2017).

Çin'de birçok küresel ve yerel firma ileri teknoloji ürettiğinden ötürü ithalat kalemleri arasında elektronik devre kartları ve bileşenleri, petrol ve doğal gaz, altın ve demir cevherleri gibi hammadde ve yarı mamuller büyük yer kaplamaktadır (World Bank, 2018).

2.3.2.5.Güney Afrika Cumhuriyeti

Resmi adı Güney Afrika Cumhuriyeti olan ülke, adından da anlaşılacağı gibi Afrika kıtasının en güneyinde yer almaktadır. 55 milyon nüfusa sahip olan ülke önemli deniz yollarını kapsaması bakımından diğer Afrika ülkelerine oranla oldukça gelişmiştir.

1970 yılına kadar ithal ikameci politika izleyen ülke, bu tarihten itibaren ihracata yönelik sanayileşme programı izlemeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda ise ekonomik büyümeyi desteklemesi için ihracata güçlü teşvikler verilmeye başlanmıştır. Güney Afrika'da ihracatı destekleyici politikaların uygulanmaya başlanması ile tekstil, motorlu araç gibi ihraç

mallarında gümrük vergisi muafiyeti verilerek üretim desteklenmiştir. Ayrıca ithalatta uygulanan ek vergiler ve miktar kısıtlamaları da kademeli olarak azaltılarak yerli üreticinin önündeki engellerin azaltılması sağlanmıştır. Küresel ve bölgesel ticaret anlaşmaları ile dış ticaretin kapsamının genişletilmesi sağlanmıştır. Küresel ticaret için AB ile 12 yıllık serbest ticaret bölgesi oluşturularak her iki tarafında birbirleri ile ticari ilişkilerini genişlemesi hedeflenmiştir. Bölgesel çapta ise Güney Afrika Gümrük birliği oluşturularak üye ülkeler arasında ticari işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. 2010 yılında BRIC ülkelerine dâhil olması ile ticaret hacmi hız kazanan Güney Afrika, en büyük desteği ise Çin ve Hindistan'dan görmüştür (Ersungur, Çelebi ve Çınar, 2017:399).

Tablo 6: Güney Afrika Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

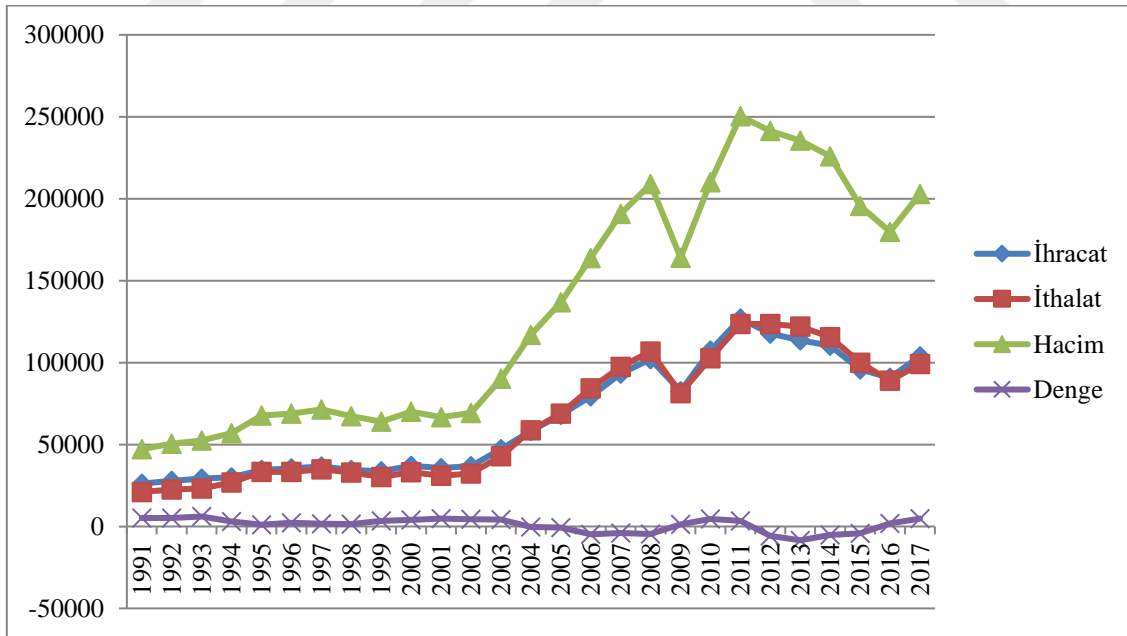
Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	26149	21011	47160	5138
1992	27855	22581	50436	5274
1993	29313	23233	52546	6080
1994	30010	26964	56974	3046
1995	34412	33385	67797	1027
1996	35544	33340	68884	2204
1997	36601	34878	71479	1723
1998	34450	32916	67366	1534
1999	33741	30286	64027	3455
2000	37034	33107	70141	3927
2001	35720	30919	66639	4801
2002	36785	32390	69175	4395
2003	47117	42967	90084	4150
2004	58303	58633	116936	-330
2005	68145	68804	136949	-659
2006	79519	84217	163736	-4698
2007	93339	97337	190676	-3998
2008	102154	106801	208955	-4647
2009	82601	81401	164002	1200
2010	107407	102747	210154	4660
2011	126845	123475	250320	3370
2012	117804	123558	241362	-5754
2013	113554	121983	235537	-8429
2014	110340	115590	225930	-5250
2015	95756	99846	195602	-4090
2016	90801	88984	179785	1817
2017	103869	99103	202972	4766

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Güney Afrika'nın en önemli ihraç kalemleri ise; altın, platin, elmas, otomobil yedek parçaları, demir-çelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin ithalat kalemlerine bakıldığında ise petrol, makine, motorlu kara taşıtları gelmektedir (DEİK Afrika Bölge Bülteni, 2019).

2008 küresel ekonomik krizine kadar sürekli artış yaşayan ithalat ve ihracat rakamları, kriz döneminde bir miktar azalış yaşamış olsa da, sonraki süreçte toparlanma yaşanmıştır. 2010 yılında BRIC grubuna dâhil olmasıyla yüksek büyüme hızı yakalamasına destek olmuştur. 2011 yılında dış ticaret hacmi zirveyi görürken, dış ticaret açığı vermemişlerdir. 2011 yılından sonra Güney Afrika'nın dış ticaret hacminde daralma yaşanmıştır. Bu daralmanın en büyük nedeni Amerika Merkez Bankası'nın (FED) uyguladığı para politikası ile doların hızla değer kazanmasıdır. Ayrıca bu dönemde devlet başkanı Zuma'nın uyguladığı politikalar ile ülkede tartışmaların çıkması dış ticaret hacminin daralması ile sonuçlanmıştır. Genel olarak dış ticaret açığı vermemeye çalışan ülkede 2016-2017 yılları itibari ile dış ticaret fazlası vermiştir (DEİK Afrika Bölge Bülteni, 2019).

Güney Afrika ihracatını 1991-2017 yılları arasında 3,97 kat arttırmıştır. 2017 yılı sonu itibariyle dünyada 38. sıradadır. 2011 yılında ise ihracat ve ithalat bakımından zirveyi görmüştür (World Bank, 2018).

Şekil 14: Güney Afrika Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Güney Afrika'nın ihracatı 1991-2002 yılları arasında genel olarak paralel seyredirken, 2003-2008 yılları arasında büyük artış yaşamıştır. 2008 küresel ekonomik krizden etkilenen

ihracat bir miktar gerilemiş olsa da 2009-2011 yılları arasında artış yaşamış, 2011 yılında ise zirveye ulaşmıştır. 2011 yılından itibaren düşmeye başlayan ihracat rakamları, 2017 itibariyle yeniden yükselmeye başlamıştır (World Bank, 2018).

Güney Afrika çoğu BRICS-TM ülkesi gibi ihracattaki en büyük payı komşu ülkelerden sağlamaktadır. %28,16 Sahra altı Afrika ülkeleri ile ihracat yapmaktadır. %24,88 ile Orta Asya ve Avrupa bölgesi ikinci sırada gelmektedir. %21,76 ile üçüncü sırada Doğu Asya ve Pasifik bölgesi takip etmektedir (DEİK Afrika Bölge Bülteni, 2019).

Güney Afrika'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler ise sırası ile Çin, ABD ve Almanya'dır. Güney Afrika'nın ihraç ettiği ürünler ise; platin, motorlu taşıtlar, taşkömürü, demir cevheri ve yarı işlenmiş altından oluşmaktadır (World Bank, 2018).

Güney Afrika 1991-2017 yılları arasında ithalatını 4.71 kat arttırmıştır. İhracat ile paralel bir yapı izleyen ithalat verileri, 1991-2002 yılları arasında büyük değişiklikler yaşamazken, 2003-2008 yılları arasında büyük oranda artış yaşamıştır. 2008 küresel ekonomik krizden etkilenen ithalat, belirli bir miktarda azalış yaşamış fakat 2010-2011 yılları arasında zirveyi görmüştür. 2011-2015 yılları arasında ithalat ihracatı geçmiş ve ülke dış ticaret açığı vermiştir. 2016-2017 yılları arasında ise ihracatta yaşanan artış ithalatı geride bırakmış ve ülke dış ticaret açığı vermemiştir (DEİK Afrika Bölge Bülteni, 2019).

Güney Afrika'nın ithalat yapısı incelendiğinde ise çoğunlukla dört bölge karşımıza çıkmaktadır. %33,20 ile Avrupa ve Orta Asya bölgesi ilk sırada gelmektedir. İkinci olarak %31,65 ile Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ile ithalat gerçekleştiren Güney Afrika, ihracatında büyük öneme sahip olan Sahra altı Afrika bölgesine ise ithalat için yalnızca %10,53'lük paya sahiptir. Bu durum Güney Afrika'nın bölgesel bir güç olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir (DEİK Afrika Bölge Bülteni, 2019).

Güney Afrika'nın en çok ithalat yaptığı ülkeler ise sırası ile Çin, Almanya ve ABD'dir. En çok ithal edilen ürünler ise; ham petrol, binek otomobil, telekomünikasyon cihazları, tıbbi ilaçlar ve akaryakıttan oluşmaktadır (World Bank, 2018).

2.3.2.6. Türkiye Cumhuriyeti

Resmi adı Türkiye Cumhuriyeti olan, Asya ile Avrupa kıtalarında toprakları bulunan ülkedir. 2018 verilerine göre 82 milyon nüfusa sahiptir. Önemli deniz ve kara ticaret yolları üzerinde bulunan ülke, Asya ve Avrupa kıtalarının kavşak noktası da olması sebebi ile

jeostratejik bir güce sahiptir. Ayrıca Tarihi, iklim çeşitliliği, genç nüfusu, yer altı – yer üstü kaynakları ve askeri gücü bakımından bölgede önemli bir güç olarak anılmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret politikaları incelendiğinde 1980 yılı öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılabilir. 1980 öncesinde ithalat yapmak yerine yerli üretim politikası uygulanmış, ekonominin dış dünya ile etkileşime geçmesi sınırlandırılmıştır. Yerli üretimin dış rekabetten korunması ve teşvik edilmesi bu politikanın temelini oluşturmaktadır. Bahsi geçen yöntem ile ithalata bağımlılık, dolayısı ile dışa bağımlılık ve döviz giderleri azaltılacak, ekonomi kendi içsel kaynaklarıyla ve ülke vatandaşlarının yapacağı iç tasarruflar yoluyla geliştirilmesinin sürdürülmesi amaçlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018). Buna karşılık, 1980 sonrasında değişen dış ticaret politikası ile ihracata dayalı büyüme prensibinin benimsenmesi, ihracatı dış ticaret politikasının merkezine oturtmuştur. Günümüzde ise ihracata dayalı büyüme modeli hala kullanılmaktadır (Kepenek, 2012: 310-311).

Tablo 7: Türkiye Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	20765	24956	45721	-4191
1992	22805	27484	50289	-4679
1993	24636	34850	59486	-10214
1994	27918	26639	54557	1279
1995	33713	41271	74984	-7558
1996	39094	50498	89592	-11404
1997	46664	57688	104352	-11024
1998	56721	54343	111064	2378
1999	47537	48167	95704	-630
2000	53091	61561	114652	-8470
2001	53222	45699	98921	7523
2002	58321	54838	113159	3483
2003	69359	72836	142195	-3477
2004	92090	102691	194781	-10601
2005	105386	122442	227828	-17056
2006	119615	146412	266027	-26797
2007	143399	176168	319567	-32769
2008	174469	206982	381451	-32513
2009	145518	150580	296098	-5062
2010	157844	196452	354296	-38608
2011	185339	253091	438430	-67752
2012	206848	249766	456614	-42918
2013	211715	266904	478619	-55189
2014	222003	258300	480303	-36297
2015	200727	223151	423878	-22424
2016	189717	214639	404356	-24922
2017	211220	249655	460875	-38435

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

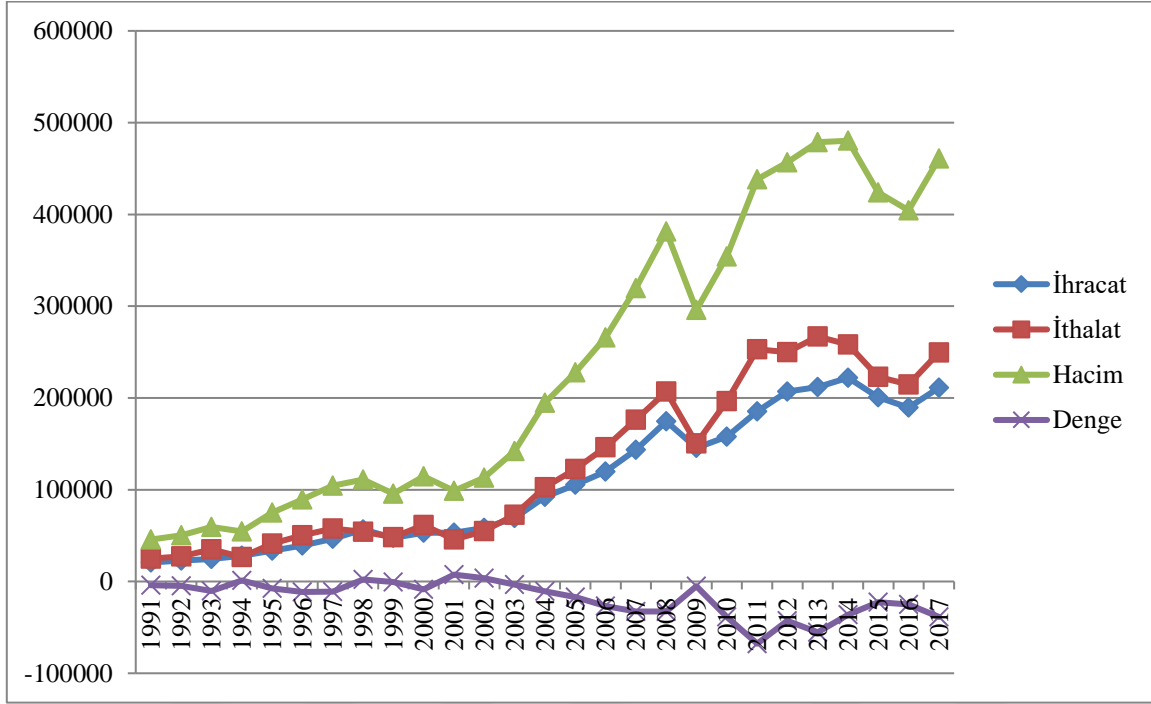
Türkiye'nin dış ticaret politikasında etkisi olan bir diğer unsur ise Avrupa Birliği ile 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'dır. Bu antlaşma ile Türkiye, yerli üretimi koruyucu politikalar uygulamak yerine daha çok liberal politikalar izleyeceğini belirtmiştir. Ayrıca antlaşmaya göre Avrupa Birliği ülkeleriyle kısıtlayıcı gümrük tarifeleri kaldırılmış, Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelere ise dış ticarete ortak tarife uygulanması kararı verilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Türkiye Cumhuriyetinin tarihine bakıldığında ise yirmiye yakın ekonomik kriz yaşamıştır. 1991 - 2017 yılları arasında sırası ile 1991, 1994, 1998, 1999, 2001, 2008 ve 2013 yıllarında ekonomik krizleri yaşanmıştır. Tablo 7'ye bakıldığında ise sürekli dış ticaret açığı verildiği göze çarpmaktadır. 24 Ocak 1980 kararları sonrasında ihracata dayalı büyüme politikasının uygulanmasından ötürü sürekli dış ticaret açığı verilmiş, kriz yaşanan yıllarda ise dış ticaret açığının azaldığı görülmektedir. Dış ticaret açığı verilmesindeki temel sebeplerden diğeri ise imalat sektöründe Çin'in etkisinin artması ve ülke içerisinde sürekli artan enerji ihtiyacının karşılanamayarak, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının çevre ülkelerden karşılanmasıdır. Örneğin; 2013 yılından itibaren düşmeye başlayan petrol fiyatları neticesinde dış ticaret açığı da azalmaya başlamıştır (World Bank, 2018).

Türkiye'nin dış ticaret rakamlarına bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin karakteristik özelliği olan kriz dönemlerinden sonra hızlı bir geri toparlanmanın olduğu göze çarpmaktadır. Dış ticaret hacmine bakıldığında 1991-1998 yılları arasında sürekli artış yaşarken, 1999 ekonomik krizinden sonra bir miktar düşüş yaşamış, sonrasında ise 2001 ekonomik krizi ile yeniden bir daralma yaşayan dış ticaret hacmi, 2002-2008 yılları arasında yükselişine devam etmiştir. 2008 küresel ekonomik krizinden etkilenen Türkiye'nin dış ticaret hacmi %27,22 daralmıştır. Kriz sonrası yeniden yukarı yönlü ivmelenen dış ticaret hacmi, 2014 yılında artış yaşamış fakat beklentinin altında kalmıştır. 2015-2016 yıllarında ise daralan bir dış ticaret hacmi ile karşılaşmaktayız. 2017 yılında ise yönünü yeniden yukarı çevirmiştir (World Bank, 2018).

Türkiye, 1991-2017 yılları arasında ihracatını 10.17 kat arttırmıştır. 1991 - 1998 yılları arasında ihracat rakamları genel olarak yukarı yönlü hareket ederken, 1999 yılında yaşanan kriz ile bir miktar azalsa da, 2000 yılında yeniden artmıştır. 2001 yılında ülkede yaşanan ekonomik kriz ile ihracatta gerileme olmamış fakat herhangi bir artışta yaşanmamıştır. 2002 yılından itibaren artış yaşayan ihracat 2008 küresel ekonomik krizi ile bir miktar düşüş yaşamış, sonrasında ise hızla toparlanmıştır. 2011 yılında ise ülkede yaşanan siyasal ve

sosyal sebepler ile ivme bir miktar azalsa da, 2014 yılına kadar ihracat yukarı yönlü hareketine devam etmiştir ve zirveyi görmüştür. 2015 – 2016 yıllarında ise ihracatta gerilemeler yaşanmıştır. 2017 yılı itibari ile yeniden ihracat rakamlarında artış yaşanmıştır (World Bank, 2018).

Şekil 15: Türkiye Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Türkiye'nin ihracat yaptığı bölgelere bakıldığında ise ilk sırada Avrupa Birliği bölgesi vardır. Bunun nedenleri; Gümrük Birliği Antlaşması ve Avrupa ile Asya arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunuyor olmasıdır. İkinci sırada ise Orta Doğu ülkeleri yer almaktadır. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler ise sırası ile Almanya, İngiltere ve Irak'tır (World Bank, 2018).

Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlere bakıldığında ise; motorlu kara taşıtları, makine - mekanik cihazlar ve bunların yedek parçaları, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, giyim eşyaları ve aksesuarları, beyaz eşya ve televizyon, işlenmiş demir – çelik, plastik ve mamulleri, meyve ve kabuklu yemişlerden oluşmaktadır (World Bank, 2018).

Türkiye'nin ithalat rakamları ise genel itibari ile ihracat ile paralel hareketlerde bulunduğu gözlemlenmektedir. 1991 – 2017 yılları arasında Türkiye'nin ithalatı 10 kat artmıştır. 1991 – 1993 yıllarında ithalat artarken, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde etkisi ile ithalatta büyük bir kayıp yaşanmıştır. 1995 yılında başlayan artış ise sadece 3 yıl

sürmüş, 1998 ve 1999 yıllarında yaşanan ekonomik kriz ile ihracat yine azalmıştır. 2000 yılında artan ihracat ise 2001 yılında yeniden azalmıştır. 2002 yılında yeniden artan ihracat rakamları 2008 yılına kadar artmaya devam etmiştir. 2008 küresel ekonomik krizi ile 2009 yılında ihracatta önemli bir daralma söz konusu olmuştur. Daha öncede bahsedildiği gibi gelişmekte olan ülkelerin spesifik özelliklerinden olan kriz sonrası hızla toparlanma süreci 2009 sonrasında da yaşanmış, 2011 yılına kadar ihracat rakamları artışını sürdürmüştür. 2012 yılında yeniden azalan ihracat, 2013 yılında artmış ve zirveyi görmüştür. 2013 yılında yaşanan yurtiçi ve yurt dışı kaynaklı siyasi ve sosyal krizlerden ötürü 2014 yılında ise yeniden aşağı yönlü hareket eden ihracat rakamları, 2016 yılına kadar devam etmiştir. 2017 yılında ise yeniden yönünü yukarı çevirmiştir (World Bank, 2018).

Türkiye'nin ithalat yaptığı bölgelerde ise %40'lık bir oran ile Avrupa Birliği Ülkeleri ilk sırada yer almaktadır. Asya Ülkeleri ise %27'lik pay ile ikinci sırada yer alırken, Avrupa Birliği dışında kalan Avrupa Ülkeleri ise %11'lik pay ile üçüncü sırada yer almaktadır (World Bank, 2018).

Türkiye'de ithalat yapısı ise iki temel faktör üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan ilki; imalat sektörüne ait ürünlerin ithal edilmesi, ikincisi ise enerji ihtiyacının karşılanmasıdır. İthalat yapılan ülkelere bakıldığında bu durum daha anlaşılır olmaktadır. İthalatın en çok yapıldığı üç ülke sırası ile; imalat sektörünün önde gelen ülkeleri Çin ve Almanya olurken, üçüncü sırada yer alan Rusya ise enerji ihtiyacının karşılanmasında büyük rol oynamaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

İthalatın mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ise 2017 yılında ara mallar %73'lük bir paya sahip iken, yatırım malları %15, tüketim malları ise %12'lik bir paya sahiptir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

İthalatı yapılan ürünlere bakıldığında ise; makine – teçhizat ve bunların yedek parçaları, mineral yakıtlar, motorlu taşıtlar, demir – çelik, plastik ve plastikten mamul eşya, tıbbi cihazlar, yarı kıymetli ve kıymetli taşlar ve hava taşıtlarından oluşmaktadır (World Bank, 2018).

2.3.2.7.Meksika Birleşik Devletleri

Resmi adı Meksika Birleşik Devletleri olan ülke, Kuzey Amerika Kıtasının güney kısmında yer alır. 119 milyonluk bir nüfusa sahip olan ülke stratejik bir konumda yer

almaktadır. Meksika dış ticaret bakımından çevre ülkeler ile ilişki içindedir. Petrol ve turizm ise ülkenin temel gelir kaynağını oluşturmaktadır.

Meksika, sahip olduğu güçlü ekonomi ile Latin Amerika'nın güçlü ülkelerindedir. 1980'de geçirdiği ekonomik dönüşüm ile 1994 yılında uygulamaya konulan NAFTA ile ABD ve Kanada ile güçlü ticari ilişkiler kurmuştur. Bu dönemde ABD ve Kanada ile ticareti 3 kat artan Meksika, liberal bir ekonomi yapısı ile dikkat çekmektedir. Fakat kamu ve özel sektöre ait monopol firmalar, rekabet eksikliği ve üretkenliğin kısıtlanması ile fahiş fiyatlar ve düşük hizmet kalitesine sahip sektörlerin ağırlığı altında ezilmektedir (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

Tablo 8: Meksika Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1991	51459	60602	112061	-9143
1992	55406	73709	129115	-18303
1993	61496	77847	139343	-16351
1994	70636	91454	162090	-20818
1995	86954	79834	166788	7120
1996	106874	100336	207210	6538
1997	121765	122323	244088	-558
1998	129490	139005	268495	-9515
1999	147853	155972	303825	-8119
2000	179855	191318	371173	-11463
2001	171520	185388	356908	-13868
2002	174129	186428	360557	-12299
2003	177669	188498	366167	-10829
2004	222268	234749	457017	-12481
2005	266557	280628	547185	-14071
2006	266526	280595	547121	-14069
2007	289778	308103	597881	-18325
2008	307483	333835	641318	-26352
2009	244407	259328	503735	-14921
2010	314142	328581	642723	-14439
2011	366385	382867	749252	-16482
2012	387538	402385	789923	-14847
2013	398972	413674	812646	-14702
2014	419247	434739	853986	-15492
2015	404586	428461	833047	-23875
2016	399872	421199	821071	-21327
2017	435799	456573	892372	-20774

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

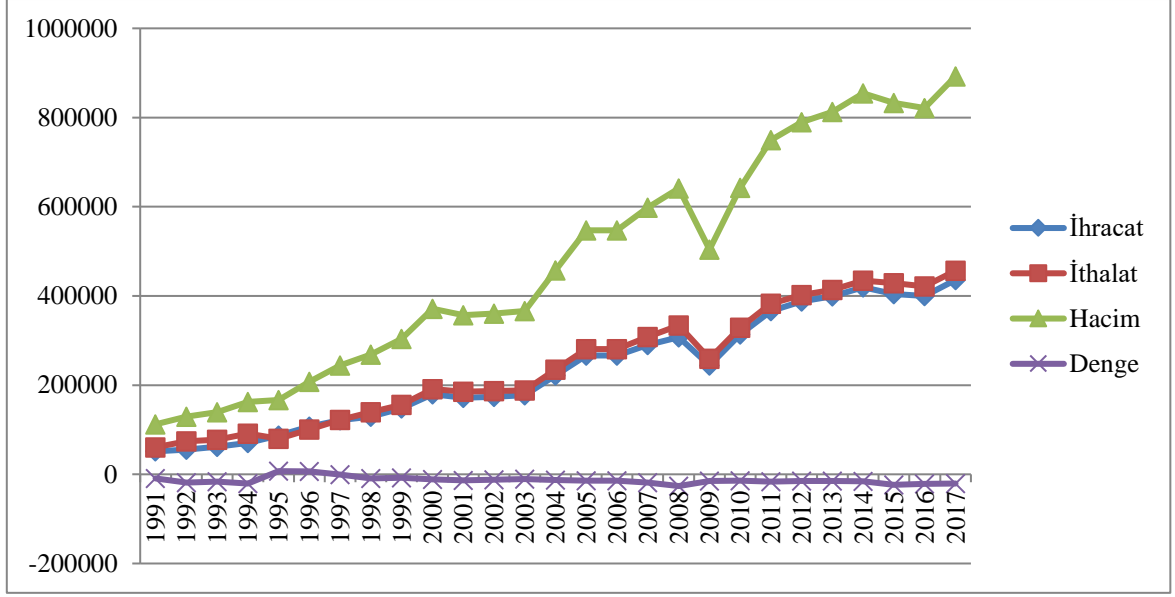
Son dönemlerde büyük miktarda azalan petrol geliri, hala ülkenin toplam gelirinin %10'luk kısmını, kamunun ise %40'luk gelirini oluşturmaktadır. Devlete ait olan Pemex, ülke gelirinin üçte birine sahip bir şirket olarak karşımıza çıkmaktadır (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

2008 ekonomik krizinden en çok etkilenen ülkelerin başında Meksika gelmektedir. 2009 yılında %6,5 daralan sanayi üretimi ile başta otomotiv, inşaat sektörü olmak üzere makine sanayisi de büyük yara almıştır. Hizmetler sektörüne bakıldığında ise krizin etkisinin yanında H1N1 virüsünde yaşanan artış ile turizm, perakende ve restoran sektörlerinde büyük kayıplar yaşanmıştır. Ayrıca bankacılık sektörünün ülke ekonomisindeki payının düşük olması krizden etkilenmeyi azaltmışta olsa, yerli firmaların kredi imkânlarını kısıtlayan bir faktördür (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

Dış ticaret rakamlarına bakıldığında 1991 – 2017 yılları arasında ihracatını 8,4 kat, ithalatını ise 7,5 kat arttıran Meksika, 1995 ve 1996 yılları dışında sürekli dış ticaret açığı vermektedir. En büyük dış ticaret açığını ise 2008 yılında vermiştir (World Bank, 2018).

Meksika 2008 krizi, H1N1 salgını ve uyuşturucu kartellerinin sebep olduğu şiddet olayları neticesinde 2009 yılında resesyona girmiştir. 2009 yılında %6,5 küçülen Meksika, 1932 yılından beri yaşamış olduğu en büyük yıllık küçülme olarak kayıtlara geçmiştir. 2008 ve 2009 yılında yaşadığı H1N1 salgını ile ülke ekonomisine maliyeti 2 Milyar Dolar olmuştur. Bu gelişme üzerine Meksika Merkez Bankası 5,6 Milyar Dolar değerinde ekonomik önlem paketi hazırlamıştır. 2009 yılı sonunda ABD ekonomisinin toparlanması ile ihracatını yeniden arttıran Meksika, yeniden büyüme sürecine girmiştir (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

Meksika'nın dış ticaret hacmine bakıldığında 1991 – 2000 yılları arasında sürekli artış yaşadığı görülmektedir. 2001 – 2003 yılları arasında dış ticaret hacminde herhangi bir artış yaşanmamış ve durağan şekilde devam etmiştir fakat bu dönemde dış ticaret açığı azalma eğilimindedir. 2004 yılından itibaren yeniden yükselişe geçen dış ticaret hacmi, 2006 yılında yine durağan bir seyirdedir. 2007 – 2008 yıllarında dış ticaret hacmi yeniden artarken 2008 küresel ekonomik krizinden ötürü 2009 yılı dış ticaret hacminde büyük kayıplar yaşanmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise kriz sonrası hızla toparlanma süreci Meksika'da da görülmüş ve dış ticaret hacmi 2010 – 2014 yılları arasında artışına devam etmiştir. 2015 ve 2016 yılları genel olarak durağan geçmişse de 2017 yılı itibari ile dış ticaret hacmi artış yaşamış ve zirveyi görmüştür (DEİK Amerika Bölge Bülteni, 2019).

Şekil 16: Meksika Dış Ticaret Grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, 2018

Meksika'nın ihraç ettiği ürünlere bakıldığında ise; ham petrol, binek otomobil, karayolu taşıtları ve yedek parçaları, eşya taşımada kullanılan motorlu araçlar, televizyon ve monitörler, telekomünikasyon cihazlarıdır. En çok ihracat yaptığı üç ülke ise sırası ile ABD, Kanada ve Çin'dir. İhracatının %80'lik kısmı ABD iledir (World Bank, 2018).

Meksika'nın ithal ettiği ürünlere bakıldığında ise; petrol yağları, karayolu taşıtları, elektronik entegre devreler, telekomünikasyon cihazları, bilgi işlem makinelerine ait yedek parça ve devrelerden oluşmaktadır. En çok ithalat yaptığı üç ülke ise; ABD, Çin ve Japonya'dır. İthalatının ise %49'unu ABD ile yapmaktadır (World Bank, 2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Ekonometrik Analiz

Çalışmanın analiz kısmında, BRICS-TM ülkeleri için 1991-2017 dönemlerine ait yıllık veriler ile dış ticaret hacmi üzerinde etkili olan makroekonomik değişkenler analiz edilmiştir. Analizlerde kullanılan modelde bağımlı değişken olarak dış ticaret hacmi (DTH), bağımsız değişken olarak ise büyüme oranı (BO), enflasyon oranı (ENF) ve reel faiz (RFAİZ) kullanılmıştır. Analizlere geçilmeden önce dış ticaret hacmi (DTH) değişkeninin logaritması alınarak doğrusal hale getirildikten sonra modele dâhil edilmiştir.

Ekonometrik analizlerde öncelikle kurulan hipotezlerin testinde kullanılacak değişkenlerin veri seti ve modeli tanıtılmakta devamında ise yöntem belirlendikten sonra kullanılacak testlerin teorileri ile birlikte analiz bulguları yorumlanmaktadır.

3.1.1. Veri Seti ve Model

Araştırmada “Makroekonomik değişkenler ile dış ticaret hacmi arasında orta ve uzun dönemli ilişki vardır” hipotezi panel veri analizi yöntemi kullanılarak BRICS-TM ülkeleri üzerinden test edilmektedir. BRICS-TM ülkeleri üzerinden 1991-2017 dönemlerine ait yıllık veriler ile gerçekleştirilen analizlerde, ortak veri seti oluşturulabilmesi açısından ilgili ülkelerin belirlenen dönemlerine ait makroekonomik değişkenler olarak sadece büyüme oranı, enflasyon oranı ve faiz oranı değişkenleri seçilmiştir.

Modele dâhil edilen değişkenlere ait açıklayıcı bilgiler Tablo 9’da yer almaktadır. Değişkenlerden sadece dış ticaret hacmi (DTH) değişkeninin logaritması alınarak doğrusal hale getirilmiş ve devamında modele dâhil edilmiştir. Diğer değişkenler oransal ifadeler olduğu için logaritmasının alınmasına gerek duyulmamıştır.

Tablo 9: Veri Seti

Değişkenler	Değişkenin Tanımlanması	Kaynak
DTH	Panele dâhil edilen ülkelerin ithalat ve ihracat miktarları toplamını göstermektedir.	https://databank.worldbank.org
BO	Panele dâhil edilen ülkelerin milli gelirindeki değişim oranını ifade etmektedir.	https://databank.worldbank.org
ENF	Panele dâhil edilen ülkelerin enflasyon oranlarını vermektedir.	https://databank.worldbank.org
RFAİZ	Panele dâhil edilen ülkelerin yıllık reel faiz oranlarını göstermektedir.	https://databank.worldbank.org

Dış ticaret hacmini etkileyen, gerek yurtiçi gerekse uluslararası birçok dinamik bulunmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret hacmi üzerinden gerçekleştirilecek politikalarda sadece tek bir değişken üzerine odaklanmakta yeterli olmamaktadır. Küresel rekabetçi dünyada, bu dinamikleri doğru analiz etmek ülke ekonomisi için de oldukça önem arz etmektedir. Dış ticaret hacmindeki pozitif değişim ise doğrudan milli geliri etkilemekte, bu durum ise ülke refahı üzerinden tüm ekonomiyi güçlendirmektedir.

Makro ekonomik değişkenlerin dış ticaret hacmi üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmada belirtilen ülke örnekleme ve veri aralığında kullanılan model şu şekilde kurgulanmıştır;

$$LNDTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 BO_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 FAİZ_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelde gösterilen $i=1, 2, 3, \dots, N$ yatay kesit verilerini gösterirken, $t=1, 2, 3, \dots, T$ zaman boyutunu, ε ise hata terimini ifade etmektedir.

3.2. Literatür Özeti

Dış ticaret ile enflasyon, reel faiz oranı ve büyüme oranı gibi değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik literatür Tablo 10'da verilmektedir.

Tablo 10: Literatür Özeti

Yazarlar	Yöntem	Ülkeler	Değişkenler	Bulgu
Hatemi-J ve Irandoust (2000)	Granger Nedensellik Analizi	Türkiye, Yunanistan, İrlanda, Meksika ve Portekiz	Ekonomik Büyüme, İhracat	Araştırmada Türkiye ve Yunanistan için ihracat ve çıktı arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. İrlanda ve Meksika için ise ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Portekiz için ise büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Hatemi-J (2002)	Granger Nedensellik	Japonya	İhracat, Ekonomik Büyüme	Yapılan araştırma sonuçlarına göre ihracat ile büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Mamun and Nath (2005)	Hata Düzeltme Modeli, Granger Nedensellik	Bangladeş	İhracat, Büyüme Oranı	Çalışma sonucunda ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.
Awokuse (2007)	Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya	İhracat, İthalat, Büyüme Oranı	Çalışma sonucunda ihracat ve ithalatın büyüme üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Awokuse (2008)	Granger Nedensellik Analizi	Arjantin, Kolombiya ve Peru	İhracat, İthalat, Ekonomik Büyüme	İthalat, teknoloji transferine ve ihracata gerekli ortamı sağlıyor ise ekonomik büyümeyi etkileyeceği gözlemlenmiştir.
Busse and Koniger (2012)	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi	108 ülke (87 ülke Gelişmekte olan ülke)	İthalat, İhracat, GSYİH	İhracat ve ithalat GSYH üzerinde olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.
Machado, Ceretta and Costa (2014)	EKK yöntemi	BRICS ülkeleri	İhracat, Ekonomik Büyüme, Yatırım	İhracat ekonomik büyümeyi olumlu, yatırımları ise olumsuz etkilediği belirlenmiştir.
Saaed and Hussain (2015)	Granger Nedensellik	Tunus	İthalat, İhracat, Büyüme Oranı	İthalat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Altuğ ve Yılmaz (1998)	Var Analizi Granger Nedensellik	Türkiye, Meksika	Reel Getiri, Reel Faiz Oranı, Enflasyon, Döviz Kuru	Çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, VAR analizi enflasyonun öngörü hata varyansında geçmiş enflasyonun önemini ortaya koymuştur.
Özmen ve Furthun (1998)	Zaman Serisi Analizi	Türkiye	Ekonomik Büyüme, İhracat, Reel Döviz Kuru	Türkiye’de ihracata dayalı büyüme modelini test eden çalışmada, model ile ters düşecek sonuçlara ulaşılmıştır.
Tuncer (2002)	Var analizi ve Toda Yamamoto Nedensellik Analizi	Türkiye	Yatırımlar, İthalat, Ekonomik Büyüme, İhracat	İthalat, ihracat ve GSYH arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. GSYH ile ihracat arasında nedensellik belirlenmemiştir.

Erdoğan (2006)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi	Türkiye	Ekonomik Büyüme, İhracat	İhracat artışı ile büyüme arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. %10 anlamlılık düzeyinde ise çift yönlü ilişki saptanmıştır.
İspir, Ersoy ve Yılmaz (2009)	Amaç Fonksiyonu	Türkiye	İthalat, İhracat, Büyüme Oranı	Büyüme olgusuna ihracat ve ithalatın beraber katkı yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.
Acaravcı ve Öztürk (2010)	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Türkiye	Ekonomik Büyüme, İthalat, İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar	İthalat, doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme arasında uzun dönemli ilişki saptanmıştır. Ayrıca ithalat ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi, yabancı yatırımlardan ithalat ve büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Yılmaz (2010)	Zaman Serisi Analizi Nedensellik Analizi	Türkiye	İthalat, İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme	İthalat ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. İhracat ve ithalatın büyüme üzerinde nedensellik ilişkisi olduğu da araştırmada tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlardaki artış ithalattaki genişleme ile bağlantılı olduğu belirtilmiştir.

Gömlüksiz ve Alagöz (2012)	Panel Veri Analizi	Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika, Çin, Macaristan ve Türkiye	Dış Ticaret, Enflasyon, Nüfus, Ödemeler Dengesi, Ekonomik Büyüme, Bütçe açığı	Nüfus, ekonomik büyümeyi diğer değişkenlerden daha fazla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Enflasyon ve ödemeler dengesi ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Yavuz (2012)	Zaman Serisi Analizi Nedensellik Analizi	Türkiye	Ekonomik Büyüme, İhracat	İhracat ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Korkmaz ve Aydın (2015)	VAR, Granger Nedensellik	Türkiye	İthalat, Büyüme Oranı	İthalat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Uysal ve Sat (2015)	Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik	Rusya	İhracat, Büyüme Oranı	İhracat ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasında güçlü korelasyon ilişkisinin olduğu belirtilmiştir.
Eygü (2018)	Çoklu Regresyon	Türkiye	Dış Ticaret, Enflasyon, Büyüme Oranı, İşsizlik	Enflasyon ve dış ticaret verileri ile işsizlik oranı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Literatüre yönelik yapılan araştırmalarda ağırlıklı olarak dış ticaret - ekonomik büyüme etkisi incelenmektedir. Dış ticareti ise kendi içinde ithalat ve ihracat olarak ayırıp analiz ve çalışmalar yapıldığı gözlemlenmektedir. Dış ticaret – enflasyon ilişkisi ile çalışmalar oldukça kısıtlı iken, dış ticaret - reel faiz oranı ise çalışmalarda görülmemektedir.

Hatemi-J ve Irandoust (2000) 1960-1997 yılları arasında Türkiye, Yunanistan, İrlanda, Meksika ve Portekiz'in içinde bulunduğu 5 ülkenin ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda incelenen ülkelerden Türkiye ve Yunanistan için ihracat ve çıktı arasında nedensellik ilişkisi bulunamamış, İrlanda ve Meksika için ihracattan büyümeye, Portekiz için ise büyümeden ihracata doğru bir ilişki bulunmuştur.

Hatemi-J (2002) 1960 – 1990 yılları arasında Japonya'nın ihracat – ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda ihracat ve büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Mamun and Nath (2005) 1976 – 2003 yılları arasında Bangladeş'in ihracat – ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

Awokuse (2007) yaptığı araştırmada Bulgaristan'ın 1994 – 2004 yılları arasındaki verilerini, Çek Cumhuriyeti'nin 1993 – 2002 yılları arasındaki verilerini ve Polonya'nın 1995 – 2004 yıllar arasındaki verilerini kullanarak yaptığı araştırmada; hem ihracat, hem de ithalatın büyüme süreci üzerinde olumlu etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Awokuse (2008) 1990-2002 yılları arasında Arjantin, Kolombiya ve Peru'nun ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda ithalatın teknoloji transferi ve ihracat için gerekli ortamı sağlaması kanalıyla ekonomik büyümenin gerçekleşebileceğini belirlemiştir.

Busse and Koniger (2012) 1971- 2005 yılları arasında 87 tanesi gelişmekte olan ülke olan, toplamda 108 ülkenin içinde bulunduğu araştırmasında ithalat, ihracat ve GSYH ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda ithalat ve ihracatın GSYİH üzerinde olumlu ve önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Machado, Ceretta and Costa (2014) 1995-2013 yılları arasında BRICS ülkeleri üzerinde yapmış olduğu araştırmada ihracat, ekonomik büyüme ve yatırım arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda yüksek hacimde ihracatın büyüme üzerinde olumlu, yatırımların ise olumsuz etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Saaed and Hussain (2015) 1977-2012 yılları arasında Tunus'un ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonucunda büyümeden ithalata ve ihracattan büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Altuğ ve Yılmaz (1998) 1988 – 1997 yılları arasında Türkiye ve Meksika'nın reel getiri, reel faiz oranı, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda çift yönlü Granger nedensellik bulunmuştur. Başka bir deyişle, VAR analizi enflasyonun öngörü hata varyansında geçmiş enflasyonun önemini ortaya koymuştur.

Özmen ve Furthun (1998) 1970 – 1995 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik büyüme, ihracat ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda Türkiye'de ihracata dayalı ekonomik büyüme hipotezini test etmeye yönelik yapılan çalışmada, büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlara ulaşılmıştır.

Tuncer (2002) 1980 - 2000 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik büyüme, ithalat, ihracat ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda ithalattan ihracat ve GSYH' ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, GSYH'dan ihracata doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Uzun dönem büyümenin ihracatı sürüklediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Erdoğan (2006) 1923 – 2004 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda ihracat artışı ve büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmış olup %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

İspir, Ersoy ve Yılmaz (2009) 1989 – 2007 yılları arasında Türkiye'nin büyüme, ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda büyüme dinamiğine hem ithalat hem ihracatın birlikte katkı sağladıkları tespiti yapılmıştır.

Acaravcı ve Öztürk (2010) 1998 – 2009 yılları arasında Türkiye'nin büyüme, ithalat, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda ithalat-doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuş aynı zamanda ithalat ve büyüme arasında çift yönlü, yabancı yatırımlardan ithalat ve büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur.

Yılmaz (2010) 1991 – 2007 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik büyüme, ithalat, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda ithalattan doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu bulunmuştur. İthalat ve “ihracat değerleri ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımdaki artış ithalattaki genişlemeyi takip etmektedir.

Gömlüksüz ve Alagöz (2012) 2000 – 2010 yılları arasında Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika, Çin, Macaristan ve Türkiye'nin bulunduğu 7 ülkenin ekonomik büyüme, enflasyon, nüfus, kamu harcaması, ödemeler dengesi, bütçe açığı ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonucunda nüfusun diğer değişkenlere oranla ekonomik büyümeyi daha fazla etkilediği, enflasyon ve ödemeler dengesi değişkenlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Yavuz (2012) 1949 – 1979 ve 1980 – 2010 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda ihracattan ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup, ilk dönemde ihracatın ekonomik büyümeye katkısının daha çok olduğu tespit edilmiştir.

Korkmaz ve Aydın (2015) 2002 – 2014 yılları arasında Rusya'nın ithalat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini ele aldığı çalışmasının sonucunda ithalat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

3.3. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji

Makroekonomik değişkenlerin dış ticaret hacmi üzerindeki etkisinin BRICS-TM ülkelerini üzerinden incelendiği çalışmada panel veri analizi testleri kullanılmış olup uygulanan metodolojik sıralama şu şekilde ifade edilebilir;

- Değişkenlerin yatay kesit bağımlılığının varlığının analizi için Pesaran vd (2008)'ın LM_{adj} testi,
- Modele dâhil edilen değişkenlerin birim kök içerip içermediği Pesaran (2007)'ın CIPS durağanlık testi,
- Eğim katsayılarının birimler arasında değişip değişmediğinin tespiti için Pesaran ve Yagamata (2008)'nın geliştirdiği Delta testi,
- Modele dâhil edilen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespiti için Westerlund (2008)'un geliştirdiği Durbin-Hausman eşbütünleşme testi
- Eşbütünleşme testlerinin sonuçlarının ardından eşbütünleşme katsayılarının tahmininde CCE ile AMG tahmincisi
- Son olarak ise nedensellik testi için ise Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Panel veri analizi yöntemi kullanılırken başlangıçta seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı ya da yokluğuna bakılması gerekmektedir. Serilerde yatay kesit bağımlılığı var ise bu durum analizlerde dikkate alınmalıdır. Yatay kesit bağımlılığının bulunduğu durumda gerekli testler analize eklenilmez ise sonuçlarda tutarsızlık ve sapmalar görülebilmektedir (Breusch and Pagan, 1980; Pesaran, 2004).

Yatay kesit bağımlılığın ölçülmesinde genellikle Berusch-Pagan (1980) LM testi ya da Pesaran (2004) CD testi kullanılmaktadır. Berusch-Pagan (1980) LM testi kullanıldığında, zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğu durumda ($T > N$) uygulanabiliyorken, daha güncel olan Pesaran (2004) CD testi ise her durumda kullanılabilir.

$$CDLM1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \frac{X_{N(N-1)}^2}{2}$$

Berusch-Pagan (1980) LM testi ve Pesaran (2004) CD testi, bireysel ortalama sıfırdan farklı olduğu durumda ve grup ortalaması sıfır olduğu durumda sapmalı sonuçlar ortaya çıkartabilmektedir. Bu durum ise Pesaran vd. (2008) tarafından test istatistiğine ortalama ve varyansın eklenmesi ile çözülebilmektedir. Bu sebep ile sapmanın düzeltildiği denklem LM_{adj} olarak ifade edilmektedir. Yapılan düzeltmenin ardından oluşan yeni denklem ise aşağıda verilmiştir.

$$LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \frac{(T-K-1) \hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \sim N(0,1)$$

$\hat{\mu}_{Tij}$ = ortalama

v_{Tij} = varyans

Bu denklemden elde edilen test istatistiği ise asimptotik olarak normal dağılım göstermektedir (Pesaran, vd. 2008). Testin hipotezleri ise aşağıdaki gibidir.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

Testin sonucunda elde edilen olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğu durumda, %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durum ise paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğunu belirtmektedir (Pesaran, 2008).

3.3.2. Birim Kök Testi

Analizde kullanılan değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının belirlenmesinden ötürü bu duruma uygun olan Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller (CADF) panel birim kök testi kullanılması gerekmektedir. CADF panel birim kök testi aşağıdaki denklemde yer almakta olan regresyon modeli sınımasına dayanmaktadır.

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{it-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it}$$

$$\bar{y}_t = N^{-1} \sum_{j=1}^N y_{jt}$$

$$\Delta \bar{y}_t = N^{-1} \sum_{j=1}^N \Delta y_{jt}$$

Bu modele göre \bar{y}_t ve $\Delta \bar{y}_t$ eşitliklerinde ε_{it} hata terimini belirtmektedir. Regresyon modelinde bulunan ve yatay kesit ortalaması olarak ifade edilen \bar{y}_t , gecikmeli değerleri ($\bar{y}_{t-1}, \bar{y}_{t-2}, \dots$) ve $\Delta \bar{y}_t$ genel faktör yapısına bağlı olarak yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmasını sağlayan Proxy olarak modele dahil edilmektedir (Pesaran, 2007).

Pesaran (2007)'in CADF panel birim kök testinde bulunan sıfır hipotezi, paneli oluşturan her bir yatay kesite ait serinin birim kök içerdiği önermesini ($H_0: b_i = 0$ bütün yatay kesitler için); alternatif hipotez ise “paneli oluşturan yatay kesitlerin belirli bir bölümünün birim kök içermediği ($H_1: b_i < 0$ ($i = 1, 2, \dots, N_1$), $b_i = 0$ ($i = N_1 + 1, N_2 + 2, \dots, N$)) önermesinin sınanmasını sağlamaktadır (Pesaran, 2007).

Hipotezlerin sınanmasında kullanılan kritik değerler Pesaran (2007)'de verilmiştir. Buna göre CADF testinde bulunan b_i katsayıları CADF istatistiği olmaktadır. CADF istatistiğine ait olan t-istatistikleri ise analizde mevcut olan kritik değerler ile karşılaştırılmakta ve yatay kesitlere ait serinin birim kök içerip içermediğine göre karar verilmektedir. Panel veri setinin durağanlığını test etmek amacıyla CADF istatistiklerinin ortalaması alınmakta ve kesit açısından genişletilmiş IPS (cross-sectionally augmented IPS

(CIPS)) test istatistiği elde edilmektedir. CIPS test istatistiği aşağıdaki denklem ile elde edilmektedir.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \sim N(0,1)$$

Son aşamada ise panel veri setinin birim kök içerip içermediğinin tespiti için yukarıda da belirtildiği gibi Pesaran (2007)'de verilen CIPS kritik değerler ile karşılaştırılması yapılarak karar verilmektedir.

3.3.3. Homojenite Testi

Homojenite varsayımını test edebilmek için, Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen testlerde, N ve T'nin büyüklükleri dikkate alınmaksızın uygulanabilecek iki homojenite testi bulunmaktadır. Aşağıda bulunan eş-bütünleşme modeline göre β_i katsayılarının yatay kesit birimleri arasında homojen olup olmadığı delta testi sayesinde anlaşılmaktadır.

$$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it}$$

Yine Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen testte büyük örneklem için kullanılan denklem aşağıdaki gibidir.

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} (N - 1\tilde{S} - k) \sim N(0,1)$$

Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından küçük örneklem için ise 2 delta istatistiği geliştirilmiştir. Küçük örneklem için kullanılan denklem ise aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$\hat{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(N - 1\tilde{S} - k v(T, k) \right) \sim N(0,1)$$

Denklemlerde mevcut;

- “N” değeri yatay kesit sayısını,
- “S” değeri Swamy test istatistiğini,
- “k” değeri açıklayıcı değişken sayısını
- “v(T, k)” değeri ise standart hatayı göstermektedir.

Son olarak ise Delta testinin hipotezleri ise şu şekilde sıralanabilir;

- H_0 : Eğim katsayıları homojendir.
- H_1 : Eğim katsayıları homojen değildir.

3.3.4. Panel Eş Bütünleşme Testi

Westerlund (2008) tarafından geliştirilmiş olan Durbin-Hausman panel eş bütünleşme analizi; üretim artışı, büyüme, verimlilik gibi serilerde eş bütünleşme ilişkisinin analizinin yapılmasında kullanılabilir. Bu yöntem sadece seriler arasında yatay kesit bağımlılığının mevcut olduğu durumlarda kullanılabilir. Bu modele göre; bağımlı değişkenin $I(1)$ olması şartı ile bağımsız değişkenlerin $I(1)$ veya $I(0)$ olması panel eş bütünleşme analizinin yapılmasına imkân vermekte ve ortak faktörleri dikkate almaktadır (Westerlund, 2008). Durbin-Hausman panel eş bütünleşme testinin hipotezleri şu şekilde sıralanmaktadır:

$H_0 \phi_i = 1$, Eş bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. ($i=1,2,\dots,n$)

$H_1 \phi_i < 1$, Eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. ($i=1,2,\dots,n$)

Durbin-Hausman yönteminde, eş bütünleşme ilişkisi panel boyutunda ve grup boyutunda ayrı olarak test edilmesine olanak sağlamaktadır. Durbin-Hausman grup testinde, otoregresif parametrenin kesitler arasında farklılaşmasına izin verilmektedir. Bu teste göre H_0 hipotezinin reddedilmesi, bazı kesitlerde eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir. Bu teste göre otoregresif parametrenin bütün kesitlerde aynı olduğu kabul edilmektedir. Bu varsayıma göre ise H_0 hipotezi reddedildiği durumda bütün kesitler için eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu kabul edilmektedir (Di Iorio ve Fachin, 2008).

Panel veri modeli aşağıdaki denklem ile ifade edilmektedir;

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i x_{it} + z_{it}$$

$$x_{it} = \delta X_{it-1} + w_{it}$$

z_{it} 'nin dağılımının, aşağıda belirtilen ve ortak faktörlerin kullanılması yoluyla yatay kesit bağımlılığına izin veren denklem setiyle uyumlu olduğu varsayılmaktadır.

$$z_{it} = \lambda_i' F_t + e_{it}$$

$$F_{jt} = p_j F_{jt-1} + u_{jt}$$

$$e_{it} = \phi_i e_{it-1} + v_{it} \text{ (Her } j \text{ için } p_j < 1)$$

F_t ; F_{jt} k-boyutlu ortak faktör vektörü

λ_i : faktör yüklerinin uyumlu vektörü

Son olarak ise Durbin-Hausman testi için gerekli olan çekirdek tahminci aşağıdaki denklem ile ifade edilmektedir.

$$\hat{\omega}_i = \frac{1}{T-1} \sum_{j=M_i}^{M_i} \left(1 - \frac{j}{M_i+1}\right) \sum_{t=j+1}^T \hat{v}_{it} \hat{v}_{it-j}$$

Burada:

\hat{v}_{it} = OLS kalıntıları,

M_i = bant genişliği (bandwidth) parametresi

$\hat{\omega}_i^2$ 'nin değeri ise, \hat{v}_{it} 'nin uzun dönem varyansı ω_i^2 'nin tahmini ile tutarlıdır. Buna karşılık gelen eşanlı varyans tahmini $\hat{\sigma}_i^2$ ile belirtilebilir. Verilen bu tahminlerle;

$\hat{S}_i = \hat{\omega}_i^2 / \hat{\sigma}_i^4$ ve $\hat{S}_i = \hat{\omega}_n^2 / (\hat{\sigma}_n^2)^2$ olacak şekilde iki farklı varyans oranı yazılabilir. Bunlar:

$$\hat{\omega}_n^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \hat{\omega}_i^2 \text{ ve } \hat{\sigma}_n^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \hat{\sigma}_i^2 \text{ 'dır.}$$

Tüm gerekli hesaplamalar yapıldıktan sonra, Durbin-Hausman grup ve panel (DH_g, DH_p) istatistikleri aşağıda verilen denklemler aracılığı ile tahmin edilebilmektedir (Mercan ve Kızılkaya, 2015).

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\phi} - \hat{\phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$$

3.3.5. Nedensellik Testi

Analizde son olarak Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılmaktadır. Bu test ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir. Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi $T > N$ ve $T < N$ durumlarında sonuç vermektedir. Bir diğer önemli avantajı ise çapraz kesit bağımlılığı durumu dikkate alındığında dengesi panel verisine sahip olunan durumlarda daha doğru sonuçlar verebilmektedir. Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi regresyon modelini ve nedensellik ilişkisini dikkate aldığından ötürü homojen nedensellik ilişkisi olmadığı varsayımını kullanmaktadır. Hipotezi ise aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

$$H_0: \beta_i = 0, \forall i = 1, 2, \dots, N$$

Bu eşitliğe göre β_i değeri $\beta_i = \beta_i^{(1)}, \beta_i^{(2)}, \dots, \beta_i^{(k)}$ şeklinde devam etmekte olup, gruplar arasında farklılık gösterebilmektedir. Test aynı zamanda bireysel vektörlerin (β_i) “0” a eşit olduğu varsayımı ile çalışır. Sıfır hipotezinde $N_1 < N$ adet x’den y’ye nedensellik ilişkisinin olmadığı bireysel bir süreç de mevcuttur. Alternatif hipotez ise şu şekilde ifade edilmektedir:

$$H_1: \beta_i = 0, \forall i = 1, 2, \dots, N_1$$

$$\beta_i \neq 0, \forall i = N_1 + 1, \dots, N$$

Bu denklemde N_1 değeri bilinmemekte ve $0 \leq N_1/N < 1$ şartını sağlamaktadır. N_1/N Oranı 1’den küçük olmalıdır. Bunun temel nedeni ise $N_1 = N$ olduğu durumda analizde kullanılan değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığı anlamını taşımaktadır. Öte yandan ise $N_1 = 0$ olduğu durumda analizdeki bütün değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

Sıfır hipotezinin testinde ilk olarak Wald istatistiği ($W_{i,T}$) tüm çapraz kesitler için hesaplanmaktadır. Panel Wald istatistiğinin ($W_{N,T}^{HNC}$) hesaplanması için ise her birinin ortalaması alınır. Son olarak, Dumitrescu-Hurlin (2012), $T > N$ durumunda $Z_{N,T}^{HNC}$ istatistiğini, diğer durumda ise Z_N^{HNC} test istatistiğini kullanmak gerekmektedir.

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K)$$

$$Z_N^{HNC} = \frac{\sqrt{N} [W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,t})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N \text{Var}(W_{i,T})}}$$

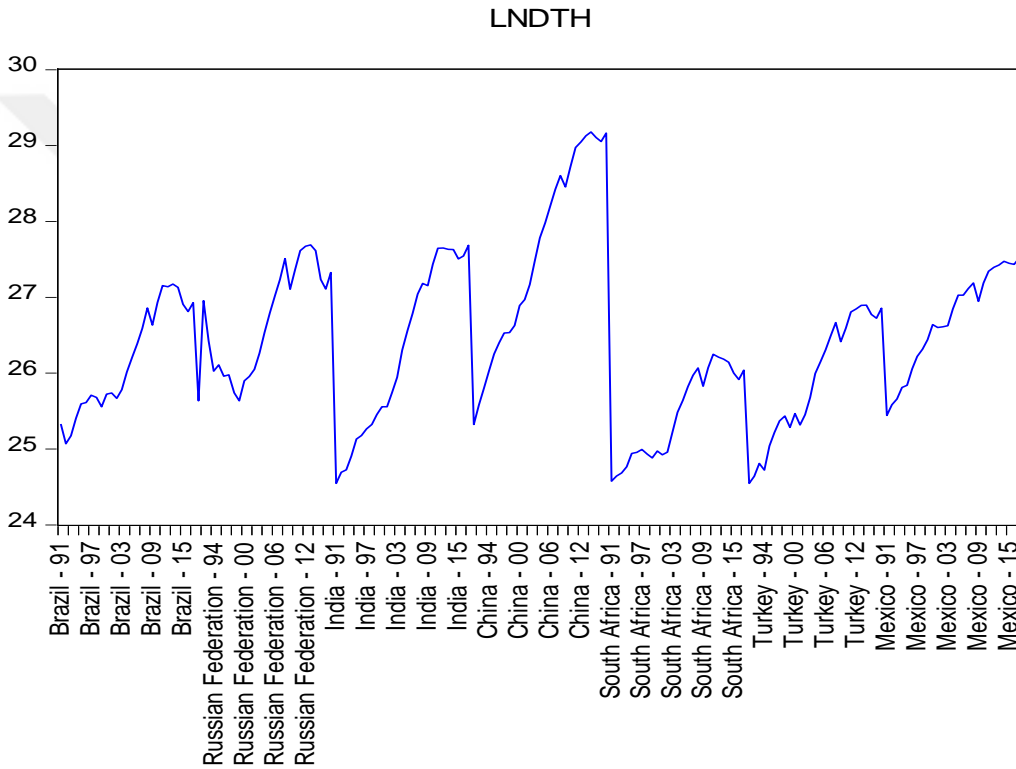

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

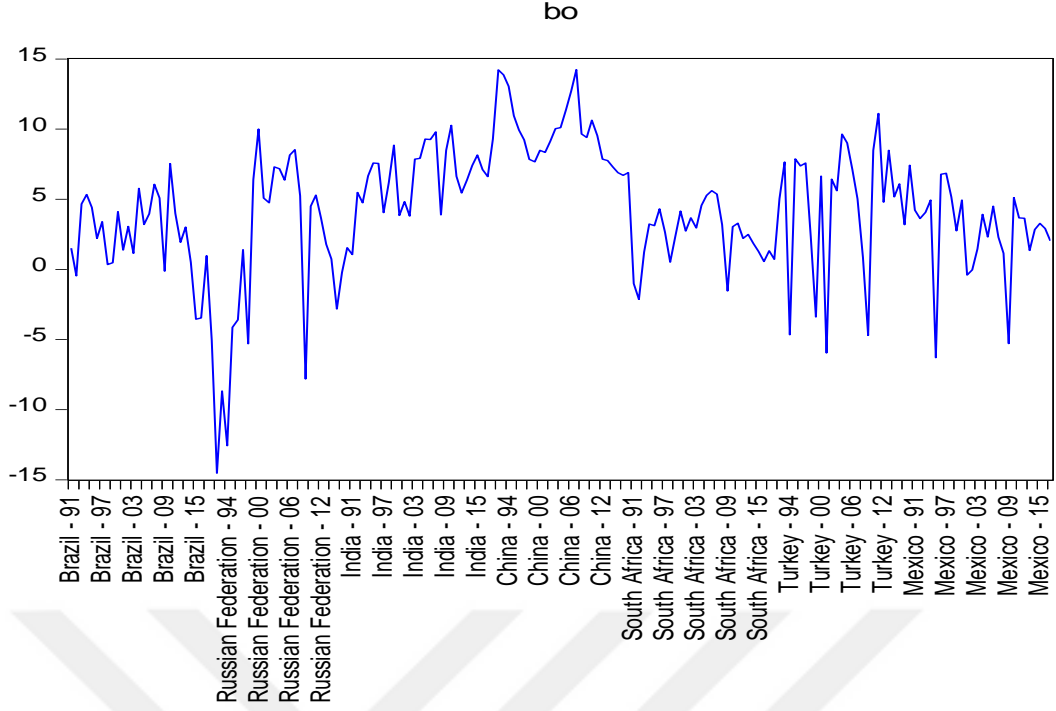
4.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Modele dâhil edilen değişkenlerin yıllar itibariyle değişimleri ve konjonktürel dalgalanmaları, temel tanımlayıcı istatistikî değerler üzerinden görülmektedir. Ekonometrik çalışmalarda, analizlere geçilmeden önce modele dâhil edilen değişkenlere ait ayrı ayrı tanımlayıcı istatistiklerinin verilmesi ve yorumlanması gerekir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında tanımlayıcı istatistiklerin değerleri ile grafiksel değişimleri yorumlanmaktadır.

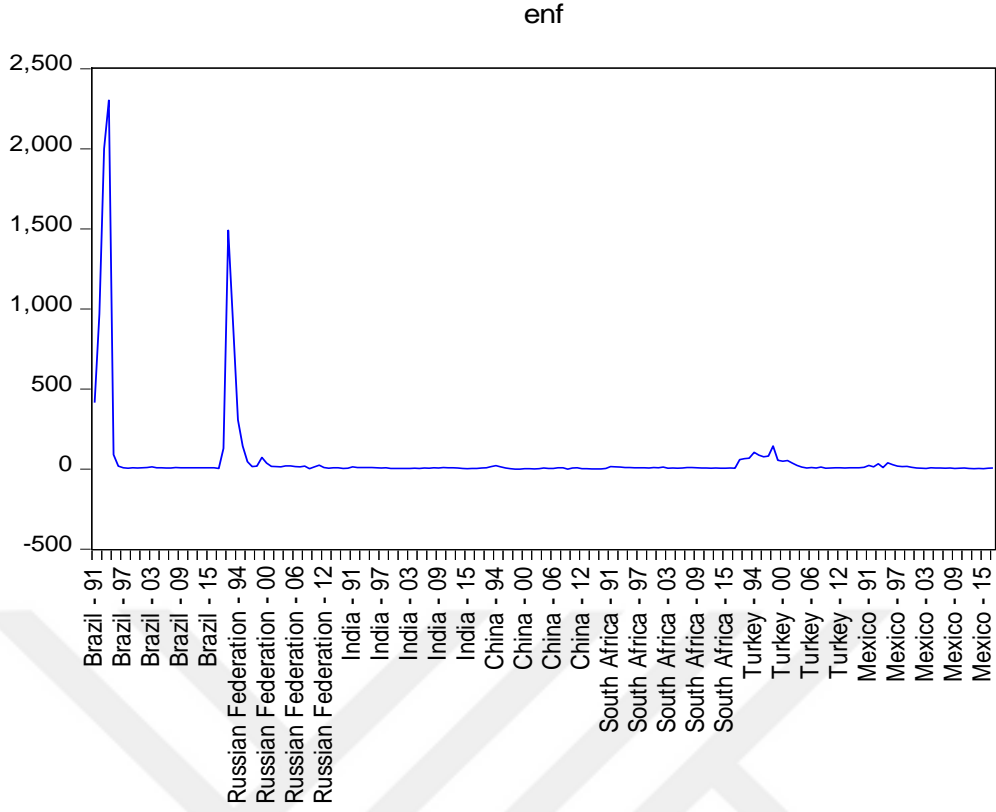
Şekil 17: Dış Ticaret Hacmi Değişimi

Dış ticaret hacmindeki değişimin görüldüğü Şekil 17’de, beklentiler dâhilinde en büyük hacim Çin’e aittir. Çin dışındaki ülkelerde ise genel olarak dalgalanmanın aynı marj etrafında sürekli hale geldiği söylenebilir. Hemen hemen her ülkede 2008 küresel krizin etkilerinin net görüldüğü şekilde genel olarak dış ticaret hacminin BRICS-TM ülkelerinde sürekli yükseldiği görülmektedir.

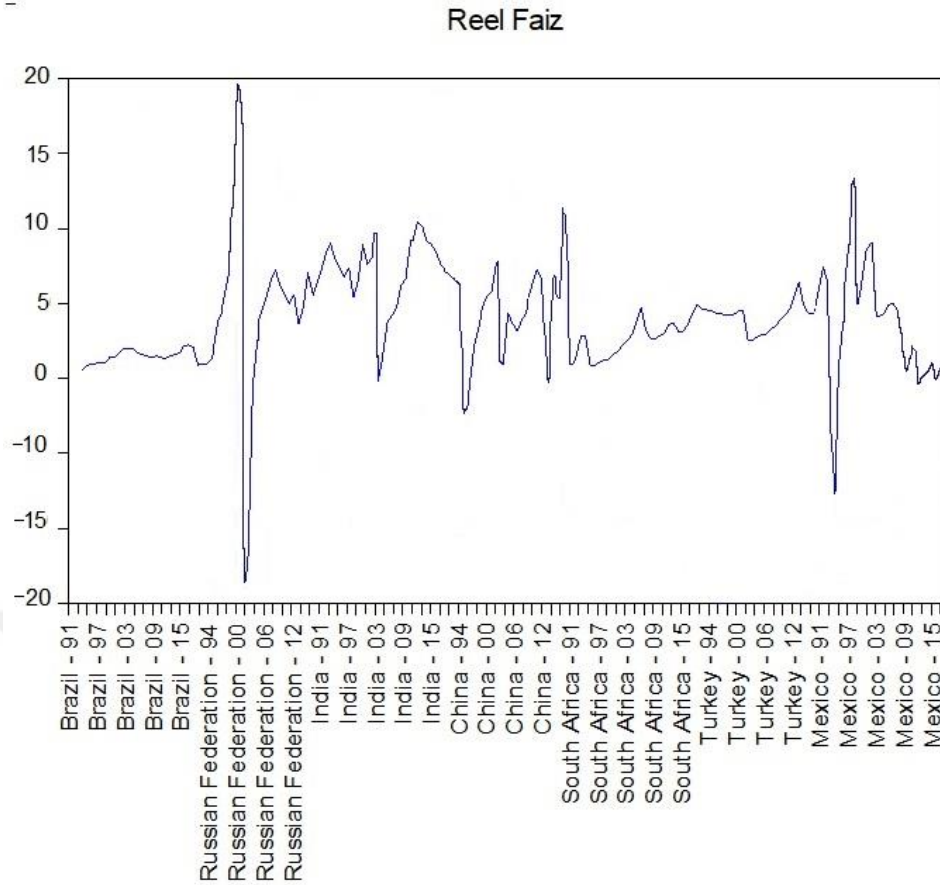
Şekil 18: Büyüme Oranı Değişimi

Büyüme oranlarına bakıldığında ise; en büyük büyüme potansiyeline sahip ülkelerin Çin ve Hindistan olduğu görülmektedir. Bu iki ülkede büyüme performansının genel olarak istikrarlı bir şekilde geliştiği söylenebilirken, Türkiye ve Meksika gibi ülkelerde ise sürekli bir dalgalanma olduğu, dönem dönem krizlerin yaşandığı fark edilmektedir.

Şekil 19: Enflasyon Oranı Değişimi

Enflasyon oranlarına bakıldığında temel göze çarpan ülkelerin Rusya ve Brezilya olduğu görülmektedir. 1990'lı yılların başlarında görülen ve petrol krizi ile tırmanan ekonomik çalkantıların, bu ülkelerde enflasyonu tırmandırdığı diğer ülkelerde ise genel olarak benzer oranlar yaşandığı söylenebilir. Türkiye'de ise şekle bakıldığında 1990'lı ve 2000'li yıllarda küçük çaplı bir hareketliliğin olduğu fark edilmektedir.

Şekil 20: Reel Faiz Oranı Değişimi

Modele dâhil edilen değişkenlerden sonuncusu olan faiz oranları ise tüm değişkenler içinde ülkeler arasında en çok farklılık gösteren değişkendir. Rusya ve Meksika'da reel faiz oranlarının zaman zaman zirve yaptığı, Güney Afrika ve Türkiye'de ise sürekli artan bir trende sahip olduğu söylenebilir. Reel faiz oranlarının mevcut örneklem içinde en istikrarlı olduğu ülke ise Brezilya'dır.

Tablo 11: Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Gözlem	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
lnDTH	189	26.30	29.18	24.54	1.06	0.46	2.80
BO	189	4.55	14.23	-14.53	4.62	-0.87	4.76
ENF	189	7.82	2302.84	-1.26	263.04	6.71	50.21
RFAİZ	189	3.11	19.61	-18.95	4.01	1.54	4.38

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Ekonometrik çalışmalarda, hipotez testlerine geçilmeden önce modele dâhil edilen değişkenlerin temel istatistikî değerlerine bakılarak genel açıklamalarda bulunmak gerekir. Dış ticaret hacmi, büyüme oranı, enflasyon ve reel faiz oranları olmak üzere dört temel değişken ile yapılan çalışmada 189 gözlem üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Değişkenlerin ortalama değerlerine bakıldığında; dış ticaret hacminin 26.30, büyüme oranının %4.55, enflasyon oranının %7.82 ve reel faiz oranının ise %3.11 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili değişkenlerin 1991-2017 yılları arasında aldığı maksimum ve minimum değerleri ise ayrıca Tablo 11’de raporlanmıştır.

Tabloda serilerin normal dağılıp dağılmadığı; çarpıklık, basıklık ve Jarque-Bera istatistiklerine göre bakılmıştır. İlgili değişkenleri basıklık değerinin 3’ten büyük olması serinin sivri olduğunu, 3’ten küçük olması ise serinin basık olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değerlerinin incelenmesinde ise, çarpıklık değerinin sıfır değerine eşit olması serinin normal dağılıma sahip olduğu gösterirken, çarpıklık değerinin sıfırdan büyük olması serinin sola (pozitif yönde) çarpık olduğunu, sıfırdan küçük olması ise serinin sağa (negatif yönde) çarpık olduğunu göstermektedir (Kapusuzoğlu ve Karan, 2010: 61-62). Çarpıklık değerlerine bakıldığında BO dışındaki bütün değişkenlerin sola çarpık olduğu; basıklık değerlerine bakıldığında ise lnDTH değişkeni dışındaki tüm değişkenlerin sivri olduğu görülmektedir.

4.2. Ekonometrik Analiz Bulguları

Makroekonomik değişkenler ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkinin BRICS-TM ülkeleri üzerinden analiz edildiği çalışmada kullanılan testler ve elde edilen bulgular şu şekildedir;

4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yapılan analizlerde makroekonomik değişkenlerden büyüme oranı (BO), enflasyon oranı (ENF) ve reel faiz oranı (RFAİZ) ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişki 1991-2017 yılları arasındaki dönemlerde incelendiği için zaman boyutu gözlem boyutundan büyüktür. Modele dahil edilen ülke sayısı 7 iken zaman boyutu 27 dir. Yatay kesit bağımlılığı testlerinde $T > N$ olduğundan CD_{lm1} ve LM_{adj} sonuçlarına göre karar verilebilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testlerinde genellikle CD_{lm1} testi, sapmalı sonuçlar verebildiğinden dolayı LM_{adj} testi sonuçları dikkate alınmaktadır. LM_{adj} testi sonuçlarına göre, temel hipotez olan “kesitler arasında bağımlılık yoktur” kuramı reddedilerek, panel veride yer alan “ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır” hipotezi kabul edilir.

Tablo 12: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişkenler	CD Testleri	CD_{lm1}	CD_{lm2}	CD	LM_{adj}
		(BP, 1980)	(Pesaran, 2004)	(Pesaran, 2004)	(Pesaran vd., 2008)
lnDTH	<i>T istatistiği</i>	503.1494	74.39727	22.38091	74.26266
	<i>Olasılık Değeri</i>	0.0000*	0.0000*	0.0000*	0.0000*
BO	<i>T istatistiği</i>	54.34745	5.145623	5.227288	5.011007
	<i>Olasılık Değeri</i>	0.0001*	0.0000*	0.0000*	0.0000*
ENF	<i>T istatistiği</i>	147.3931	19.50288	11.76403	19.36826
	<i>Olasılık Değeri</i>	0.0000*	0.0000*	0.0000*	0.0000*
RFAİZ	<i>T istatistiği</i>	346.8383	50.27795	14.91383	50.14333
	<i>Olasılık Değeri</i>	0.0000*	0.0000*	0.0000*	0.0000*

Not: *, ** ve *** serilerin sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarının gösterildiği Tablo 12 incelendiğinde uygulanan tüm testlerin olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu sonuç ile değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesinden dolayı bundan sonra uygulanacak birim kök ve eşbütünleşme testlerinde ikinci nesil testler tercih edilmektedir.

Bu durum günümüz küresel dünyası ile de uyumlu olup, BRICS-TM ülkelerinden birine gelebilecek bir şok etkisi, diğer ülkeleri de etkisi altına alacağı sonucunu çıkarmaktadır. Bu nedenle, gerek BRICS-TM ülkelerinin geleceğini kurgulayan yöneticiler gerekse de BRICS-TM ülkeleri, kendi politikalarını geliştirirken bu durumu dikkate alarak geleceğe yön vermesi gerekmektedir.

4.2.2. Panel Birim Kök Testi

Araştırmada, modele dâhil edilen değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesinden dolayı, çalışmada ikinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır. Panel birim kök test sonuçlarının yer aldığı Tablo 13 incelendiğinde panelin geneli için birim kök test sonuçlarını veren CIPS istatistik sonuçları görülmektedir. CIPS sonuçlarına göre büyüme oranı (BO) ve enflasyon (ENF) değişkenleri panelin geneli için %1 anlamlılık düzeyinde durağan iken dış ticaret hacmi (DTH) ve reel faiz oranı (RFAİZ) düzey değerlerinde birim köklü çıkmıştır.

Tablo13: CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy				Birinci Fark	
	lnDTH	BO	ENF	RFAİZ	ΔlnDTH	ΔRFAİZ
<i>CIPS istatistiği</i>	-2.364	-3.417*	-4.448*	-2.414	-5.115*	-4.276*

Not: Sabitli ve trendli model için test istatistikleri hesaplanmıştır. *, ** ve *** %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde serilerin durağan olduğunu göstermektedir. CIPS için %1, %5 ve %10 kritik değerler sırasıyla -3.10, -2.86 ve -2.73'tür.

Ekonometrik analizlerde, değişkenler arasında orta ve uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisine bakılabilmesi için serilerin aynı mertebeden durağan çıkması gerekmektedir. Bundan dolayı modele dâhil edilen tüm değişkenlerin durağan hale getirilmesi için birim köklü olanların da birinci dereceden farkı alınmıştır. Farkı alınan serilere bakıldığında (RFAİZ ve LNDTH), tüm değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale geldiği görülmektedir. Böylece değişkenler arasındaki orta ve uzun dönemli eşbütünleşme analizinin yapılabilmesi için gerekli olan önkoşulun sağlandığı söylenebilir.

4.2.3. Homojenite Testi

Makro ekonomik değişkenler ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkinin BRCIS-TM ũlkeleri arasında analiz edildiği çalışmada kurulan modele göre eğim katsayılarının birimler arasında değişip değişmediğinin tespiti için Delta homojenite testi gerçekleştirilmiş olup elde edilen bulgular Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14: Homojenite Testi Sonuçları

<i>Test istatistiği</i>	<i>T istatistiği</i>	<i>Olasılık değeri</i>
Delta_tilde	11.012	0.000
Delta_tilde_adj	12.150	0.000

Test sonuçlarına göre her iki test istatistiğinin olasılık değerinin 0.05’ten kũk olduğu için uzun dönemde birimler arasında eğim katsayıları değiştiği bu nedenle değişkenlerin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlerin heterojen olmasından dolayı değişkenler arası ilişkilerin analizinde panel değil de grup istatistiklerinin kullanılması gerekmektedir.

4.2.4. Panel Eş Bũtũnleřme Testi

Eğim katsayılarının değiştiği ve değişkenlerin heterojen olduğu modelde, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için ikinci nesil ekonometrik testlerden Durbin-Hausman eřbũtũnleřme testi kullanılmıştır. Homojenite testinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde, grup istatistiklerinin kullanılmasının daha uygun olacağı tespit edildiğinden, Durbin-H Grup istatistiği sonuçları dikkate alınmaktadır. Durbin-H Grup istatistiğinin olasılık değerleri incelendiğinde 0.05 ten kũk olmasından dolayı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 15: Durbin-Hausman Eşbütünleşme Testi Sonuçları

<i>Test istatistiği</i>	<i>T istatistiği</i>	<i>Olasılık değeri</i>
Durbin-H Grup İstatistiği	10.816	0.000*
Durbin-H Panel İstatistiği	17.030	0.000

BRICS-TM ülkeleri için makroekonomik değişkenler ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinden dolayı, modelde bağımsız değişken olarak tanımlanan büyüme oranı (BO), reel faiz oranı (RFAİZ) ve enflasyon oranı (ENF) parametrelerinin katsayı tahminlerinin yapılması gerekmektedir. Çalışmada Panel eşbütünleşme katsayı tahmincisi olarak eğim katsayılarının birimler arasında değişmediği durumlarda yapılabilen CCE ve AMG tahmincisi kullanılmıştır.

Tablo 16: Panel Eşbütünleşme Katsayıları Tahmin Sonuçları

<i>Bağımsız Değişkenler</i>	<i>CCE Tahmincisi</i>			<i>AMG Tahmincisi</i>		
	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Olasılık</i>
BO	0.0053168	0.0025116	0.034**	0.0035255	0.0024407	0.149
ENF	0.0034379	0.0032691	0.293	0.0037886	0.003731	0.310
RFAİZ	-0.037637	0.0329499	0.253	- 0.0230662	0.0267163	0.388

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Katsayı tahmincisi olarak kullanılan CCE ve AMG testlerinin sonuçları kontrol edildiğinde her ikisinin de birbiriyle uyumlu olmadığı görülmektedir. CCE tahmincisine göre, BO ile lnDTH değişkeni arasında pozitif bir ilişki varken, diğer değişkenler arasındaki ilişkilerin katsayıları istatistikî olarak anlamsızdır. AMG tahmincisine göre değişkenler arasındaki bütün ilişkilerin katsayıları istatistikî olarak anlamsızdır.

4.2.5. Panel Nedensellik Testi

Makro ekonomik değişkenler ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti modele dâhil edilen değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü hakkında bilgi vermemektedir. Bu

nedenle ekonometrik çalışmalarda eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinin ardından nedensellik analizlerinin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Tablo 17: Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi Sonuçları

<i>Nedenselliğin Yönü</i>	<i>Test</i>	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri (%10)</i>
BO \Rightarrow $\Delta \ln DTH$	Z-bar	3.0027	0.0456*
	Z-bar tilde	2.3698	0.0456*
$\Delta \ln DTH \Rightarrow$ BO	Z-bar	-0.8161	0.4892
	Z-bar tilde	-0.8443	0.4284
ENF \Rightarrow $\Delta \ln DTH$	Z-bar	2.9435	0.0735*
	Z-bar tilde	2.3199	0.0735*
$\Delta \ln DTH \Rightarrow$ ENF	Z-bar	4.0515	0.0279*
	Z-bar tilde	3.2525	0.0279*
$\Delta RFA\dot{I}Z \Rightarrow \Delta \ln DTH$	Z-bar	-1.7114	0.1343
	Z-bar tilde	-1.5979	0.1001
$\Delta \ln DTH \Rightarrow \Delta RFA\dot{I}Z$	Z-bar	1.4199	0.1952
	Z-bar tilde	1.0376	0.2814

Not: *, %10 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında nedenselliğin olduğunu göstermektedir. \Rightarrow simgesi nedenselliğin yönünü göstermektedir. Test istatistikleri 789 yineleme ile elde edilmiştir.

Dış ticaret hacmi ($\ln DTH$), büyüme oranı (BO), enflasyon oranı (ENF) ve reel faiz oranı (RFAİZ) değişkenlerinin modellendiği çalışmada Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi kullanılmış olup elde edilen bulguların sonuçları Tablo 17’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde ENF ile $\ln DTH$ değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi görülürken; BO’dan $\ln DTH$ değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. RFAİZ ile $\ln DTH$ arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Bu durumda; Dış ticaret enflasyondan etkilenmekte ve enflasyonda dış ticaretten etkilenmektedir. Büyüme oranının değişmesi ise dış ticareti etkilerken, dış ticaretin değişmesi büyüme oranını etkilememektedir. Dış ticaret ile reel faiz oranı arasında ise herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde ülkeler çeşitli sebepler ile dış ticaret yapmaktadırlar. Dış ticaret sayesinde ülkeler gelir elde etmekte ve refah seviyeleri yükselmektedir. Ayrıca bir ülkede üretimi çeşitli nedenler ile yapılamayan ürünler dış ticaret vasıtasıyla temin edilmektedir. Bu durum toplumların ortalama gelişmişlik düzeylerini arttırmaktadır. Dış ticaret sadece başka ülkelerden mal ve hizmet alınıp satılması ile sınırlı kalmamakta, ayrıca kültürel çeşitliliğin ortaya çıkmasına da fayda sağlamaktadır. Dış ticaret ile sadece mal ve hizmet alımından ziyade, bilgi ve teknoloji transferine de fırsat tanıdığından ülkeler için oldukça önemli bir olgu haline gelmiştir.

Bu tez çalışması kapsamında BRICS-TM ülkelerinde 1991 – 2017 dönemine ait yıllık veriler ile dış ticaret hacmi üzerinde etkili olan makroekonomik değişkenler analiz edilmiştir. Yapılan analizde bağımlı değişken olarak dış ticaret hacmi incelenmiştir. Analizin bağımsız değişken kısmında ise büyüme oranı, enflasyon oranı ve reel faiz oranı kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına bakıldığında, dış ticaret hacminin genel olarak sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Analize dâhil edilen ülkeler arasında dış ticaret hacmi en büyük olan ülke Çin, en küçük ülke ise Güney Afrika olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin dışındaki ülkelerde genel olarak dalgalanmalar aynı marj etrafında sürekli hale geldiği söylenebilir. Dış ticaret rakamları detaylı incelendiğinde 2008 küresel krizinin etkileri net olarak görülmektedir. Ancak yine veriler incelendiğinde ülkeler üç yıl gibi kısa bir sürede ekonomilerini hızla toparladıkları göze çarpmaktadır.

Analize dâhil edilen büyüme oranlarına bakıldığında ise Çin ve Hindistan'ın üstünlüğü dikkat çekmektedir. Çin, 1991 – 2017 yılları arasında negatif büyüme hiç yaşamamış, ortalama ise %10 civarında büyümüştür. 1992 ve 2007 yıllarında ise %14 büyüyerek dikkat çekmiştir. Hindistan'a bakıldığında ise en yüksek büyüme oranını 2010 yılında %10 ile yakalamıştır. Hindistan'da negatif büyüme yaşamamıştır ve ortalama olarak %6 civarında büyümüştür. Analizdeki diğer ülkelerin büyüme oranlarına bakıldığında ise genel olarak sürekli dalgalanmalar yaşadığı ve bazı dönemlerde ekonomilerin kriz yaşadığı görülmektedir.

Enflasyon verileri incelendiğinde ise Brezilya ve Rusya karşımıza çıkmaktadır. 1990'lı yıllardaki petrol fiyatlarının artması ve SSCB'nin dağılması ile Brezilya ve Rusya'nın enflasyon rakamları zirveye ulaşmıştır. Brezilya 1994 yılında %2302 enflasyon oranı ile zirvedeyken, Rusya ise 1992 yılında %1490 enflasyon oranına sahip olmuştur. Türkiye'de ise 1991 – 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ile enflasyon oranları oldukça yükselmiştir. Atılan adımlar sonucunda enflasyonu yeniden tek haneli rakamlara indirebilmiştir. Diğer ülkelere bakıldığında ise genel itibari ile küçük çaplı yükselişler görülmektedir.

Son olarak ise reel faiz oranlarına bakıldığında oldukça hareketli olduğu görülmektedir. Rusya ve Meksika'da bazı dönemlerde zirve yaptığı görülmektedir. Güney Afrika ve Türkiye'de ise genel olarak artış trendine sahip olduğu görülmektedir.

Yapılan analizde serilerin nasıl dağıldığının belirlenmesi için; basıklık, çarpıklık ve Jarque-Bera istatistiklerine bakılmıştır. Çarpıklık değerlerine bakıldığında BO dışındaki bütün değişkenlerin sola çarpık olduğu; basıklık değerlerine bakıldığında ise lnDTH değişkeni dışındaki tüm değişkenlerin sivri olduğu görülmektedir.

Çalışmada hipotez testlerine geçilmeden önce yatay kesit bağımlılığına bakılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı için LM_{adj} testi kullanılmıştır. Yapılan test dâhilinde ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmuştur.

Yatay kesitin bulunmasından ötürü CIPS testi uygulanmıştır. CIPS test sonuçlarına göre, büyüme oranı ve enflasyon verileri %1 anlamlılık düzeyinde durağan çıkmıştır. Analizde değişkenler arasında orta ve uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisine bakılabilmesi için bütün serilerin aynı mertebede durağan çıkması gerekmektedir. Bu nedenle dış ticaret hacmi ve reel faiz oranı değişkenlerinin birinci dereceden farkı alınarak %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale getirilmesi sağlanmıştır. Analizin devamında eğim katsayılarının belirlenmesi için Delta testi uygulanmıştır ve değişkenlerin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi için Durbin-Hausman eşbütünleşme testinden faydalanılmıştır. Homojenite testi sonuçlarına göre grup istatistiklerinin kullanılmasının daha doğru sonuçlar vereceği tespit edilmiştir. Durbin-Hausman Grup istatistiği sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Seçilen bağımsız değişkenlerin katsayı tahminleri ise CCE ve AMG tahmincisi kullanılarak yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda CCE tahmincisine göre, büyüme oranı ile dış ticaret hacmi arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Diğer

değişkenlerin arasındaki ilişki ise istatistikî olarak anlamsızdır. AMG tahmincisine göre ise değişkenler arasındaki bütün ilişkilerin katsayıları istatistikî olarak anlamsızdır.

Son olarak ise değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti modele dâhil edilen değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü hakkında bilgi vermediğinden ötürü Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi yapılmıştır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre enflasyon ile dış ticaret hacmi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Büyüme oranından, dış ticaret hacmine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Diğer değişkenler arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Analizden elde edilen sonuçlar ile literatür çalışmaları genel olarak uyuşmamaktadır.

Literatür taraması bölümünde yer alan çalışmalar ile yapılan analizden elde edilen bulgular çelişmektedir. Örneğin; Machado, Ceretta ve Costa (2014) BRICS ülkeleri üzerinde 1995 – 2013 yılları arasında yapmış olduğu analiz sonucunda ihracatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Mamun ve Nath (2005), Awokuse (2007) ve (2008), Busse ve Koniger (2012) ve Tuncer (2002) yapmış oldukları çalışmalarında dış ticareten, ekonomik büyüme oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öte yandan Saaed ve Hussain (2015), Özmen ve Furthun (1998) ve Hatemi-J ve Irandoust (2000) yaptıkları çalışmada büyüme oranından dış ticaret hacmine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yapılan çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde, büyüme oranından dış ticaret hacmine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin literatür ile çelişmesindeki temel sebeplerin şu şekilde olduğu düşünülmektedir;

- Seçilen ülke ve grupların farklı olmasından kaynaklanan ekonomik ve teknik farklılıklar,
- Araştırmanın yapıldığı dönem aralığı itibari ile farklı ülkelerde ve farklı dönemlerde yaşanmış ekonomik krizler,
- Araştırmaların kapsadığı dönemler itibari ile farklılıkların bulunması,
- Ülkelerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sosyal ve siyasi nedenlerin etkisi,
- Kullanılan analiz yöntemleri olarak sıralanabilir.

Dış ticaret, uzun süredir araştırmacıların ve ülkelerin ilgilendiği ve anlamaya çalıştığı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış ticaret hacmini etkileyen, gerek yurtiçi gerekse uluslararası birçok dinamik bulunmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret hacmi üzerinden gerçekleştirilecek politikalarda sadece tek bir değişken üzerine odaklanmakta yeterli

olmamaktadır. Küresel rekabetçi dünyada, bu dinamikleri doğru analiz etmek ülke ekonomisi için de oldukça önem arz etmektedir. Dış ticaret hacmindeki pozitif değişim ise doğrudan milli geliri etkilemekte, bu durum ise ülke refahı üzerinden tüm ekonomiyi güçlendirmektedir.

Politika yapıcılar dış ticaret hacmini arttırıcı politikalar izlemelidir. Enflasyon, dış ticaret hacmine doğrudan etki edeceğinden, ılımlı ve kontrol altına tutulabilen bir enflasyon oranının yakalanması dış ticaret hacminde artışa neden olduğu politika yapıcılar tarafından bilinmesi gereken bir husustur. Ekonomik büyüme de dış ticaret hacmini etkilemektedir. Ekonomide yaşanacak pozitif bir büyüme dış ticaret hacmini arttırarak büyümenin devamlılığını sağlayacaktır.

Firmalar belirtilen makro ekonomik değişkenleri yakından takip ederek yatırım ve ticaretlerini bu göstergeler ışığında düzenleyerek risklerini en aza indirebilirler. Örneğin; enflasyonun arttığı durumda dış ticaret hacminin azalacağını bilen firmalar pozisyonlarını önceden belirlemesi kritik seviyede önem taşımaktadır.

Bu alanda çalışacak yeni araştırmacılar için ise, benzer araştırmanın çeşitli ülke grupları üzerinde yapılması literatüre büyük katkı sağlayacaktır. Özellikle Orta Doğu bölgesi ülkelerinde yapılacak bir araştırma faydalı sonuçlar verebilir. Ayrıca modele yatırımlar, döviz kuru, gibi yeni değişkenlerin eklenmesi de yapılacak yeni araştırmaları daha verimli hale getirebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: Dizgi Yayınları.
- Acaravcı, A. ve Öztürk, İ. (2010), *On the Relationship between Energy Consumption, CO2 Emissions and Economic Growth in Europe*, Energy, 35(12), 5412-5420.
- Aghion, P. and Howitt P. (2009). *Endogenous Growth Theory*. London: The MIT Press Cambridge.
- Ağayev, S. (2008). *Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ağır, H. ve Yıldırım, S. (2015). *Türkiye İle BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz*. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Vol.12, No.2, ss.39-66.
- Akbaş, E. (2012). *Ekonomik Büyüme Cari Açık ve Kısa Vadeli Sermaye Akımları Arasındaki Karşılıklı İlişkinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Akdiş, M. (2011). *Para Teorisi ve Politikası*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alkın, E., Yıldırım, K. ve Özer, M. (2005). *İktisada Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altuğ, S. ve K. Yılmaz (1998), *Asset Returns, Inflation and Real Activity: The Case of Mexico and Turkey*, Boğaziçi Journal, 12(1), ss 81-103.
- Andrew, B. and Bernanke, S. (1998). *Macroeconomics*. USA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi* (O.Bahadır Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Antell, G and Harris, W. (2005). *Economics Institutions and Analysis* (4. Baskı). ABD: Amsco School Yayınları.
- Armstrong, H., & Taylor, J. (2000). *Regional Economics and Policy*. Blackwell Publishers Inc., 3rd Edition.
- Artan, S. (2000). *İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Örneği: Yatırım Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi (1963-1999)*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Aslan, N ve Terzi, N. (2006). *Heckscher-Ohlin-Samuelson Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 21(1), ss 1-14.

- Atabay, İ. (2005). *İhracatçı İşletmeler İle İhracatçı Olmayan İşletmeler Arasındaki Farklılıklar ve İhracat Performansının Analizi: Zeytinyağı Sektöründeki Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Atabay, R. (2012). *Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21 (1).
- Avcı, İ. (2015). *İhracatta Uygulanan Teşviklerin Uluslararası Pazarlamaya Etkisi ve Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Awokuse, T. O. (2006). *Causality between exports, imports, and economic growth: Evidence from transition economies*. Economics Letters, 94(1) pp 389-395.
- Awokuse, T.O. (2008). *Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-Led or import-Led?*, Applied Economics, 40, pp 161–173.
- Aydemir, C ve Güneş, H. (2006). *Merkantilizmin Ortaya Çıkışı*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5(15), 136-158.
- Aygün, M. (2010). *Firma Düzeyinde İhracat Performansının Belirleyicileri: Türk Sermaye Piyasası Örneği*. Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi, 19 (2), 113-133.
- Balcı, M ve Göcen, E. (2016). *Uluslararası Ticaret Ve Üretimin Tarihsel Gelişimi Ve Bu Bağlamda Türkiye'nin Politik Ekonomi Analiz*, Uluslararası Politik Ekonomi I içinde. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Barro, R. (1998). *Determinant of Economic Growth*. London: The MIT Press Cambridge.
- Barro, R. and. Xavier, M. (2004). *Economic Growth*. London: The MIT Press Cambridge.
- Bayrakdar, S. (2007). *1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Bernhofen, D., (2005). *An Empirical Assessment of the Comparative Advantage Gains from Trade: Evidence from Japan*. The American Economic Review, V:95, No:1.
- Bıdırdı, H. (2007). *Türkiye İthalatının Temel Belirleyicileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Breush, T. S. and A. R. Pagan. (1980). *The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics* , The Review of Economic Studies, 47(1), pp.239-253.
- Busse, M. and Königer, J. (2012). *Trade and Economic Growth: A Re-examination of the Empirical Evidence*. Hamburg Institute of International Economics Research Paper 123, pp 1-24.

- Chowdhury, Anis, (2002), *Does Inflation Affect Economic Growth? The Relevance of The Debate for Indonesia*, Journal of Asia Pacific Economy, 7(1), 20-34.
- Ciuriak, D. (2013). *Policy implications of heterogeneous firms trade theory*. Ciuriak Consulting Inc. Working Paper. Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=1728065> (Erişim: 28.11.2018).
- Çeştepe, H. (2012). *Çin'in Dış Ticaretinin gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Vol.8, No. 17, ss.45-62.
- Çetin, M. ve Şeker, F. (2013). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Nedensellik Analizi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8 (1), 121-142.
- Çevik, Hatice. (2013). *Döviz Kuru, İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Çiçek, H., Gözegir, S., ve Çevik, E. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma İle Ekonomik Büyüme İlişkisi. C.Ü İİBF Dergisi, 11(1). ss 141-156.
- Çolak, Ö. ve Öztürkler, H. (2012). *Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi*. Bankacılar Dergisi, (82), 1-43.
- Çolakoğlu, S. (2012). *Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye – Çin İlişkileri*. Ankara: Usak Yayınları.
- Deviren, N. (2003). *Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- DI IORIO, Francesca and FACHIN, Stefano, (2008), *A Note on the Estimation of Long-run Relationships in Dependent Cointegrated Panels*, MPRA Paper, 12053, University Library of Munich, Germany.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2017). *Asya Pasifik Bölge Bülteni*. İstanbul: DEİK Yayınları.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2018). *Avrasya Bölge Bülteni*. İstanbul: DEİK Yayınları.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2019). *Afrika Bölge Bülteni*. İstanbul: DEİK Yayınları.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2019). *Amerika Bölge Bülteni*. İstanbul: DEİK Yayınları.
- Dinler, Z. (2010). *İktisada Giriş* (16.Baskı). Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Dinler, Z. (2012). *Mikro Ekonomi* (23.Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Doğru, Y. ve Şiriner, İ. (2005). *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme*. Yönetim Bilimleri Dergisi, 3 (2), 163-182.

- Dumitrescu, Elena-Ivona and Christophe Hurlin (2012). *Testing for Granger non-causality in Heterogeneous Panels*. Economic Modelling 29, pp.1450-1460.
- Dura, C. (2000). Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış. E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16, 1-16.
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009). *Cross-section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator*, MPRA (Munich Personal RePEc Archive). Paper No: 17692.
- Eğilmez, M. (2009). *Makroekonomi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası ve Türkiye Uygulaması* (18.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, Ş. (2006), *Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması*, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, 10(9), ss 30-39.
- Eren, E. (2006). *Makro İktisat*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Erkan, B. (2012). *Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayıları ile Belirlenmesi: Türkiye – Suriye Örneği*. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, ss.195 – 217.
- Ersungur, M, Çelebi, F. ve Çınar, Ö. (2017). *Türkiye İle BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi – Çıktı Yöntemi İle Bir Analiz*. Business and Economics Research Journal, Vol.8, No.3, ss.395-412.
- Ertek, T. (2016). *Makroekonomiye Giriş* (4.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Ertürk, E. (2001). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Eygü, H. (2018). *Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği (1990-2017)*. Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, 20/2, ss 96-112.
- Froyen, R. (2009). *Macroeconomics Theories and Policies*. New Jersey: Person Education.
- Gerber, J. (2017). *Uluslararası İktisat* (N. Terregrossa. Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Gossel, Sean J., and Biekpe, N. (2014). *Economic growth, trade and capital flows: A causal analysis of post-liberalised South Africa*. The Journal of International Trade and Economic Development, 6 (23): 815-836.
- Göçer, İ ve Gerede, C. (2016). Dış Ticaretin Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Zaman İçinde Değişen Birim Kök ve Nedensellik Testleri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, ss 25-46.
- Gökmenoğlu, K. (2012). *1980 Sonrası Türkiye'de Reel Faiz Oranı Serilerinin Özellikleri ve Politika Etkileri*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Gömleksiz, M. ve Alagöz M. (2012), *İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım: "BRIMCH" Ülkeleri ve Türkiye Örneği*, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ss 121-148.
- Grimwade, N. (1990). *International Trade: New Patterns of Trade, Production and Investment*. Roulledge, London.
- Günsoy, G. ve Erdiñç, Z. (2013). *İktisadi Büyüme*. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hacıoğlu, A. (2009). *Türkiye'de Dış Ticaret Mevzuatı ve Ekonomi Politikalarının Arasındaki uyum Sorunlarına İlişkin Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Hatemi-J. ve Irandoust M. (2000), *Time-series evidence for Balassa's Export-led Growth Hypothesi.*, The Journal of International Trade & Economic Development, 1469-9559.
- Hasanov, M. (2008). *Enflasyon Belirsizliğinin Üretim Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 9 (2), 204-236.
- Husted, S. And Melvin, M (1992). *International Economics*, Harper Collins College Publishers, New York.
- İpek, H. (2015). *Uluslararası Ticaret, Türkiye-Türkmenistan İlişkileri ve Taşımacılık Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- İspir, M. S., Ersoy B. ve Yılmaz M. (2009), *Türkiye'nin Büyüme Dinamiğinde İhracat mı İthalat mı Daha Etkin?*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), ss 59-72.
- İyibozkurt, E. (1995). *Uluslararası İktisat, Teori ve Politika*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Jayaram, S., Patniak, I. and Shah, A. (2009). *Examining The Decoupling Hypothesis for India*. Economic & Political Weekly, 44 (44), 109-116.
- Jenicek, V., and V. Krepl (2009). *The Role of Foreign Trade and Its Effects*. Agricultural Journal, 55 (5), pp 211-220.
- Jones, C. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş* (S. Ateş ve İ. Tuncer Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kapusuzoğlu, A. ve Karan, M. B. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi ile Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, ss.57-68.
- Kara, Meryem. (2012). *E-Dış Ticarete Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma: Gıda Sektörü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Karaca, K. (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 5(1), ss 79-90.
- Karakayalı, H. (2005). *Makro Ekonomi*. İzmir: Emek Yayınevi.
- Karlık, R. (1998). *Uluslararası Ekonomi*, Beta Basım, 5.Baskı, İstanbul.
- KEHOE, T. J, and RUHL, K. J. (2005), *Is Switzerland in a Great Depression?*, Review of Economic Dynamics, 8(3): 759-775.
- Keyder, N. ve Ertunga, E. *Para Teori Politika Uygulama* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Korkmaz, S, ve Aydın, A. (2015). *Türkiye’de Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi*. Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(3) ss 47-76.
- Krugman, P., Obstfeld, M. and Melitz, M. (2017). *Uluslararası İktisat* (O. Özsoy Çev.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Kurt, G. (2011). 2001 *Ekonomik Kriz Sonrasında Türk Dış Ticaretinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Üniversitesi, Bilecik.
- Lucas, Robert E. (1988). *On The Mechanics ff Economic Development*, Journal of Monetary Economics, 22, pp 3-42.
- Machado, Mari E. R., Paulo S. Ceretta, and Alexandre Costa (2014). *Economic Growth and Economic Variables: An Analyze of BRICS*. www.ppge.ufrgs.br/anpeccsul2015/artigo/Economic_growth_and_economic.pdf, 05/12/2018.
- Mammadov, O. (2016). *Dış Ticaret – İktisadi Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Mamun, K.A. Al, and H.K.Nath (2005). *Export-Led Growth İn Bangladesh:A Time Series Analysis*. Applied Economics Letters, 12, pp 361-364.
- Mankiw, G. (2017). *Makroekonomi* (S. Ak, O. Aydoğuş, G. Aykaç, S. Barışık, N. Çatık, Ö. Çolak... Çev.). Ankara: Eflatun Basım Yayın Dağıtım.
- Mercan, M ve Kızılkaya, O. (2014). *Türkiye’de Sanayi Sektörü Ekonomik Büyüme Ve Verimlilik İlişkisinin Kaldor Yasaları Çerçevesinde Sınanması: Ekonometrik Bir Analiz*. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 36(1), ss 137-160.
- Michael P., & Smith, Stephan C. (2003). *Economic Development*. Addison Wesley, 8th Edition.
- Muzhdabayeva, F (2006). *Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Bölgesi’nin İzmir Ekonomisine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Neary, J. (2009). *Putting the “new” into new trade theory: Paul Krugman's Nobel Memorial Prize in economics*. The Scandinavian Journal of Economics, 111(2), 217-250.
- Öz, Sumru (hızl.), (2006). *Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin*, İstanbul: TUSİAD - Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, (<http://ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/view/340> (08.01.2018)).
- Özalp, İ. (2011). *Uluslararası İşletmecilik* (6.Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Özel, Hasan A. (2012). *Ekonomik Büyümenin Temek Özellikleri*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (1), ss 63-72.
- Özmen, E. and Furtun, G. (1998), *Export-Led Growth Hypothesis and The Turkish Data: An Empirical Investigation*, METU Studies in Development, 25 (3).
- Parasız, İ. (1997). *Modern Büyüme Teorileri*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Paya, M. (2007). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pekin, T. (1995). *Ekonomiye Giriş*. İzmir: Bilgehan Matbaası.
- Pesaran, M. Hasrem. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. Discussion Paper Series, pp 1-39.
- Pesaran, M. Hashem (2006). *Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with A Multifactor Error Structure*. Econometrica, 74(4), pp.967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007), *A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Crosssection Dependence*. Journal of Applied Economics, 22(2), pp. 265-312.
- Pesaran, M. Hasrem, Aman Ullah and Takashi Yamagata. (2008). *A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence*. Econometrics Journal 11, pp.105-127.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). *Testing Slope Homogeneity in Large Panels*. Journal of Econometrics 142, pp.50-93.
- Pugel, T. and Lindert, P. (2000). *International Economics*. USA: The McGraw-Hill Company.
- Reitix, *Uluslararası Para Sistemi*, <https://www.reitix.com/Makaleler/Uluslararası-Para-%20Sistemi/ID=124> (Erişim: 27.11.2018).
- Romer, Paul M. (1990). *Human capital and growth: Theory and evidence*. Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy, 32(1), pp 251-286.
- Saaed, Afaf A. J., and Majeed A. Hussain (2015). *Impact of Exports and Imports on Economic Growth: Evidence from Tunisia*. Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences, 6 (1), pp 13-21.

- Saçık, S. (2009). *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme*. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 11 (16),163- 171.
- Salvatore, D. (1998). *International Economics* (6th Ed). New Jersey: Prentice Hall.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Finans* (2.Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (17. Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyrek, İ ve Mızırak, Z. (2009). *Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22, 384-394.
- Sharma, A. and Dietrich, M. (2004). *The Indian Economy Since Liberalisation:The Structure and Composition of Exports and Industrial Transformation (1980-2000)*. Industrial Dynamics,Innovation and Development, United Kingdom, ss.1-43.
- Sodersten, B. and Geoffrey, R. (1994). *International Economics*, (3rd Ed), New York: St. Martin's Press.
- Stevan, H. and Melvin, M. (1995). *International Economics*. New York: Harper Collins.
- Şimşek, M. (2005). *Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine ilişkin Senaryolar*. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Vol.12, No.2, ss.77-90.
- Subasat, T. (2003). *What does the Heckscher-Ohlin model contribute to international trade theory? A critical assessment*. Review of Radical Political Economics, 35(2), 148-165.
- Taban, S. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Takım, A. (2010). *Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(1), ss 315-324.
- Thirwall, A. P. (2003). *Growth and Development*. Palgrave Macmillan. 7th Edition. Todaro.
- Todaro, M. and Stephen, C. (2011). *Economic Development*. London: Pearson Education.
- Tunca, Z. (2005). *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Tuncer, İ. (2002), *Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme: TodaYamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(9), ss 90-106.
- Türker, O. (2002).*Yeni Dış Ticaret Teorileri: Teori ve Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Türkiye İstatistik Enstitüsü. (2008). *Fiyat Endeksleri ve Enflasyon*. Ankara: Türkiye İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Uysal, Ö. ve Sat, S (2015). *İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Rusya Örneği*. International Conference on Eurasian Economies, <http://www.avekon.org/papers/1438.pdf>, 31/03/2019.
- Ünsal, E. (2003). *Makro İktisat* (5.Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Üzümcü, A. (2002). *İçsel Büyüme Modelleri ve Dış Ticaret Kazançları (Türkiye Üzerine Bir Uygulama)*. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Westerlund, J. (2008). *Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect*. Journal of Applied Econometrics 23(2), pp.193-223.
- Wilson, D. ve Purushothaman, R. (2003) *Dreaming with BRICS: The Path to 2050*. Global Economics Paper, No. 99, Goldman Sachs.
- World Bank. World Development Indicators. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/LTST/TradeFlow/Export/Partner/all/> (24.12.2018).
- Yavuz, M. (2012), *Türkiye’de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi*, Ege Üniversitesi, 15. İktisat Öğrencileri Kongresi.
- Yıldırım, K., Kahraman, D. ve Taşdemir, M. (2014). *Makro Ekonomi* (12.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2006). *Makroekonomik Teoride Yatırım Büyüme ve Enflasyon*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Yılmaz, M. (2010), *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme*. Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi, 8(1), ss 241-260.